JAPON YAPMIŞ

Onur Ataoğlu

宇宙

JAPON YAPMIŞ

Onur Ataoğlu

çınar®

İstanbul

2010

Japon Yapmış
Onur Ataoğlu
Yayıma Hazırlayan: Vedat Yılmaz

Çınar Yayınları
Rıfat Ilgaz Kültür Merkezi
Çatalçeşme Sok. No: 54 Kat: 1 Cağaloğlu 34410 İstanbul
Sertifika No: 11084
Telefon: (0212) 528 71 40 • Faks: (0212) 528 71 43
cinar@cinaryayincilik.com.tr
www.cinaryayincilik.com.tr
www.rifatilgaz.net
www.hababamsinifi.com.tr
www.markopasa.org

Onur Ataoğlu, 1970 yılında Ankara'da dünyaya geldi. İlk, orta, lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 1992 yılında ODTÜ Endüstri Mühendisliği bölümünden lisans, 1996 yılında aynı bölümden yüksek lisans diploması aldı.

Üniversiteden mezun olduktan sonra kısa bir süre Aselsan'da çalıştı. 1993 Martından bu yana TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığında (Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğünde) görev yapıyor. İş nedeniyle çok sayıda yurtiçi ve yurtdışı seyahatine çıkıyor. Kişisel olarak da gezmeyi, gözlemlemeyi ve yazmayı sevdiği için kısa gezi yazıları yazıyor ve blog sayfasında (www.onurataoglu.blogspot.com) yazılarını paylaşıma açıyor.

2002 Kasım ayında Tokyo Büyükelçiliği Ekonomi Müşavirliğine tayin edildi. Tokyo'daki görevi 2006 Haziranına kadar sürdü. Bu 3,5 yıllık süre içinde Japonya'nın büyük bölümünü dolaştı. Japonya hakkında birçok kitap okudu, değişik Japon yemeklerini denedi, çeşitli konser, sergi, sanat etkinliklerini izledi, Japon arkadaşları ile gezilere çıktı, uzun süren sohbetlerde bulundu. Bütün bu tecrübelerden süzülen gözlemlerini kısa notlar alarak biriktirdi ve Türkiye'ye döndükten sonra derleyerek kitap haline getirdi.

Eşi Aysun Ataoğlu ile 1994 yılından bu yana evli, Çağla (9) ve Mete (6) adlarında iki çocuğu var. En başta gelen hobileri, doğal olarak, gezmek, fotoğraf çekmek, kitap okumak ve yazmak. Ayrıca, dağ bisikleti, kayak, masa tenisi ve sinema ile yakından ilgileniyor.

Japon Yapmış!

“Japonya nasıldı abi?”
“Güzeldi...”
(Beş on saniyelik bir sessizlik)
“Japon yapmış, di mi abi?”
“Yapmış.”

Japonya dönüşü, bakkalından taksicisine, tezgâhtarından berberine kadar halkımızın değişik kesimleriyle diyaloglarımın girişi hep yukarıdaki gibi oluyordu. Japonya’da üç buçuk sene yaşamış olduğumu duyan bir yurttaşımız, ilk olarak, Japon’un “yapmış” olduğunu birinci ağızdan bana teyit ettirmek istiyordu.

Önceleri “Japon yapmış” deyimi sinirime dokunuyordu. İçimden şöyle demek geliyordu: “Adamlar yüzyıllarca dış dünyaya kapalı kaldıktan ve İkinci Dünya Savaşı gibi inanılmaz bir yıkıma uğradıktan sonra ölesiye çalışmış, kalkınmış, teknolojide dünya lideri olmuş, kazanmış, refaha ermiş... Bu durum karşısında bütün diyebileceğiniz ‘Japon yapmış’ mı?”

Ama yurda kesin dönüş yapmışım, zaten vatandaşımız sinir küpü, böyle bir soru sorup da sopa yemenin âlemi yok. Ben de kısaca “Japon yapmış” diyerek geçiştiriyordum. Sonra farkına vardım ki “Japon yapmış” deyimi, başta kulağa çok sığ gelse de, Japonların Zen Budizmi öğretisine uygun bir şekilde basit, sade ama derin bir felsefe içeriyordu. Türk insanının “Japon yapmış” deyişi, aslında, takdir etme, imrenme, destekleme, hayıflanma, taraf tutma, iç çekme, özeleştiri, hayran olma, kıskanma ve hatta motive olma gibi duyguların hepsini barındıran iki kelimelik bir bilgelik düsturuydu.

Zamanla cümlenin söyleniş biçiminden, hecelere yapılan vurgudan, deyişin yüksek bir tonla başlayıp sesin giderek alçalmasından veya alçak bir tonla başlayıp giderek yükselmesinden, tepki verilene kadar geçen sürenin uzunluğu ve deyişe eşlik eden mimiklerden, söyleyen kişinin bu duygulardan hangilerini ne derece öne çıkardığını da hisseder oldum. Böylece giderek "Japon yapmış" deyişinin söylenişi, söyleyen kişinin Japonlara karşı duygu ve düşüncelerindeki farklılıkları bir saniye içinde önüme sermeye başladı.

"Japon yapmış" klişesi, Japonya'da yaşadığımız süre içinde arkadaşlar arasında kullandığımız bir parola haline gelmişti. Japon teknolojisini olduğu kadar, Japon sadeliğini, mükemmelliyetçiliğini, inceliğini, zerafetini, insana ve doğaya saygıyı ön plana çıkaran bir durumla karşılaştığımızda birbirimize bakıp "Japon yapmış" diyorduk ve daha fazla yoruma gerek kalmıyordu. Japonlar da sağ olsun, bu deyişi sık sık kullanacağımız fırsatları bize sunuyorlardı.

Bir süre sonra iş çığrından çıktı: Tokyo dışına çıktığımızda, doğa yürüyüşleri, dağ tırmanışları, vadi, göl, yayla ziyaretleri esnasında karşılaştığımız manzaralar, açan çiçekler, uçan böcekler, akan dereler karşısında da "Japon yapmış" demeye devam ettik. Dünyanın vatanını en çok seven toplumlarından olan Japonlar ülkelerinde öyle bir atmosfer yaratmış ki karşılaştığınız her şeyde bir el değmişlik, emek verilmişlik hissediyorsunuz.

Bu his tabii ki kendini öncelikle teknolojide, ürünlerde, mekânlarda, şehirlerde gösteriyor. Ama zaman geçtikçe bu emeğin, göz nurunun, tüm ülkeye yayıldığını sezinliyorsunuz; doğal bir güzellikle karşılaştığınızda bile, o güzelliğin orada bulunma sebebini orasının Japonya olmasına bağlıyorsunuz. Sanki karşınızdaki manzara, orası Japonya'da olduğu için, civarda Japonlar yaşadığı için güzel; ve ister istemez "Japon yapmış" sözcükleri dökülüyor dudaklarınızdan.

Şunu rahatlıkla iddia edebilirim ki dünyadaki hiçbir dilde, hatta Japoncada bile "Japon yapmış" kadar Japonya'yı ve Japonları açıklayabilecek kısalıkta ve kudrette bir deyiş yoktur. Bu yüzden de, dünya literatüründe Japonya'yı tanıtan kitapların başlıkları, Japonya'nın en belirgin özelliğine işaret edegelmiştir: çelişki! Japonya ve Japonlar hakkında yapılabilecek en basit ve doğru gözlem, Japonya'nın tam bir

keskin çelişkiler ülkesi olduğudur. Bu yüzden, şimdiye kadar Japonya hakkında yazılan kitapların çoğunun başlığında, *Kılıç ve Krizantem*, *Samuray ve İpek*, *Edi ile Büdü* şeklinde, zıtlık ve çelişkiyi öne çıkaran “bi şey ve bi şey” kalıbı kullanılmıştır.

Benim elimde ise, kitabın ismi olarak kullanabileceğim “Japon yapmış” gibi son derece değerli bir deyiş mevcut. Ama benim de kitap boyunca Japonya’nın en belirgin özelliği olarak vurgulayacağım husus, çelişki, zıtlıklar ve farklılıklar olacak; çünkü bunlar Japonya’da yaşadığım üç buçuk sene boyunca iş ve özel hayatımda karşıma en çok çıkan kavramlar oldu...

Türkiye’ye döndüğümde bu kavramları bizim ve Japonların ne kadar farklı değerlendirdiğini, değişik anlamlar yüklediğini fark ettim. Çelişki, zıtlık, değişiklik, farklılık ve benzeri kelimelerin Türkçede oldukça negatif algılandığını hissediyorum. Biz Türkler, üzerinde az çok uzlaşılmış, hatta bazen sorgusuz sualsiz benimsenmiş bir “doğru” tanımından sapmayı ifade eden kavramlara çok sıcak yaklaşmıyoruz. Belki de tarihimizin derinliklerinden gelen, bilinçaltımızdaki bir tecrübe nedeniyle, “farklılık, değişiklik, zıtlık” yerine, “birlik, beraberlik, bütünlük” kavramlarını öne çıkarıyor, kutsallaştırıyoruz; farklılığa ve zıtlığa istemeden de olsa sıcak bakmıyoruz.

Japonya’da gördüğüm şey ise, çeşitliliğin, farklılığın ve zıtlığın ne kadar doğal karşılandığı, belki de hayatın kendisi olduğu idi. Uzun süre bu gerçeği kabullenemedim ve sürekli olarak, “Şunun ve şunun olduğu bir ülkede bu ve bu kesinlikle olmaz, olmamalı...” gibi çıkarımlarda bulunmaya çalıştım. Tabii sürekli çuvalladım. Zamanla inadımdan vazgeçtim ve *zıtlıklar*ın da *uyum içinde* bir arada bulunabileceğini düşünmeye başladım.

Bir başka ilginç çelişki de, dünyanın en standart, en monoton, en rutin, bireyleri birbirine en çok benzeyen toplumu sorulduğunda birçok kişinin aklına bir klişe olarak Japonların gelmesi. Ancak gel gör ki en standart, basmakalıp görünen bu toplumdan en derin çelişkilerin, en inanılmaz zıtlıkların, en farklı yaşam biçimlerinin çıkabilmesi. Ahmet Kaya’nın da bir şarkısında dediği gibi: “Bu ne yamannnnn çelişki anneeeee!”

Japon yapmış... Demek ki böyle yapmış...

Giriş

Kitabın hemen başında bazı açıklamalar yapayım ki niyetim belli olsun, okurları büyük beklentiler içine sokmayayım ve kimse kitabı okuyup bitirdiğinde “Bu muydu yani!” demesin.

Türkiye Cumhuriyeti Tokyo Büyükelçiliğinde ekonomi müşaviri olarak üç buçuk yıl çalıştıktan sonra bu kitabı kendim, ailem ve arkadaşlarım için yazdım (Telaşlanmayın, kitapta Japon ekonomisinden bahsetmeyeceğim). Hafızam biraz arızalıdır, yazmazsam unuturum. Birisi on yıl sonra, “Japonya nasıldı?” dese, Japonya’da yaşamış olduğumu bile hatırlamayabilirim. Bir ikinci neden de şu: Pek konuşmayı beceremem; kekelerim, lafı ağzımda gevelerim, “ııı, eee” diyene kadar meramımı anlatamayabilirim. Bari yazayım da bir soran olursa kitabı açıp oradan okurum diye düşündüm.

Bu kitap, Japonca bilmeyen ve üç buçuk sene yaşadığı bir ülkeye “Türk” kalan, o süre boyunca şaşkın şaşkın ortalıkta dolaşmış, marketten aldığı kutunun diş macunu mu, traş köpüğü mü olduğunu anlamaktan âciz bir yabancının gözlemlerini içeriyor. Yine de gezmeyi, okumayı, sorup soruşturmayı, fütursuzca her yere burnumu sokmayı seven kişiliğim sayesinde epey malzeme biriktirebildim.

Japonya ve Japon toplumu hakkında kitapta okuyacağınız gözlemlerimi, hissettiklerimi çok da fazla test etme, doğrulama ve araştırma çabasına girmedim. Yani daha ziyade “buradan bakınca nasıl görüldüğünü” yazmaya çalıştım. Ama tabii ki ülkenin nüfusu, dili, coğrafyası, tarihi gibi bazı sabit veriler için güvenilir kaynaklara başvurdum. Kitap zaman zaman didaktik bir havaya bürünse de, okuyacaklarınız Japonya’nın benim üzerimdeki izdüşümüdür.

Demek istediğim, bu kitap bir Lonely Planet veya National Geographic mamülü olmaktan uzaktır, “Japonya işte budur ve budur” iddiasında değildir. Şimdiye kadar yazdıklarım bir çeşit kifayetsiz yazar tembelliği olarak da yorumlanabilir; olabilecek bir takım maddi hatalara, tutarsızlıklara, saçmalamalara karşı baştan bahane uydurarak cezai ehliyetim olmadığını iddia ediyorum gibi görünebilir. O halde kısaca şöyle diyeyim: Bu bir gezi ve anı kitabı, ve arkadaşlar arasında gezi anıları nasıl paylaşılıyorsa ben de kitapta benzer bir üslup kullandım.

Bu kitapta paylaşacağım gözlemlerimle ilgili belirtmem gereken bir husus daha var. Yabancı bir ülkeyi, halkı, kültürü tanıtırken genelde abartma eğilimimiz vardır. Hele ki az tanınan, egzotik ülke ve kültürler için... Örneğin Eskimolar ile ilgili bir kitap yazsanız, belgesel çekseniz ve deseniz ki, “Eskimolar da sizin bizim gibi insanlar, onların da sevinçleri, kederleri var”. Satmaz. İlgi görmez. Ama, “Bu Eskimolar var ya, hepsi şöyle böyle, üstüne üstlük bir de falan filan” şeklinde bir manşet cümle kursanız herkes okur, izler.

Japonya ve Japonlar için de durum benzer. Türkiye’ye döndükten sonra Japonya ile ilgili yaptığım tüm sohbetlerde, herkesin kafasında olumlu ya da olumsuz, sıradan veya gerçeküstü, doğru ya da yanlış bir Japonya imgesi olduğunu gördüm. Ve Japonlar hakkındaki kısa gözlemlerimi soran insanlara, onların da bizim gibi insan olduğu sonucuna varan açıklamalar yaptığımda muhatabımın çok büyük bir düş kırıklığına uğradığını hissettim. Japonya hakkında herkesin beklentisi, ister kafasındaki imgeye uysun, ister o imgeyle tamamen çelişsin, aşırı, sıradışı bir yorum duymak. Sanki dünyanın uzak bir köşesinde, kendinden tamamen farklı insanların yaşadığını bilmek o kişiyi rahatlatacak.

Ama neyse ki kısaca “Japon yapmış” demek ortamdaki gerginliği alıyor ve herkesin beklentisini ziyadesi ile karşılıyordu! Bu konuda şanslıydım; çünkü elimdeki malzeme Japonya ve Japonlar idi. Yani kamuoyunun farklılık beklentisini karşılamak için çok debelenmem gerekmeyecekti; çünkü üç buçuk yıl boyunca *uzaylılarla* haşır neşir olmuştum.

İki paragraf önce yazdıklarımla çelişkiye düşerek (Az önce belirttiğim gibi, Japonya ve Japonlar ile ilgili yazılacak, söylenecek her şey çelişki temeli üzerine kurulmuştur) Japonya ve Japonlar hakkındaki en kısa ve net tanımlamamı yapmak istiyorum: Japonya, bu dünyaya ait olmayan farklı bir

gezegen, Japonlar ise uzaylılardır. Japonya'ya gittiğinizde ne denli farklı bir dünyanın içine düştüğünüzü, kendi ülkeniz ve kültürünüze ait değerlerin nasıl anlamsızlaştığını başka türlü vurgulayamam.

Bu yüzden Japonya'daki ilk haftalarınız, aylarınız bu gezegende neler olup bittiğini anlamaya ve gezegenin yerlileri ile iletişim kurmaya çalışmakla geçiyor. İletişim kurmak derken onlarla aynı lisanı kullanmaktan bahsetmiyorum; belli bir durum karşısında bir Japon insanının nasıl düşüneceğini, hareket edeceğini kestirebilmek ve buna uygun bir tepki geliştirebilmeyi kastediyorum. Eğer farklılıklara tahammülü olan bir yapıda değilseniz ilk turda eleniyorsunuz.

Evliya Çelebi bile seyehatnamesinde "Uzaylıyı uzayda arama, Japonya dururken" dememişse, bunun tek sebebi, Japonya'ya gitmemiş olmasıdır. Sadece Japonya'ya uzak olan bizler için değil, Koreli, Çinli, Filipinli ve diğer bilumum Uzakdoğulu hemşerilerimiz için bile Japonya farklı bir galakside yer almaktadır.

Diğer önemli bir nokta da bir ülke ve kültür hakkında yorum yapmanın, körün fili tarif etmesine benzemesidir; tarifiniz, o anda filin neresini tuttuğunuza bağlıdır. Japonya ve Japonlar hakkında yapılagelen birçok yorum da tabii ki Tokyo, hatta Tokyo'nun belli bir bölgesinde edinilen izlenimler üzerinedir. İster istemez yapılan bu hata büyük bir ülkenin, derin bir kültürün yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Benzetmek gerekirse, Türkiye'ye gelip de Beşiktaş-Şişli-Etiler üçgeninde yaşayan bir yabancının Türkiye ve Türkler hakkındaki yorumları ne derece geneli yansıtır?

Türkiye'nin ve dünyada birçok başka ülkenin halkları kültürel bir mozaik oluştururken Japon halkının nispeten homojen bir yapıda kalması, Japonya hakkında gözlem yapmayı bir anlamda kolaylaştırıyor. Tabii ki gözlemleri aktarmak çoğu kez o ülke, toplum ve kültür hakkında genellemeler yapmak sonucuna yol açabiliyor. Genellemeleri sevmesem de kitap boyunca genelleme tuzağına istemeden düşebilirim, kusura bakmayın...

Bu duruma karşı şöyle bir bahane uydurabilirim: Bireysel davranışlar ile kitlesel davranışlar arasında çok büyük fark olduğuna inanırım. Her birisi ayrı birer karakter olan bireyler, bir araya geldiklerinde ortak bir toplumsal davranış özelliği sergileyebilirler. Topluluğun hacmi arttıkça bireyler arasındaki farklılıklar giderek törpülenir, daha belirgin ve tahmin edilebilir

davranışlar sergileme eğilimleri artar. Ama bu topluluğun içinden bir bireyi çekip çıkarsanız kitlesel karakterden ne kadar farklı olabildiğini görürsünüz.

Uzun lafın kısası, Japonya anı ve gözlemlerim iki temel varsayım üzerine kuruludur:

- Japonya dünya dışı bir gezegen, Japonlar da uzaylıdır.

- Japonya keskin çelişkiler ülkesidir; Japonya ve Japonlar hakkındaki her yargının tersi de doğrudur.

Bu kitabın ortaya çıkmasına bilerek veya (genellikle) bilmeyerek katkıda bulunan 127 milyon Japon vatandaşına teşekkürlerimi borç bilirim. Japon yapmış mı? Yapmış! İyi seyirler...

Coğrafya ve İklim

Bir zamanlar Amerikalılar için yapılan bir espri vardı: Tanrı Amerika kıtasını yaratmış, sonra bakmış ki Amerika doğal kaynakları ve yaşanılabilirliği ile çok güzel bir yer olmuş. Diğer kıtalara haksızlık yaptığını düşünen Tanrı, durumu telafi amacıyla Amerikalıları yaratmış. Bu esprinin bir benzeri Japonya için yapılabilir: Tanrı Japonya'yı yaratmış; bir de bakmış ki ülke yaşanılabilir olmaktan çok uzak. "Öyle bir ada yarattım ki, üstesinden ancak bu millet gelebilir" diyerek Japonları yaratmış.

Japonya son derece kendine özgü ve değişik bir dünya parçası. İlk bakışta gerçekten yaşanılacak yer değil. Kışın kuzeyde dondurucu soğuk, kar yağışlı bir iklim, yazın güneyde yapış yapış nemli bir sıcak, ülkeyi yılda on beş yirmi kez vuran tayfunlar, her daim deprem, ardından tsunami, patlayan yanardağlar, sel ve heyelanlar, daha neler neler... Bütün bu felaket senaryolarını es geçsek bile ülkede oturacak bir düzlük bulmak zor. Japon adalarının yüzölçümlerinin % 90'a yakınını dağ ve tepeler oluşturuyor; kalan düzlüklere 127 milyon insanı sığdırmak, bir de üstüne tarım yapmak, sanayi kurmak, futbol sahası açmak olacak iş gibi görünmüyor.

Fazla ders kitabı havasına girmeden özetleyecek olursam; Japonya, Asya kıtasının en doğusunda, inatçı ve uzlaşmaz beş tektonik tabakanın milyonlarca yıldır itişip kakışmasıyla meydana gelmiş, kuzeydoğu-güneybatı yönünde ince bir şerit şeklinde uzanan bir adalar topluluğudur. Dört adet büyük (Honshu, Kyushu, Hokkaido ve Shikoku) ve sayısız küçük adadan oluşan Japonya, halen huzura erememiş, kıpraşıp duran bir yeryüzü parçasıdır.

Japonya, yüzölçümü Türkiye'nin yarısı kadar olan büyükçe bir ülkedir. Ne var ki Japonya'nın, özellikle kendi vatandaşları arasında, "küçücük bir ülke" imgesi yaygındır. Bir Japonla coğrafi bir tartışmaya girdiğinizde size ufacık bir adada yaşadığını söyleyecektir. Bir İngilizden ise hiçbir zaman

böyle bir yorum duymazsınız; gel gör ki, Japonya İngiltere’den daha büyük bir ülkedir. Ne zaman bu coğrafi gerçeği bir Japona anlatsam bana inanmaz; onun kafasında Japonya küçücük bir ülkedir.

Japonların böyle düşünmesinin haklı sebepleri de var aslında. Kafalarını kaldırıp komşu ülkelere baktıklarında, Rusya’yı, Çin’i, biraz aşağıda Avustralya’yı, okyanusun öbür yakasında ABD ve Kanada’yı görürler. Çevrelerindeki ülkeler bayağı kallavi olunca, onlar da boyunlarını büküp “Japonya minicik bir ülkedir” diye kaderlerine razı oluyorlar.

Ama böyle “küçük” bir ülkede çok farklı iklim özelliklerine rastlamak mümkün; bunun başta gelen sebebi, adaların kuzey-güney doğrultusunda gerilmiş bir yay gibi konumlanmasıdır. Ülkenin en kuzeyindeki Hokkaido adasının Okhotsk Denizi kıyıları kışın çok büyük buz kütleleri ile kaplı iken, aynı mevsimde Okinawa adalarına gittiğinizde yumuşak bir tropikal iklimde denize girebilirsiniz.

İklimi etkileyen bir diğer faktör de ülkenin güney-güneybatı yönünden, Pasifik Okyanusunda yer alan sıcak su akıntıları ile çevrelenmiş olması. Bu akıntılar, ülkenin doğu ve güney kıyılarının nispeten ılıman, yazın ise son derece nemli ve sıcak bir iklime sahip olmasını sağlarken, denizde de gayet zengin bir bitki örtüsü ve hayvan çeşitliliği yaratıyor.

Ülke, kuzey ve batı yönünden ise soğuk ve kuru rüzgârlar alıyor. Özellikle kışın bu rüzgârlar Japon Denizi üzerinden bol bol nem toplayıp Japonya üzerine geldiğinde esaslı bir kar yağışına neden oluyorlar. Japonya’nın özellikle kuzeydoğusunun, dünyanın en yoğun kar yağışı alan bölgelerinden birisi olduğunu duyduğumda çok şaşırmıştım.

Japonya’yı Japonya yapan coğrafi ve iklimsel özellikleri biraz daha irdeleyecek olursak; Japonya’nın, genelde dağlardan oluşan ince bir kara parçası olduğunu görürüz. Ülke yüzölçüm olarak çok küçük olmasa da, bu incelik yüzünden Japonya’nın herhangi bir noktasından deniz kıyısına ulaşmak bir buçuk saatten fazla zaman almıyor. Adanın orta bölgesi Japon Alpleri denilen sıradağlarla kaplı; genelde 3000 metre yüksekliğindeki zirvelerden oluşan bu dağlar her mevsimde büyüleyici güzellikte. Fuji Dağı zaten apayrı bir vaka...

Dağların Japon halkı için tanrısal bir anlamı var. Japonlar, tarihleri boyunca dağların güzelliği ve ihtişamından etkilenmiş, dağlara tanrısal bir kimlik yüklemiş, onlar için şarkılar, şiirler yazmışlar. Dağlar kentlerin simgesi olmuş, sahiplenilmiş. Dağların isminin ardından “sayın” anlamına gelen “san” eki (Fuji San gibi) her zaman kullanılmış, bir dağa “san”sız hitap etmek edepsizlik sayılmış. Bazı dağlar diğerlerinden daha kutsal kabul edilmiş, o dağlara kadınların ayak basması bile yasaklanmış. Eteklerine şehirlerini kurdukları yanardağlar patlayıp lavlarını kustuklarında bile dağlara küsülmemiş, “Vardır bir bildiği” denilerek beraber yaşamaya devam edilmiş.

Japonya’nın genelini oluşturan bu dağlık alanlar derin vadilerle bölünmüş. Vadilerden akan coşkulu ırmaklar ve ülkenin çoğunu kaplayan ormanlar doğal güzellik olarak eşsiz, ancak yaşamak için de bir o kadar elverişsiz bir coğrafya yaratmış. Japonya’ya hâkim olan zıtlıklar kendini topoğrafyada da gösteriyor; yüksek dağlar ve derin vadiler ülkenin geniş bir alanına hâkim oluyor. Adada dolaşmak, 0 metre ile 3000 metre arasındaki bir aralıkta sürekli rakım değiştirerek ilerlemeyi gerektiriyor. Japonya coğrafyasını ülkemizde bir bölgeye benzetecek olursak, Doğu Karadeniz ile bayağı ortak yanlar bulabiliriz.

Doğu Karadeniz ülkemizin en güzel bölgelerinden birisi olsa da, ilkokuldaki coğrafya derslerinden beri bize öğretilen şey, yerleşime, tarıma, sanayiye uygun olmadığı, bu yüzden bölgenin büyük göç verdiği idi. Bütün bir ülkenin böyle bir coğrafyaya sahip olduğunu, üstelik bu dağların rahat durmayarak sürekli patlayıp çatladığını, içlerinde para edecek demir, bakır gibi madenler de barındırmadığını, göç edip gidecek fazla bir düzlük olmadığını da düşünürsek Japonlar ne yapsın? Ama Japon, “yapmış” işte...

Genelde ada ülkelerinde yaşanabilen su sorunu Japonya’da yaşanmıyor. Ülke yeterince, hatta yeterinden çok fazla yağış alıyor. Adalarda bolca akarsu mevcut ve su kaynakları gerçekten çok “kaliteli”. Pirinç tarımında, *sake* (pirinçten yapılan bir tür içki) üretiminde suyun kalitesi büyük rol oynuyor. Japonya’nın birçok bölgesi duru, temiz, lezzetli suları ile gurur duyuyor.

Peki bu değirmenin “suyu” nereden geliyor? En önemli kaynaklardan birisi tayfunlar. Güneybatı Pasifik bölgesinde yılda yirmi beş otuz kez tayfun oluşuyor. Bu tayfunların ilginç bir rotası var: Genelde Filipinler’in

kuzeydoğusunda oluşan bir tayfun aşağıya doğru yönelirse, önce Filipinler'i tarumar ediyor, arkasında birkaç yüz ölü bırakarak batıya dönüyor. Herhalde dünyanın dönüşü ve küresel hava akımlarının etkisiyle olacak, tayfun daha sonra kuzeybatıya doğru bir kavis çizerek Japonya'yı gözüne kestiriyor. Bazı tayfunlar ise virajı alamayarak önce Tayvan'a, arkasından da Çin kıyılarına dalıyor ki Çin'e giren tayfun epey bir vukuata yol açıyor.

Tayvan açıklarında virajı alabilen tayfunlar ise, Okinawa adalarından başlayarak Japonya'yı yağmur manyağına çeviriyor. Japonya'nın nüfusunun daha çok yoğunlaştığı güney ve batı bölgeleri tayfunlardan daha fazla etkileniyorlar. Depremler, yanardağ patlamaları, tsunamiler ile yetinemeyen ada için tayfunlar da serinletici bir felaket olarak devreye giriyor. Ülke her daim bir ıslaklıktan muzdarip, şemsiye sektörü oldukça gelişmiş ama hiç olmazsa su sıkıntısı mevzu bahis değil.

Japonya'nın en büyük adası Honshu'dan uzaklaşıp daha ufak adacıklara yöneldikçe farklı mikro iklimlerle karşılaşabiliyorsunuz ki, bu iklimler daha ziyade tropik karakterli. Dünyanın en iyi dalış bölgelerinden, en zengin mercan adacıklarından bazılarının Japonya'da olduğunu duymak bana şaşırtıcı gelmişti.

Japonya'da kısaca dört mevsim hüküm sürüyor diyebiliriz. Hatta bu dört mevsim konusunda Japon milleti biraz takıntılıdır. Herhangi bir "dünyalı" ile tanıştıklarında, ilk sorularından birisi "Bizde dört mevsim var, ya sizde?" şeklindedir. Önceleri bu soruyu yadırgıyordum, Türkiye'de yaşayan biri olarak dört mevsim zaten tanım icabı olması gereken bir şeydir diye düşünüyordum. Ama Japonların özellikle Filipinler, Endonezya, Tayland gibi her daim sıcak ve nemli ülkelerin vatandaşları ile daha yoğun muhabbeti olduğu düşünülürse dört mevsim ile hava atmaları anlamlı olabiliyor. Yine sık karşılaştıkları Hawaiililer ise, "Bizde tek mevsim var, ama mevsimlerin en kralı" diyerek tartışmayı baştan kesip atıyorlar.

Dört mevsim, Japonlar için büyük bir mesele. Japonya'yı tanıtan broşür, kitapçık, internet sayfası gibi materyallerin açılış cümlesi bile genelde "Japonya, dört mevsimin yaşandığı bir ülkedir" şeklinde oluyor. Benim de ilk zamanlardaki tepkim, "Görmemişin mevsimi olmuş..." şeklindeydi; ancak mevsimlerin Japon kültüründe, mutfağında, sanatında; kısaca Japonların hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gördükçe, ben de mevsim kavramına farklı bir gözle bakmaya başladım.

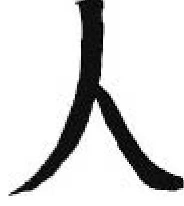
Coğrafya ve iklimin bir toplumun kültürüne, mutfağına, gelenek ve göreneklerine, günlük hayatına çok büyük etkisi olduğuna inanırım. Örneğin Japon halkı “Japon” olduğu için balık ve pirinç yemiyor; o coğrafyada yaşadığı için yiyor. Türkler Orta Asya’dan çıkınca batan güneşi değil, doğan güneşi takip etseler ve Japon adalarına ayak bassalardı, bugün *sushi* yiyen toplum bizler olurduk. Ya da Japon halkı patlayan volkanlardan sıkılıp teknelerle güneye inseler, Pasifik adalarında pinekleyen bir toplum olurlar ve günde on altı saat çalışmayı akıllarından bile geçirmezlerdi.

Japonya, başta dediğim gibi, zorlu ve kendine has şartları yüzünden, belki de o şartlar sayesinde Japonya oldu. Dünyadaki gelişmiş ülkelere baktığımızda, iklim ve coğrafyası yaşamaya çok elverişli bir ülkenin bildiğimiz anlamda “kalkınamadığını” görebiliriz. Hangi tropik adadan Nobel ödüllü bir fizikçi çıkmış, hangi tatil cenneti uzaya maymun göndermiş, hangi bereketli topraklar LCD ekranların geliştirilmesine katkıda bulunabilmiş? Ama cevap da burada yatıyor: Doğanın cömert davrandığı bir coğrafyada yaşayanların kalkınmaya, gelişmeye ihtiyacı yok ki, mis gibi yaşayıp gidiyorlar.

Ama Japonya gibi bir adada yaşıyorsan, mecbursun jeofizik ve deprem araştırmalarında lider olmaya... Mecbursun çok iyi klima sistemleri üretmeye... demiryolu taşımacılığı ve tren teknolojisinde çağ atlamaya... derin vadilerden viyadüklerle yol geçirmeye... 127 milyon insanı doyurabilmek için “ne bulursan” yemeye, tarım teknolojileri geliştirmeye... ülkeyi sırılsıklam eden tayfunlara karşı çok iyi bir kanalizasyon sistemi kurmaya... Ve o kadar insanın daracık bir alanda hırgür çıkmadan yaşayabilmesi için, karşındakine saygı göstermeyi toplumsal prensip haline getirmeye mecbursun!

Kısaca derim ki, iklim ve coğrafya bir milletin karakteristik özellikleri üzerinde tahmin ettiğimizden çok daha fazla etkiye sahiptir ve Japonlar da Japonya’da yaşadıkları için Japon olmuşlardır. Başka bir yerde yaşasalar “Japon” olurlar mıydı veya başka bir toplum Japonya’da yaşasa “Japon” olabilir miydi, düşünür dururum...

Gökten Zembille İnen Hüzünlü Halk

Peki... Dünyadan izole, kuşun uçmayıp kervanın mümkünse geçmediği bu adaya Japon halkı nereden gelmişti? Gökten zembille mi inmişlerdi?

Japonlar, gökten zembille indiklerine inanıyorlar (mecazen değil, kelime anlamı ile). Japon adalarının, tanrılarının ve halkının varoluş hikâyesi birçok metaforu barındıran bir erotik-mitolojik hikâye. Tanrı İzanagi (esas oğlan) ile tanrı İzanami (esas kız) iki kardeştir. Abileri İnzaghi cennetten kaçıp İtalyan liginde futbolcu olduktan sonra, İzanagi ve İzanami Tanrılar Yönetim Kurulu tarafından dünyaya yaratılış için gönderiliyorlar. İki kardeş okyanusun üzerinde, havada asılı bir köprüde, üzerine basacak hiçbir kara parçası olmadan kalakalınca, yukarı seslenip görmüş geçirmiş tanrılardan yardım istiyorlar. Yukarıdan iki kardeşe mücevherlerle kaplı bir mızrak gönderiliyor. İzanagi bu mızrak ile okyanusu karıştırmaya başlıyor, mızrağı sudan çıkardığında ucundan damlayan damlalar da kristalleşerek Japon adalarını oluşturuyor. Böylece üzerinde eyleme geçebilecekleri bir kara parçası vücuda geliyor. Daha sonra İzanagi (anlamı "davet eden erkek"), İzanami'ye (onun da anlamı haliyle "davet eden kadın") nasıl olduğunu soruyor.

> *İzanami: Her şey yolunda... Mutluyum ve yaşıyorum. Ancak içimde bir boşluk var.*
>
> *İzanagi: Ben de öyle hissediyorum... Bir farkla, bende bir boşluk değil, fazlalık var! Neden o zaman bendeki fazlalıkla sendeki boşluğu bir araya getirmiyoruz?*

Ve harekete geçiyorlar. Ancak gayet özürlü ve hilkat garibesi bir çocukları oluyor. "Biz nerede yanlış yaptık" diyerek tekrar yukardaki tanrılara danışıyorlar. "Siz de amma soru sordunuz" diyen tanrılar ipucunu veriyor: Cilveleşmeyi kadın değil, erkek başlatacak! Böylece, bugün bile geçerli

olan Japon kadınının toplumdaki çekinik rolü, daha yaratılmadan çiziliyor: Ağzını fazla açma, her şeyi kocana bırak!

Bu tavsiye üzerine dizginleri eline alan İzanagi, hemen İzanami'ye yaklaşıp Kazanovavari iltifatlara başlıyor:

"Sen ne kadar güzel bir kızmışsın öyle!"

"Sen de çok tatlı bir oğlanmışsın."

Doğru sıralamayla işe başlayınca hayırlı sonuçlar ortaya çıkıyor ve Şinto inanışındaki tanrılar birer birer Japonya topraklarında doğmaya başlıyor. Ancak İzanami ateşten bir bebeği doğururken ölüyor ve yeraltı dünyasına gidiyor. Çok üzülen İzanagi de onu takip ediyor ve orada eşini/kızkardeşini buluyor. Ancak yeraltı dünyasının yiyeceklerinden bir kez yemiş bulunan ve ürkünç bir yaratığa dönüşen İzanami'nin yeryüzüne dönmesi artık mümkün olmuyor. İzanagi korku içinde yeraltı dünyasının girişi olan mağaranın ağzını büyük bir kayayla kapatarak kaçıyor. İzanami, "Beni burada bırakıp gidersen her gün dünyadan 1000 can alırım" diye bağırıyor; İzanagi de, "Ben de her gün 1500 yeni cana hayat veririm" karşılığını veriyor ve Japon adalarında hayat başlıyor.

Bu hikâyenin benzerlerinin Yunan, Maya ve Sümer mitolojilerinde de yer aldığı bilinmekte. Mitolojide dünyanın yaratılışındaki kadın-erkek dengesinin vurgulanmasına ve doğu felsefesinde önemli yer tutan *yin-yang* güçlerine göndermelerde bulunmasına bakılarak Japon yaratılış efsanesinin evrensel semboller taşıdığı belirtiliyor. Hikâyede İzanami'nin ateş-bebek doğururken ölmesinin ise, ateşe atfedilen kültür-bilgi-teknolojik gelişme gibi unsurların insanlık tarihinde uğursuzluklara ve felaketlere yol açacağını ima ettiği yorumlarını da okumuştum.

İzanami'nin ölümünün ardından İzanagi'nin gözünden doğan, yani tam anlamıyla gözünün nuru olan güneş tanrıçası Amaterasu ise ayrı bir öneme sahiptir. Japon imparatorluk hanedanının "cenneti aydınlatan" anlamına gelen Amaterasu'nun soyundan geldiğine inanılıyor ve imparatorların tanrısal kimlikleri böylece tanrıların soyağaçları ile ilişkilendiriliyor. Tamam, efsane olarak kulağa hoş geliyor, Asena da bizi Altay dağlarından çıkartmıştı; ancak halen buna inanan çok sayıda Japon mevcut!

Biraz daha akılcı ve bilimsel takılan Japonlar ise, ırklarının kökleri hakkında araştırmalar yapıyorlar. Bu araştırmalara göre, Japon adalarına ilk kez Kore yarımadasından geçildiği kuvvetle muhtemel; zaten ırk olarak da Çinlilere pek benzemeyen Japonlar, Korelileri ve Moğolları daha çok andırıyor. Milliyetçi Japonlar ise Kore üzerinden gelen hiçbir olguyu (dil, kültür, mutfak, sanat ve din gibi...) kabul etmiyor. Örneğin, Budizm de Japonya'ya Kore üzerinden gelmiş, Japon mutfağının bazı öğeleri de. Ancak Japonlar genelde Koreyi atlayarak Budizmin Çin'den geldiğini iddia ederler. Çünkü Koreliler daha alt bir ırktır; Çinliler ise ehven-i şer'dir ve Çin kökenli bir olgu "mecbur kalınırsa" kabul edilebilir.

Sonuçta, kökenleri ve kim oldukları konusunda Japonların bile kafası karışıkken benim sizi aydınlatmam söz konusu olamaz. Kitabın giriş bölümünde ileri sürdüğüm teoriye dönersek, Japonlar dünya üzerindeki herhangi bir milletle karşılaştırıldığında uzaylıdır. Nokta.

Bu yüzden, Japonların nereden geldiklerinden ziyade, ırk olarak özellikleri daha çok ilgi çekegelmiştir. Herhalde Japon ırkının en önemli özelliklerinden biri gayet homojen olmasıdır. Yüzyıllarca kapılarını dış dünyaya kapatan bir ada toplumu için beklenmedik bir özellik değil tabii bu durum; bu yüzden bölgesel farklılıkları ancak küçük detaylar ayırt eder. Biz batılılar içinse en büyük geyik konusu, "Abi, bunların hepsi birbirine benziyor"dan ibarettir.

Son yıllarda nüfusun da azalmaya başlamasıyla Japonya'ya artan göç, Japon hayat tarzından bunalan gençlerin başta Amerika olmak üzere "batı"ya kapak atmaları ve uluslararası evlilikler yoluyla bu homojen yapı bozulma eğilimine girmiştir. Sapıkça bir fikir olduğunu biliyorum ama, Japon halkı nesli korunması gereken endemik bir tür gibi geliyor bana. Japonların ülke dışına kaçırılmalarının önlenmesi, diğer türlerin onların yaşam alanına sokulmalarının yasaklanması, Japonya'nın milli park ilan edilmesi ve Japon halkının, özelliklerini muhafaza edebileceği korunmuş bir bölge oluşturulması gibi bir fanteziyi teklif edesim geliyor...

Japon halkı, genellikle olumlu çağrışımlar yapan özellikleri ile anılır. Çalışkan, gururlu, temiz, dürüst, naif, okuyan, yazan, güven veren... "Japon yapmış"tır; yapmışsa iyi yapmıştır. Çalışkanlık için söylenecek bir şey yok; dünyada aşırı çalışmanın kayda değer bir ölüm sebebi olduğu başka bir ülke olduğunu sanmıyorum. Dürüstlük konusunda da bu dünyanın ötesinde

standartlara sahiptirler. Japonlar dürüst davranırken bunun bir erdem olduğunu bile düşünmezler; dürüstlük zaten normal olan davranış biçimidir.

Üç küsur yıl içinde benim daha çok ilgimi çeken ise, duyarlılıkları, hüzünleri, saflıkları ve hayal dünyaları oldu. Bu özellikler Japon halkını bazen uzaylı olmaktan çıkarıp insan kategorisine sokuyordu; bazen de bu dünyadan iyice uzaklaştırıp uzayın derinliklerine gömüyordu.

Bu halleriyle Japon halkı bende hep bir hüzün hissi uyandırdı. Japonlara her zaman içine biraz acıma hissi katılmış bir sempati ile baktım. Sonradan düşündüğümde, dünyadaki halkları "acınacaklık" katsayılarına göre sıralasam, zengin ve tuzu kuru Japon halkının en sonlarda yer alması gerekirdi. Ancak dünyaya karşı yabancılıkları, gerçekliğe karşı eğreti duruşları, bir şeyleri kaçırıyor olduklarını bilmenin verdiği buruk ızdırap insanların yüzüne yansıyordu. Japon halkının ruhuna ilişmiş tüm bu aksesuarlar yumuşak ve sempatik görünüşleri ile birleşince, ister istemez onlara kedi yavrusuna bakan gözlerle bakıyordum.

Konuyu biraz daha açmak gerekirse, Japon halkının buluştuğu ortak paydanın hüzün olduğu sonucuna vardım. Bu sonuca varmak kolay olmadı, belki de altta yatan hüznü bulabilmek için ben kendimi fazla zorladım. Dilbilgisindeki gizli özne kavramı gibi toplumda da bir gizli hüzün vardı, ama vitrinde sorunsuz bir halk görüyordunuz.

Japon hüznü, bizim hüznümüzden farklı bir boyutta seyrediyor. Bunun sebebi, hayat, ölüm, sevgi, görev, sorumluluk ve daha birçok yaşamsal kavramın Japon toplumunca farklı algılanması. 2005 yılında Osaka yakınlarında meydana gelen ve yüzden fazla insanın ölümüyle sonuçlanan tren kazasının ardından bu olguyu daha iyi kavramıştım. Kazanın kendisi ayrı bir trajediydi; önceki istasyonlarda zaman kaybeden ve çizelgenin gerisine düşen makinist, arayı kapatmak için gazı kökleyince tren raydan çıktı. Hatta kazanın sebebi Japonya'da bir tartışma başlattı; kusursuz olmaya çalışmak, kusurların en büyüğüne sebep olabiliyordu. Japon sisteminin küçük hatalara hoşgörüsü olabilseydi, makinist o büyük hatayı yapmayabilirdi.

Kazanın beni en etkileyen tarafı ise, yakınlarını kaybedenlerin kaza sonrasında gösterdikleri tepkiler idi. Türkiye'de böyle bir kaza ertesini gözlerimin önüne getirdim; yana yakıla ağlayanlar, feryat edenler, ağıt

yakanlar içimizi parçalardı. Ama kazada yakınlarını kaybeden Japonların yüzünde sadece şaşkın bir hüzün ifadesi vardı; ağızlarından tek dökülebilen ise, “Böyle olmamalıydı... Çok üzgünüm... Gerçek olamaz... Hâlâ inanamıyorum” gibi soğukkanlı ve duygudan yoksun görünen cümlelerdi.

Bu insanlar için ölüm, gerçeklikten son derece uzak bir kavram gibiydi... ya da aksine, gerçeğin ta kendisi, tam karşılığı idi. Ölüme, özellikle umulmadık bir ölüme karşı bu derece kayıtsız kalabilmek duygusuzluk gibi gelse de altta yatan ve dışarı vurulmayan hüznü hissedince içiniz parçalanıyordu.

Japonya’da birkaç Japon arkadaşın babalarının veya dedelerinin ölümlerine şahit oldum. Mırıldandıkları cümleler ölüme inanamamak ile ölümün ne kadar normal olduğunu onaylamak arasında savruluyordu. Dini inanışlarından gelen doğum-ölüm döngüsünün doğallığı ve *reenkarnasyon* (ruhgöçü) inançları ile, yarattıkları kusursuz modern dünyanın ölüm karşısında çaresiz kalmasının yol açtığı düş kırıklığı bilinçaltlarında çatışıyordu.

Japonların gizli hüznünü insana en çok hissettiren unsurlardan birisi de hayal dünyaları... Belki uzayın derinliklerinden kopup geldikleri, dünyaya karşı yabancı hissettikleri için hayal dünyaları da bir başka çalışıyor Japonların. Bazen bir kişiye, nesneye, yöreye ait tutkuları insanüstü bir hal alıyor; ama bu tutku, bir futbol takımına tutulmak şeklinde değil; hayalleri ile farklı bir boyutta yer aldıklarını düşünerek o kişiye, nesneye, yöreye imkânsız bir tutkuyla bağlanıyorlar. Hal böyle olunca da düşleri ile düzeyli bir ilişki kuruyorlar. Tutku ile bağlandıkları çöl de olabilir, kutup da; yağmur ormanları da olabilir, bir cins geyik de... Örneğin, yıllarca kutba gitmenin, kutupta yaşamanın, kutupları keşfetmenin ya da çölleri aşmanın hayaliyle yaşayabilirler. Bunlar gerçekleştirilmesi çok da imkânsız hayaller değil aslında; hayal statüsünde kalmalarının sebebi, Japonların kendilerini bu tutkularıyla aynı dünyada hissetmemeleridir.

Japonların hayalleri ile kurdukları güçlü bağ beni hep şaşırtmıştır. Örneğin, hayali yağmur ormanlarına gitmek olan bir Japon, bu konudaki her bilgiyi bir akademik araştırmacı titizliği ile araştırır, öğrenir, gidip görmek dışında yağmur ormanlarını tüm benliği ile hisseder. Benzer şekilde, Türkiye’yi seven Japonlarla tanıştım. Türkiye’ye hiç gelmemiş veya Türkiye’de çok az bulunmuş bir Japonla Osmanlı tarihi üzerine derin

bir sohbete dalıp bir süre sonra bilgi dağarcığınız tükenince afallıyorsunuz. Türkiye tutkunu bir Japon, sizin duymadığınız müzisyenlerden bahsedip tatmadığınız yemeklerin tariflerini verebiliyor, Türkiye'den bahsederken kendinden geçebiliyor.

Ama tabii ki Japon toplumu da artık kabuklarını kırıyor ve Japonlar hayallerinin peşinden seğirtebiliyor. Dünyanın herhangi bir köşesinde, kendini oraya adamış bir Japonla karşılaşabiliyorsunuz. Hayalini gerçekleştirmiş olsa bile, benim gözüme çarpan öncelikle bir hüzün oluyor; hayalleri ile farklı dünyalardan olmalarından kaynaklanan... Bu hüzün hali bana oldukça sempatik geliyor; gürültülü, insanı yıpratan, tüketen değil, sessiz, vakur, saygılı, utangaç ve kabullenmiş bir hüzün olduğu için.

Japon romantizmine de hüzün hâkim olmuş. Efsanelerde, edebiyatta, tiyatroda ayrılık kavuşmaktan daha makbul! Âşıkların çektiği acılar ve ızdıraplar, bir araya gelmenin mutluluğundan daha çok prim yapıyor. Daha doğrusu, âşıklar kavuşunca sonrasını nasıl getireceklerini bilmiyorlar. Kavuşmaktan, sanki bir ilişkinin bütün büyüsünü bozacakmışcasına kaçınıyorlar. Aşkın saf, ulaşılmaz, hayali, dünya dışı, hatta tanrısal olması tercih sebebi. Bu özellikleri başka doğu toplumlarında da gördüğünüzü, bunların size hiç yabancı gelmediğini düşünüyor musunuz?

Japon Tarihi: Savaşan Denyolar

Japon tarihini işin içine fantezi, efsane, masal katmadan özetlemek zordur. Bir doğu toplumu olarak Japon tarihinde de, Şinto inancından kaynaklanan öğelerden ötürü, bizim Dede Korkut masalları gibi efsaneler vardır. Tarihi anlatmaya başlayınca, daha Japonların nereden geldiği konusunda tartışmalar başlar; çünkü daha önce de bahsettiğim gibi Japonlar gökten zembille indiklerine inanıyorlar.

Biraz daha aklı başında tarihçiler Japonların bir Orta Asya toplumu olduklarını, zamanın bir yerinde Kore yarımadası üzerinden adalara geçtiklerini düşünür. Gerek dil yapısının gerekse de dini inanışların Asya anakarası ile gösterdiği benzerlikler bu görüşü doğrular. Hatta, Orta Asya'da bir yerlerde Türk kavimleriyle bacanak olduklarını bile iddia edenler olmuştur.

Japon adalarında ilk uygarlık izleri MÖ 10.000'lere kadar uzanıyormuş. Jomon denilen bu dönemde halk avcılık, toplayıcılık falan yapmış (Bir yerden tanıdık geliyor). Onu takip eden Yayoi döneminde zamanın Kore uygarlığı ile büyük paralellikler görülmüş: Pirinç yetiştiriciliği, demir ve bronz eşya kullanımı (Bunu da hatırlıyor gibiyim). Daha sonra, MS 300-700 arasında ölülerin özene bezene kilden yapılmış mumyaların içinde höyüklere gömüldüğü Kofun dönemi yaşanmış (Kefen acaba *kofun*dan mı geliyor?).

Ardından, birbirleriyle didişen (ve önemli bir kısmı kadınlar tarafından yönetilen) küçük klanlar arasından Yamatolar sıyrılarak ülkeyi kontrolleri altına almışlar. Bugün halen süregelen "Yamato hanedanı" başa geçerek tahminen dünyanın en uzun süreli hanedanını kurmuş. Hanedan mensupları, "Siz de kim oluyorsunuz?" diyen birkaç rakip klan liderine, "Biz güneş tanrıçası Amaterasu'nun soyundanız, Amaterasu'nun eltisi bizim

halakızı’nın görümcesi olur” diyerek dimağları bulandırmışlar ve soylarını tanrılara dayandırarak arkayı sağlama almışlar.

Yamato hanedanı on beş asırdır iktidarda olsa da tarih boyunca şiddetli çalkantılar yaşanmaya devam etmiş. Budizmin kıta Asyasından Japonya’ya sirayet etmesi ve özellikle soylu sınıf arasında yayılmasından sonra Kofun dönemi sona ermiş. Nispeten “kurumsal” bir devlet sistemi kurulmuş ve başkent, Nara şehrine taşınarak “Nara dönemi” başlatılmış. Bu dönem, Budizmin Japonya’da yoğun bir şekilde öne çıkarıldığı bir dönem olmuş ve Nara’da halen ziyaret edebileceğiniz muhteşem tapınaklar inşa edilmiş. Elde avuçta ne varsa tapınağa, heykele, resme, kitaba ve diğer sanatlara dökülür olmuş. Budist rahipler dine karşı artan entelektüel ilgiyi “güç”e dönüştürmek istemişler ve imparatorla yavaştan çekişmeye başlamışlar. Rahiplerin devlet yönetimine burnunu sokmaya hevesli olduğunu gören imparator Kammu, laiklik ilkesinden yararlanarak yeni bir başkent kurmuş ve yönetimi buraya taşıyarak Nara tapınaklarını ofsaytta bırakmış.

Dini inanışlarla bağı koparmak o kadar kolay değil elbet; yeni başkent Kyoto’nun yeri seçilirken de rahipler epey bir fizibilite çalışması yapmış. Nehir hangi yönden akıyor, dağlar ne tarafa bakıyor, kötü ruhlar nereden gelebilir derken, sonuçta şehrin bugün halen bulunduğu arsada karar kılınmış. Kamulaştırma işlemlerinden sonra Çin’deki Tang hanedanının başkenti Xian model alınarak yeni bir şehir kurulmuş.

800’lü yıllardan 1100’lere kadar süren bu dönemde imparator ve Japon soyluları kendilerini sanata, felsefeye, güzelliğe vermişler. Dış dünyadan da önemli bir tehdit gelmemesi sonucu tamamen içlerine dönerek Japon kültürü ve sanatının en seçkin, rafine örneklerini ortaya çıkarmışlar. Ülkede bir “batı hayranlığı” baş göstermiş; Japonya’nın “batı”sında Çin bulunduğundan, Çin kültürü ve Konfüçyüs felsefesi bu dönemde Japon soyluları çok etkilemiş.

Edebiyattan çay seremonisine, birçok özgün Japon sanatı bu dönemde olgunlaşmış. İmparatorluk hanedanı ve onların etrafını kuşatan birkaç sosyetik aile ülkenin geri kalanıyla bağlarını kopararak bir tür “lale devri” yaşamışlar. Vur patlasın, çal oynasın dönemi sürerken Murasaki Shikibu isimli bir kadın yazar sosyetede dönen dolapları, entrikaları, karışık ilişkileri konu alan *Genji’nin Hikâyesi* isimli romanı yazmış. Edebiyat otoriteleri tarafından “dünya üzerinde yazılan ilk roman” kabul edilen ve

çok beğenilen bu eser başka rakip olmadığı için o yıl Nobel Ödülünü kazanmış.

Elit kesim Kyoto’da zevk-ü sefaya dalmışken civardaki diğer klanların kanı bitlenmiş ve yeniden didişmeye başlamışlar. Eleme gruplarından sonra finale kalan Taira ve Minamotolar arasındaki savaşı uzatma dakikalarında Minamotolar kazanmış ve Kamakura’da kendilerine yeni bir başkent kurmuşlar. Minamotolar tanrısal kimliklerinden dolayı imparatorluk ailesine ve etrafındaki soylulara dokunmayıp onları Kyoto’da kendi eğlenceleri ile baş başa bırakmışlar. Ancak, güçlü bir militer yapı kurup *shogun*luk (orduların komutanı) ve samuraylık (asker sınıfı) müessesesini yerleştirerek “Âlemin gerçek kralı biziz” mesajını tüm yurda salmışlar.

Kamakura dönemi Zen Budizminin Japonya’da yeşerdiği bir dönem olmuş. O yıllara kadar dünyaya kısmen kapalı kalan Japonlar, Kamakura döneminde ciddi bir tehditle karşılaşmışlar: O sıralar dünyanın tozunu atmakta olan Moğollar, Kore üzerinden Japonya’ya da sarkmış ve teslim olmaları için Japonlara bir heyet göndermişler. Böyle bir isteğe karşı ne yapılacağını bilemeyen *shogun* heyettekilerin kellelerini vurdurmuş. Bunun üzerine Moğol imparatoru Japonya’ya bir filo göndererek adayı dümdüz etmeye niyetlenmiş. Japonya açıklarına ulaşan Moğol filosu sıkı bir tayfun tarafından alaşağı edilince *shogun* rahat bir nefes almış.

Tarih tekerrürden ibarettir ya, Moğollar Japonya’ya yeni bir heyet göndermiş. Sonuç? Yine heyettekilerin kafaları kesilmiş. Zıvanadan çıkan Kubilay Han Japonya’ya 100.000 kişilik devasa bir filo daha göndermiş. O zaman için çok daha üstün silahları olan ve formunun zirvesindeki Moğol ordusu karşısında, bahisçiler Japon ordusuna bire beş bin şans veriyorlarmış. Ama Kubilay Han neyi unutmuş? CNN’de hava durumunu izlemeyi! Japonya açıklarına varan muhteşem filo, korkunç bir tayfun tarafından denizin dibine yollanmış. Moğollar, “Yuh artık, olmaz bu kadar” diyerek bu sevdadan vazgeçmiş.

Japon halkı ülkelerini iki kez istiladan kurtaran bu meteorolojik olaya *kamikaze* (kutsal rüzgâr) adını vermişler. Bundan tam 700 yıl sonra, Japon donanması Midway Savaşını kaybedince, gümbür gümbür üzerlerine gelen ABD donanmasını alaşağı etmek için geliştirdikleri intihar uçaklarına da *kamikaze* demişler, belki aynı sonucu alırız diye... Ama 700 yıl içinde çok şey değişmiş, ABD donanması CNN’de hava durumunu izlemeden denize

açılmaz olmuş, daha da önemlisi her şeyi yukardan bekleyen zihniyetin yerini akıl ve bilim yolu almış.

Sonuçta Japonya Moğol istilasından kurtulmuş ve *shogun* da haybeden "muzaffer komutan" statüsüne yükselmiş. Ama muzafferlik tek başına karın doyurmuyormuş; bir süre sonra kamu maliyesi çökmeye, bütçe açıkları verilmeye, faiz dışı fazla hedefi sapmaya başlamış. Yani kısacası samuraylar aç kalmış, *shogun* halk arasında popülaritesini yitirmeye başlamış. Zaten bir süredir *shogun*un horozluğu Kyoto'daki imparatorun kanına dokunuyormuş; bu yüzden imparator taşeron bir *daimyo* (denyo değil, Japon derebeyi anlamında) vasıtasıyla darbe teşebbüsünde bulunmuş. Henüz elden ayaktan düşmeyen *shogun* darbe girişimini savuşturarak imparatoru okyanusun ortasında küçük bir adaya sürgüne yollamış.

Ama halk aç, asker parasız, IMF ile stand-by anlaşması yapılamıyor ve ülkeye yabancı sermaye girişi söz konusu değil; bu ahval ve şerait içinde imparator sürgünden yeni bir hamle yapıp *shogun*u devirmiş. Ancak darbenin bütün parsasını yine imparatorluk ailesi ve soylular toplamaya çalışınca asker kesimin kayışı kopmuş ve ülke korkunç bir iç savaş dönemine sürüklenmiş. Bir sürü irili ufaklı klan tam bir toz duman ortamında birbirine girmiş; kim kiminle dost, kiminle düşman, hasımlar, müttefikler birbirine karışmış ve herkes tuttuğunu boğazlar bir vaziyette yüzyıllar geçmiş. Her gün değişen ittifaklar, ihanetler, kan revan arasında Japon tarihinin güçlü lider kişiliklerinden Nobunaga, iktidarı ele geçirmiş.

Japon tarihine "savaşan ülke dönemi" olarak geçen bu dönem, ilginçtir ki birçok Japon sanatında doruğa ulaşılan dönem olmuş. Çay seremonisi, bahçe düzenleme, *ikebana* (çiçek düzenleme) gibi sanatlarda mükemmelliğe yaklaşılmış. Zaten bir samurayın şiirden, bahçeden, çiçekten, böcekten anlamaması kabul edilemezmiş; gündüz kelle uçuran samuraylar, akşamüstü bahçedeki açelya fidelerini budayarak sakinleşirlermiş.

Nobunaga askeri bir deha olduğu kadar, zamanına göre çok modern, mühendislikten anlayan, ülke kalkınmasına ağırlık vermeyi düşünen, barışı sağlamlaştırmaya çalışan, diğer ülkelerle ticari ilişkiler kurmak isteyen bir lidermiş. Ancak kendi generallerinin ihanetine uğrayıp alaşağı edilmiş ve çirkinliğiyle bilinen Toyotomi Hideyoshi başa geçmiş.

Osaka’yı kendine merkez edinen Hideyoshi, yurtdışına açılmak ve Kore ile Çin’i istila etmek gibi bir hülyaya kapılmış. Deplasmanda oynamak konusunda fazla tecrübesi olmayan Japonlar başarısız olunca Hideyoshi’nin yerine oğlu Toyotomi Hideyori geçmiş.

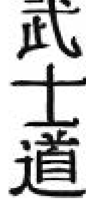
Tüm bunlar olup biterken, ülkenin daha doğusunda, minicik bir balıkçı köyünü merkez edinmiş bir *daimyo* eskiden müttefiki olduğu Toyotomigillere karşı, barış ve istikrar yanlılarını toparlayarak “Yettiniz beee!” nidasıyla bir hareket başlatmış. Yuvarlak hesap olsun diye 1600 yılında saldırıya geçerek Sekigahara Savaşında Toyotomi’yi tepelemiş ve ülke genelinde yönetimi ele almış.

Savaşı kazanan *daimyo* olan Tokugawa Ieyasu, TV izleyicimize çok da yabancı bir karakter değil. 1980’lerin başında, henüz ortalıkta yüzlerce lüzumsuz kanal ve binlerce yerli dizi yokken, TRT’de *Shogun* diye bir dizi oynardı. İşte bu dizi tam yukarda bahsettiğim dönemde geçiyordu. Dizideki “Toranaga-San”, tarihteki Tokugawa Ieyasu’ya karşılık gelirdi. Toranaga San’ın İngiliz kankası Kaptan Blackthorne ise Japonlar tarafından evlat edinilince ismi Anjin-San olarak değiştirilmişti. Anjin-San, Toranaga’ya hem Osakalı rakiplerini hem de Portekizli Cizvit papazlarını alaşağı etmek konusunda büyük yardımda bulunmuştu.

O yıllarda dizinin ertesi günü sokağa fırlayarak “Vakarimasen? Hai, vakarimasu! Koniçiva, Anjin-San” gibi Japoncaya benzeyen cümleler kurardık. Onlu yaşlarımın başlarında ihanet ve sadakat, entrika ve dürüstlük gibi kavramları bu dizi pekiştirmişti. Hey gidi günler hey...

Tokugawa Ieyasu’nun konuşlandığı minik balıkçı köyünün ismi Edo’ydu. 350 yıl sonra köyün nüfusu tam 100.000 kat artacak, ismi de “Kyoto’nun doğusu” anlamına gelen To-kyo şeklinde değiştirilerek yeni başkent ilan edilecekti. Yıllar sonra, yaşlı bir Japon amca siz Tokyo’da gezinirken yanınıza yaklaşacak ve “Ah evlat, şu gördüğün arazi var ya, göz alabildiğine pirinç tarlasıydı, bana 10.000 yene satmak istemişlerdi de pahalı diye almamıştım... Şimdiki değeri ile Avrupa’da orta boy bir ülke satın alırsın” diyecekti...

Edo Dönemi: Bir Zamanlar Tokyo

Ieyasu Tokugawa, ya da sahne adıyla Toranaga San, rakiplerini tepeledikten sonra Kyoto veya Osaka'ya yerleşmemiş, Edo köyünde yeni bir idari merkez kurmuş. Başkent halen resmi olarak Kyoto'da imiş ve ülkeyi kağıt üstünde İmparator yönetmeye devam ediyormuş. Ama Toranaga yine o yılların dizilerinden tanıdığımız He-Man gibi kılıcını havaya kaldırarak meydan okumuş: "Güüüç bende artıııık!" Ve Japon tarihinin en ilginç dönemi; 1868'e kadar sürecek, Japonya'nın tüm dünyaya kapılarını kapadığı, baskıcı, merkeziyetçi ve bürokratik-oligarşik Edo dönemi başlamış.

1600 yılındaki askeri zaferi 1603 yılında Edo'da kurulan *bakufu*, yani Tokugawa askeri yönetimi (cunta gibi bir şey) izlemiş. *Bakufu*, Tokugawa ve üst düzey *daimyo*lardan (yerel derebeylerden) oluşuyormuş. Japonya yüzyıllardır iç savaşlara, ihanetlere, darbelere sahne olduğundan, *bakufu*nun birinci önceliği kayıtsız şartsız itaatin esas alındığı, sert ve merkezi bir idari sistem olmuş.

Öncelikle Edo'da sil baştan bir başkent yaratılmış. Tepeler düzeltilmiş, deniz doldurulmuş, hafriyat alıp başını gitmiş, kanallar ve şehir suyu sistemleri kurulmuş, yollar yapılmış ve devrinin çok ötesindeki bir planlama anlayışı ile modern bir kent inşa edilmiş. Şehir yeni bir kast düzenine göre planlanmış ve halk birbirinden keskin bir şekilde ayrılan sosyal sınıflara bölünmüş: askerler (samuraylar), rahipler, köylüler, esnaf ve zanaatkârlar ile tüccarlar.

Bu sıralama aynı zamanda halk sınıflarının saygınlık sıralamasıymış. Askerler ve rahipler (beyaz Japonlar) toplumun elit tabakasını oluştururken, onları köylüler izliyormuş. En alt tabakada ise, ilginçtir, tüccarlar yer alıyormuş. Parayla uğraşmak o dönemde Japon soylular için aşağılayıcı bir

durum imiş; ticaret erbabı, hayat kadınlarıyla beraber toplumun en aşağı kesimiymiş.

Beyaz Japonlar demişken, bu sıfatın dayandığı bir somut gerçek de var. Bilirsiniz, Japonlar gayet beyaz bir ırk ve her daim güneşten kaçınmak için kapalı giysiler, güneş şemsiyesi vs. ile gezerler. Köylüler ise tarla, bahçe işleriyle uğraştıklarından bir miktar yanık tenlidir. Dolayısıyla bir Japon yeni tanıştığı birisine usturuplu bir şekilde teninin beyazlığını göstererek üst sınıftan olduğunu vurgularmış. Yani, bizim solaryum marsığı sosyetik hatunlar Japonya'ya gitseler doğrudan "aşağılık halk" statüsünden işlem görürler.

Sözün kısası, Edo kurulurken *shogun* ve samurayların, rahiplerin, esnaf, zanaatkâr ve tüccarların yaşayacağı bölgeler planlanmış ve kesin çizgilerle ayrılmış. Asker ve rahiplerin dışında kalan herkese sıradan, avam payesi yapıştırılmış ve sınıflar doğuştan belirlenmiş. Yani, köylü doğduysan ömür boyu köylüsün, esnafsan esnafsın (Cem Karaca ne demişti bir şarkısında: İşçisin sen, işçi kal!). Uğraşıp didinip de sınıf atlama şansı olmadığı için, halk kaderine razı bir şekilde ekmeğinin peşine düşmüş.

Shogun, Osmanlı İmparatorluğundakine benzer bir sistemle toprakları *daimyo*lar arasında paylaştırmış. Her bir *daimyo*nun rütbesi, kendisine tahsis edilen toprakta yetişen pirinç miktarı ile orantılı imiş. Pirinç ölçmek için kullanılan ve *koku* denilen ölçü birimi *daimyo*ların kudretini belirliyormuş. 1 *koku*, yaklaşık olarak bir yetişkinin bir yılda tüketeceği pirinç miktarı imiş; yani, 10.000 *koku*luk bir *daimyo*, 10.000 kişilik bir halk tabakasına hükmediyor demekmiş (YÜZbaşı, BİNbaşı gibi). Birbirlerine horozlanan *daimyo*lar, "*Koku*n kadar konuş, lavuk!" derlermiş. *Daimyo*lar üretilen pirinçten tebalarına açlıktan ölmeyecekleri kadarını bahşedip, kalanı satarak veya takas ederek hükümranlıklarını sürdürüyor, samuraylarını da besliyorlarmış.

Peki, belli bir mali ve askeri özerkliğe sahip *daimyo*lar nasıl kontrol altında tutuluyormuş? Tokugawa'nın paranoya derecesindeki takıntısı ihanet ve başkaldırıymış; bu yüzden her eyaletin *daimyo*suna, Edo'da büyükçe birer malikâne yaptırmasını emretmiş. *Daimyo*ların aileleri bu malikânelerde yaşamaya mecbur tutulurlarmış. *Daimyo*lar ile onlara bağlı üst düzey samuraylar ise *sankin kotai* denilen "dönüşümlü ikamet" sistemine uymak zorundalarmış. Bir yıl Edo'da, bir yıl da kendi eyalet

merkezlerinde dönüşümlü olarak yaşarlarmış. Ancak aileleri sürekli Edo'da yaşamak zorundaymış; yani, aileleri bir bakıma *bakufu*nun rehini durumundaymış. Bu yüzden *daimyo*ların, memleketlerine gittiklerinde, Tokugawa'nın arkasından bir dolap çevirmeleri çok zormuş.

Hadi diyelim ki aileni gözden çıkardın, kellelerinin uçurulmasına göz yumdun... Bunu da hesaplayan *bakufu*, *daimyo*ların askeri güçlerinin önemli bir bölümünün de Edo'da ikametini zorunlu kılmış. Girift bir bürokrasi ve gereksiz masa başı işler icat ederek onları Edo'ya bağlamış; yani, *daimyo*ların askeri güçleri de pasif devlet memurluğu ile hadım edilmiş.

Her bir *daimyo*nun Edo'da büyük bir kışlası bulunuyor ve samurayları burada yaşayarak mesailerine gidip geliyormuş. Sistem o kadar iyi tutmuş ki, 1868'e kadar süren Edo döneminde bir kılıç şıkırtısı dahi duyulmamış; ülke tarihinin en sakin, barışçı devri yaşanmış ve samuraylar idari görevlerde dirsek çürüterek ömürlerini tüketmiş.

> *"Abi, akşama darbe var, shogunu tahttan indireceğiz."*
>
> *"Beni beklemeyin aslanım, fazla mesaiye kalıyorum, devriyeye çıkan samurayların harcırah formlarını onaylayacağım."*
>
> *"Yuh be, asker misin, katip misin, sana ekşın var diyorum, ekşın!"*
>
> *"Beni bulaştırma şimdi ekşına, emekliliğime üç yıl kalmış, bozdurma sicilimi."*
>
> *"Abicim, darbeyi yapalım, ondan sonra âlemlere akacağız, seferlere katılacağız."*
>
> *"Bıraksana kardeşim, ben zaten şube müdürlüğü sözü almışım, maliye yeni kadroları onaylasın, üçün birine yükseleceğim."*
>
> *"Üçün birini alırsın sen, samurayların yüzkarası uyuşuk herif!"*

Edo'da yaşayan samuray sınıfının işleri aslında ağır değilmiş; mesaileri çok az vakitlerini alıyormuş ve kalan sürede keyiflerince yaşama özgürlükleri varmış. Hal böyleyken, çoğu kendini eğlenceye, edebiyata, sanata, eğitime vermiş ve Edo giderek Japon kültürünün ve sanatının da önemli bir merkezi olmaya başlamış.

Ancak, şehirde yaşamaya mecbur tutulan büyük askeri güç nedeniyle, şehir nüfusundaki kadın-erkek dengesi de erkekler lehine bozulmuş;

nüfusun % 60’ından fazlasının abazan erkek olduğu bir şehirde eğlence sektörü hızla gelişmeye başlamış. İlginçtir ki fuhuş destekli eğlence sektörüne Japoncada *mizu shobai* (su işleri) adı takılmış! Bizdeki “Devlet Su İşleri” ile karşılaştırıldığında oldukça farklı bir misyon ve vizyonu olan Japon Su İşleri, 17. ile 19. yüzyıllar arasında dünyanın en işlek kârhanelerinin Edo’da gelişmesini sağlamış.

Önce Edo’nun içinde kurulan, sonra “yoğun talep üzerine” şehir dışına taşınan “Yoshiwara Mahallesi”, her zevke, bütçeye, sosyal statüye hitap eden dükkânları ile Edolu erkeklerin bir numaralı ziyaret yeri olmuş. İşi gücü savsaklayan samuraylar Yoshiwara’dan çıkmaz olunca, mektep bölgesi askerlere yasaklanmış. Samuraylar da tebdil-i kıyafet, rüşvet ve çeşitli metotlarla yasakları delmiş ve toplumun tüm sınıfları uçkurlarının doğrultusunda aynı potada kaynaşmış!

Yamanote (Yukarı Mahalle) diye adlandırılan *shogun*, samuraylar ve avanesinin muhiti, sosyal hayatın tamamen kast sistemi, kurallar, merasimler ve disiplinle şekillendiği bir mekânmış. Avamın yaşadığı *shitamachi*de (Aşağı Mahallede) ise, dram, kahkaha, neşe, hüzün, hareket, yani hayat eksik olmazmış. *Yamanote* kasvetli ve sıkıcı, *shitamachi* canlı ve eğlenceli imiş. Kıçüstü oturmaktan başka bir iş yapmayan *Yamanote*liler ekonominin talebini; canını dişine takıp çalışan *shitamachi* arzını oluşturmuş.

Bu dönemi “merkezi feodal sistem” olarak tanımlayan tarihçiler var. Yerel *daimyo*ların yetkilerinin çok sınırlı, merkezi hükümetin çok güçlü olduğu federasyonumsu bir sistemmiş bu. Sistemin yürütülmesi çok sıkı bir bürokrasi gerektirdiğinden, her bir *daimyo*nun ne giyeceğinden kaç askeri olabileceğine, saç kesiminden evinin büyüklüğüne kadar her şey *bakufu* tarafından kontrol altına alınmış.

Askeri mıntıka ile ilgili bir brifing verdikten sonra, sivil cenah ne durumda, ona bakalım... Rahipleri de pas geçersek, geriye kalan halk tabakası için bazen eğlenceli, bazen trajik bir hayat başlamış. *Shitamachi*deki halkın yaşaması için “uzunevler” ya da “sıraevler” diyebileceğimiz, kendi içinde kapalı bir mahalle sistemi oluşturulmuş. Sokakların genişliğinden evlerin büyüklüğüne kadar her şeyin standardını *bakufu*nun belirlediği bir sistem kurulmuş.

Bu sisteme göre genellikle geniş anacaddeler üzerinde dükkânlar, ara sokaklardan itibaren halkın yaşadığı sıraevler yer alırmış. Dikdörtgen bir parselin kenarları boyunca sıraevler bulunur, ortalarında kalan meydan da o sitenin ortak yaşam alanını oluştururmuş. Edo'nun dışına kurulan su bentleri ve bu bentlerden tüm şehre yayılan kanallar aracılığıyla her sitenin ortasında yer alan su kuyusuna su sağlanırmış.

Her parselin asayişinden sorumlu, muhtarımsı bir kişi tayin edilir, o parselde olan biten her şeyin hesabı ondan sorulurmuş. Bu kişinin basit hırsızlıklardan düşünce suçlarına kadar mahallede dönen her entrikadan haberdar olması beklenir, yoksa kellesini kaybedermiş. Etrafı tamamen çevrili olan bu sıraevlerin giriş kapıları gece saat 10.00'da kapatılır, o saatten sonra hekimler ve ebeler dışında kimse sokakta gezinemezmiş.

Edo'da yaşayan halk o yıllarda iç güveysinden halliceymiş; ne açlıktan ölür ne de karınları doyarmış. Sıraevlerde her bir aileye tahsis edilen konut, 9,5-10 metrekare büyüklüğündeymiş; ailede kaç kişi olursa olsun hepsi bu evde yaşarmış. Paran olsa bile kendine daha büyük bir ev yaptırman zaten mümkün değilmiş; *bakufu*, Edo'da yaşayan bir gariban için standartları böyle belirlemiş.

Yine de Edo, Japon halkı için büyük bir çekim merkezi olmuş ve "köyden indim şehre" akımı sonucu 1700'lerin başında nüfusu 1 milyonu aşmış! O yıllardan itibaren bir metropol hayat tarzı Edo'da yerleşmeye başlamış. Halk arasında da Edo'ya özgü bir eğlence anlayışı, toplu hayatın getirdiği yeni alışkanlıklar, baskıcı rejimle inceden alay eden eğlenceler, sadece *shitamachi* halkına açık olsa da soyluların bile girmek için can attığı, kılık değiştirdiği bir "eğlence mahallesi" derken Edo, Japonya'nın en kozmopolit şehri olmuş.

Kozmopolit derken değişik milletlerden oluşan bir halk değil, Japonya'nın değişik yörelerinden gelen insanları kastediyorum. Çünkü Edo döneminin bir başka ismi de "mutlak tecrit dönemi". *Shogun* Tokugawa, 1500'lerden itibaren ülkeye sızan Cizvit misyonerlerin ortalığı fazla bulandırdığını hissedince, Hıristiyanlığı yasakladığı gibi, Japonya'nın kapılarını yabancılara tamamen kapatmış. Edo döneminde herhangi bir Japonun Japonya dışına çıkması ve herhangi bir yabancının Japonya'ya girmesi yasaklanmış.

Bu dönemde sadece Nagazaki şehrinin belli bir bölgesine yabancılarla ticaret için özel izin verilmiş (serbest bölge gibi bir durum). Bu bölgeye sadece Çinli, Koreli ve Hollandalı tacirler girebiliyor ve ticaret yapabiliyorlarmış. Soylu Japonların yabancılarla görüşmesi yasaklanmış ve yabancıların sadece toplumun en alt tabakasındaki insanlarla, yani tüccarlar ve hayat kadınlarıyla ilişki kurmasına müsaade edilmiş. Yabancılar da bu durumdan pek şikayet etmemiş olsalar gerek...

Edo barış içinde, oldukça hızlı bir gelişme gösterirken şehrin başındaki en büyük bela deprem, yangın ve sel gibi doğal afetlermiş. Muhacir bir müteahhitimizin yaktığı “Bir evler yaptırdım abe Ramizem, sazdan samandan” türküsüne benzer şekilde dönemin evleri tamamen ahşap ve kağıttan ibaretmiş. Gayet sıkışık nizamda yapılan bu evlerin birisinde kibrit yakılsa mahallenin diğer ucunda yangın alarmı çalarmış.

Netekim 1657 yılında çıkan Meireki Yangınında *shogun*un kalesi de dahil olmak üzere Edo’nun % 70’i kül olmuş ve yaklaşık 100.000 kişi (o zamanki nüfusun dörtte biri) hayatını kaybetmiş! 1600’lü yıllar için 100.000 kişinin öldüğü bir felaketin boyutları akıllara durgunluk verici. Edo kurulurken, şehri doğudan çevreleyen Sumida Nehri üzerine güvenlik sebebiyle bir köprü yapılmasına izin vermeyen *shogun*, böyle bir köprünün varlığı halinde binlerce kişinin kurtulabileceğini anlayınca şehrin girişine Ryogoku Köprüsü yapılmış. Elli yıllık şehirleşme macerasından edinilen tecrübelerle şehir baştan planlanmış, cadde ve sokaklar daha geniş tutulmuş, özellikle şehrin ticari bölgesi ile samurayların mahallesi daha korunaklı inşa edilmiş ve tulumbacılara benzeyen bir örgüt oluşturulmuş.

Yine ahşap ve kağıttan yapılan evlerin tutuşması ve yangının sıçrayarak ilerlemesi çok kolaymış. Kuyuyla, suyla, tulumbayla uğraşarak yangını söndürmenin imkânsız olduğunu öne süren tulumbacılar, bir mahallede yangın başlayınca, yangının yayılma yolundaki birkaç evi yıkarak yangını durdurma yolunu seçmişler. İşin ilginci ise tulumbacıların çoğunun günlük hayattaki mesleğinin inşaat işleri ve marangozluk olmasıymış. Her yangını kendileri için bir fırsat kapısı gören tulumbacılar, girdikleri mahalleyi dümdüz etmekten çekinmemişler.

Her ne kadar para ellerin kiri olarak görülse de, Edo döneminde gayet modern bir ekonomik sistem oluşturulmuş. Çeşitli mallar için ihtisas pazarları kurulmuş, ormancılık için uzun vadeli politikalar geliştirilmiş,

vadeli işlem piyasalarının bile ilk örnekleri görülmüş. Osaka bölgesi bizdeki Kayseri gibi tüccarlığın Kâbesi olmuş ve genelde Osaka’da üretilen ürünler Edo’ya getirilerek satılmış.

Sistem gayet iyi işlese de, bir süre sonra para delikanlılığı bozmaya başlamış. Ticaret sayesinde eli para gören belli bir “aşağılık” kesim, tırnakları törpülenmiş kediye dönüşen samuraylarla yakınlaşmış, aralarında yeni sınıfsal ilişkiler kurulmuş. Eğlence diyarı Yoshiwara’ya sulanan samuraylar ile ellerine geçen büyük paranın vergi olarak alınmasından korkan ve bu yüzden parayı “kadına kıza” harcayan tüccarlar sıkı dost olmuşlar.

1800’lerde peş peşe gelen açlık, kıtlık ve doğal afetler sonucunda *bakufu* sistemi ve aşırı yüksek vergiler sorgulanır hale gelmiş, koca ülkeyi dış dünyaya kapatmak giderek zorlaşmış. Bir süre sonra “uygar” dünyanın ayak sesleri Japonya’dan duyulmaya başlanmış. 1840’lardaki “haşhaş savaşları”nın ardından İngilizlerin Çin’de başlattığı sömürgeci girişimler *shogun*un da tırsmasına sebep olmuş. Japonya kapılarına da zaman zaman Rus, Amerikan, Fransız, İngiliz ve Hollanda gemileri dayanıp “Aç kapıyı bezirgânbaşı” dese de bezirgân kulak asmamış.

Ama birçok açıdan uzaylıya benzeyen Japonlar, “Selam uzaylı, biz dostuz” diyen yedi düvel dünyalıya fazla direnememiş. 1853 yılında Amerikalı amiral Perry, çelikten mamul, buharlı, toplu, tüfekli gemilerle Japonya kıyılarına yanaşıp “Bizle diplomatik ilişki kurun ulan!” diye kibarca rica edince, *shogun* yolun sonuna geldiğini anlamış. Edo Körfezinde “kara gemi” diye adlandırılan Amerikan savaş gemilerinin kuğu gibi süzülmesi Japonların uzun ve tatlı bir uykudan uyanmasına neden olmuş. Yüzyıllarca dış dünyaya kapalı yaşayıp kayık irisi ahşap gemilerle pirinç taşırlarken, elâlemin bilimde, teknolojide alıp yürüdüğünü, buharlı gemiler yaptığını görmüşler.

Bu duruma en çok içerleyen Japonlardan birisi, amiral Perry Japonya’ya yanaştığında henüz sekiz aylık olan ve kara gemilerin gürültüsü yüzünden uykusundan uyanan imparator Meiji olmuş.

Meiji: Kabuğunu Kıran Japonya

İmparator Meiji sarayda yavaş yavaş büyürken 1850'lerden itibaren Japonya'daki sosyal huzursuzluklar had safhaya ulaşmış. Bu huzursuzluklar toplumun iç dinamiklerinden kaynaklandığı kadar, dış etkenlerin kaşıması ile de hızlanmış. Ülkenin kapıları bir kez "dost" yabancılara açıldıktan sonra Japonya bir daha rahat yüzü görmemiş.

Yüzyıllarca dış dünyaya kapalı iken bu sürede diğer ülkelerin bilim ve teknolojide çok ilerlediğini görmenin Japonlar üzerinde travmatik bir etkisi olmuş. Amerikalılar ve İngilizler başta olmak üzere emperyal güçler, misyonerleri, kültür elçileri ve eğitim kurumları aracılığı ile ürkek ve alttan alta bir yabancı hayranlığı uyanan toplumu etkilemeye başlamışlar.

Tabii ki katı ve merkezi *shogun* yönetimi yabancı güçler için güven telkin eden bir idare değilmiş. Aynı sıralarda, Tokugawa hanedanına zaten hiç ısınamamış olan iki büyük klan, Satsuma (Aklınıza mandalina gelmesin) ve Choshu'lar, güçlerini birleştirerek *sonno joi* (İmparatoru başa geçir, barbarların canına oku) hareketini başlatmışlar. İyice zayıflayan *shogun* rejimi cılız birkaç çatışmadan sonra yerini efendice imparator Meiji'ye bırakmış.

Hareketin üç önemli ismi Satsuma *daimyo*su Saigo ile Kido ve Okubo imiş. Amaçları, İmparatoru yeniden etkin bir şekilde iktidara taşımak olduğu kadar, samuraylığın saygınlığını devam ettireceği, ülkeyi soyluların yöneteceği, geleneklerin korunacağı bir yönetim sistemi kurmakmış. Bu çok iyi eğitim almış, heyecanlı jön-Japonlar, neo-samuraylar, imparator Meiji'nin kankaları olmuşlar.

On beş yaşındaki imparator Meiji, gösterişli bir tahtırevan ve saray şürekası ile Kyoto'dan çıkıp Edo'nun yolunu tutmuş. Hayatında ilk kez saraydan dışarı çıkan imparator, yol boyunca fakir köylüleri, gariban

çiftçileri, balıkçıları ve zavallı halkı gördüğünde gerçekle yüz yüze gelmiş. Edo’da saraya yerleştiğinde, yolda gördüğü tatsız manzarayı unutmak için kendini içkiye, hareme, zevk-ü sefaya verip işlerin çoğunu üç kafadara havale etmiş.

Üçlünün içinde en harbi delikanlı savaş bakanlığını alan Saigo imiş (Japonlar “savunma” falan diye kıvırmadan harbiden “savaş” bakanı demişler). Okubo ve Kido biraz daha akademik, diplomatik ve sosyolojik takılmışlar. Saigo’nun Meiji’ye saygısı gerçekten büyükmüş; onun, daldığı eğlence hayatından sıyrılıp olgunlaşması için uğraşmış. Üç yüz kişilik bir haremi saraydan kovmuş, Meiji’yi silkeleyip kendine getirmiş, ama kendi başına gelecekleri tahmin edememiş... Besle imparatoru, oysun gözünü.

Kido ve Okubo, dünyada neler olup bittiğini öğrenmek için ellerinde uzun bir alışveriş listesiyle iki yıllık bir Avrupa-Amerika turuna çıkmışlar. İkilinin bu seyahatten çok iyi harcırah kaldırdığı, birer ev, araba ve yazlık aldıkları söylenir; ama asıl önemlisi, dünyadaki siyasi gelişmelerden silah teknolojisine, idari sistemlerden ekonomik reformlara kadar birçok konuda gözleri açılmış bir şekilde Japonya’ya dönmüşler.

Bu sırada Saigo, yeni ve modern bir ordunun kurulması ile samuraylık sisteminin devamı arasında bir ikilem yaşar, Meiji ile beyin fırtınası yapar dururmuş. Samuraylığın etik kodu *bushido*nun yüzyıllardır Japon toplumunu, ahlak yapısını ve geleneklerini şekillendirdiğini düşündüğü için bu sistemin bir şekilde devamını istiyormuş.

Ancak dünya turu sırasında modern orduları hayranlıkla gözlemleyen Okubo, samurayları sadece baş ağrısı asalaklar olarak görüyor, batılı toplumlardan yardım alarak sıfırdan yeni bir ordu kurulmasını savunuyormuş. Görüşler çatışmış, fikir ayrılıkları büyümüş, Meiji’nin gönlü de Okubo’dan yana kayınca Saigo kös kös memleketine geri dönmüş.

Bundan sonrasını meşhur *Son Samuray* filminden izlemişsinizdir. Okubo, Tom Cruise’u yardım için Japonya’ya çağırır. Penelope Cruz’dan yeni ayrıldığı için kendini içkiye vuran eski F-14 pilotu Tom Cruise yeni bir ordu kurar, amma velakin “son samuray” Saigo’nun insanlığından etkilenir, onun tarafına geçer, savaşta herkes ölür, bir bu ayakta kalır, vs.

Gerçekte de imparator Meiji'nin modern orduları son samuray Saigo ile savaşır. İki iyi dost karşı karşıya gelmiştir, sonunda Saigo kaybeder ve her onurlu samurayın yaptığı gibi bu dünyadan ayrılırken arkasında bir *haiku* bırakır:

Kış mevsiminin acı soğuğunu umursamam
Benim içimi korkuyla dolduran
İnsanların kalplerinin soğukluğudur

Meiji ilk olarak başkenti Kyoto'dan Edo'ya taşır ve şehrin yeni ismi "doğu başkenti" anlamına gelen "To-kyo" olarak belirlenir. Ülke hızla bir reform sürecine girer ve Japonlar Avrupa Birliği mevzuatı dayatması olmadan, kendi iradeleri ile çağdaş ve demokratik bir devlet sistemi kurmaya çalışırlar. Japon tarihinin bu dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına, Atatürk dönemine çok benzetilir.

Bakufu yönetimi tümüyle lağvedilir ve oldukça kısa ve öz bir anayasa kabul edilir. Halen ayakta kalan tüm *daimyo*lar topraklarını teslim ederler, ancak yeni eyalet sisteminde çoğu, eski bölgelerinin yeni yerel yöneticileri olarak atanır. Sonuçta o kadar derebeyini bir anda safdışı bırakmak kolay değildir.

Meiji döneminin önde gelen figürlerinden Ito ve Yamagata yeni güç odaklarının belirlenmesinde ve devlet bürokrasisinin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Meiji'yi iktidara taşıyan samurayların ardından imparatorun yeni kankası olan Ito, Prusya başta olmak üzere yurtdışında uzun zaman geçirmiş, zeki, hırslı bir kardeşimizdir. Özellikle Bismarck'tan çok etkilenen Ito, anayasanın hazırlanmasında ve idari yapının oturtulmasında kilit rol oynamıştır. Yamagata ise daha militer bir kardeşimizdir. Modern ve güçlü bir ordunun kurulması, gizli bir polis teşkilatının, dolayısıyla derin devletin oluşturulması gibi görevleri üstlenmiştir.

Sonuçta yeni bir meclis kurulur, bakanlıklar ve diğer idari mekanizmalar tasarlanır, seçimlerin yapıldığı monarşik demokrasimtrak bir sistem geliştirilir. Toprak ve vergi reformu yapılır, yerel yönetimlerin rolü tanımlanır, imparatorun tanrısal kimliğinin kaynağı olan Şinto dini öne çıkarılırken samurayların gözdesi Budizm ikinci plana itilir, Hıristiyanlık

yeniden serbest bırakılır ve en önemlisi diğer ülkeler ile hızla diplomatik, askeri, ekonomik ilişkiler geliştirilir.

Soylu kesim için her şey bitmiş değildir; sonuçta bu yaşanan bir halk hareketi değil, imparatorla çevresindeki asillerin yeniden iktidara gelişidir. Edo döneminin soylularının çoğu yeni devlet yapısında önemli bakanlıklara, kilit görevlere, büyükelçiliklere, mülki ve idari görevlere getirilir. Bir anlamda şekilsel bir değişim yaşanmış, sistem güç odakları arasındaki itişmeye, büyük balığın küçüğü yutmasına uygun olarak tasarlanmıştır. Yani, düzen değişmiş ama düz(ül)en aynı kalmıştır.

Ito ülkede bürokratik oligarşiyi yerleştirirken Yamagata ordu, polis, gizli polis, daha gizli polis, ergenekon ve hatta yeraltı örgütlerini, yani bugünkü *yakuza*nın ecdadını kendi elleriyle organize ederek ülkenin kontrolünü eline geçirmiştir. Ito'nun sivil gücü Yamagata'nın militarizmine karşı dayanamaz ve zamanla Yamagata ultra-milliyetçi, saldırgan, gözü kara politikalarını ülkede egemen kılar.

Aynı zamanda ülkede başlayan değişim rüzgârı baş döndürücüdür. Japonya, dünyaya, değişime, teknolojiye kapalı kalınan 300 yılın acısını çıkarmak için inanılmaz bir sanayileşme hareketi başlatır. Birçok Japon genç yurtdışına eğitim amaçlı gönderilir, sanayi kalkınma hamlesi başlatılır ve Japonya çok kısa sürede dünya devleri ile eşit düzeye gelir. Bana kalırsa Japonya'nın bu dönemde gerçekleştirdiği kalkınma hamlesi, İkinci Dünya Savaşından sonraki kalkınmalarından çok daha etkileyici ve takdire şayandır; 1950'lerdeki kalkınma hareketinin temeli 1800'lerin sonlarındaki atılıma dayanır.

Ülkede dış ticaret odaklı bir sanayileşme modeli oturtulur ve Mitsubishi, Mitsui gibi dev *zaibatsu*lar (büyük dış ticaret holdingleri) kurulur. Japonya hammadde ithal edip sanayi ürünleri satarak tüm Asya pazarını ele geçirir. Tabii bu noktada hızla büyüyen ekonomi hammadde sıkıntısına toslar. Hâkim ideoloji olan ultra milliyetçi akımın sözcüleri bir de bakarlar ki, Japonya yüzyıllardır uykuda iken, Fransızlar Vietnam'ı, İngilizler Singapur'u, Hollandalılar Endonezya'yı, Amerikalılar Filipinler'i, Amerikalılar, Almanlar ve İngilizler hep beraber Çin'i sömürgeleştirmişlerdir. Japonların başı kel midir? Değildir. "Asyayı batılı sömürgecilerden kurtarıp biz sömürsek daha iyi olmaz mı" fikri ağır basar.

Kendi mıntıkalarında elâlemin at koşturmasından hırslanan Japonlar kısa zamanda emperyal kıpırdanmalara başlarlar. Rusların Trans-Sibirya demiryolu projesini gerçekleştirmesi halinde Kore ve Mançurya'nın da güme gideceğini hisseden Yamagata derin ve karanlık ilişkiler yumağını da kullanarak bölgede huzursuzluk yaratır. Çin de gözünü bu bölgeye dikmiştir; 1894-1895'te Çin ve Japonya, Kore için kapışır. Hezimete uğrayan Çin üstüne üstlük Tayvan'ı da savaş tazminatı olarak Japonya'ya verip kenara çekilir.

Bu arada Anglosakson dünya Japonya'da nüfuzunu artırmaktadır. Özellikle ABD Japonya ile çok güçlü politik, ekonomik, kültürel bağlar kurmakta, misyonerleri bu ülkede çok aktif çalışmakta ve ilişkileri güçlendirmektedir. ABD, Asya kıtasında tek güvenilir müttefik olarak Japonya'yı görmüş ve uzun vadeli stratejisini Japonya üzerinde etkin olmak temeline oturtmuştur. Bu dönemde ABD'nin Quaker tarikatı başta olmak üzere çeşitli güç odaklarının Japonya üzerindeki hâkimiyeti görülür. ABD'nin Japonya'daki finansal yatırımları artar, iki ülkenin ekonomik güçleri arasında karmaşık bir ilişkiler yumağı geliştirilir.

O sıralarda İngiltere ile bir askeri işbirliği anlaşması yapan Japonya, biraz bu desteğin gazı, biraz da milliyetçilik rüzgârlarıyla Rusya'ya kafa tutar ve Asya kıtasındaki hâkimiyetini güçlendirmek için 1905'te Ruslarla sıkı bir deniz savaşına girişir. (Bu arada Ertuğrul firkateyninin ziyareti ile başlayan Türk-Japon ilişkilerinin bir yansımasının da Osmanlı donanmasının Rusları Karadeniz'de oyalayarak okyanuslara açılmalarını engellemek, böylece Japonya'nın elini güçlendirmek olduğu rivayet edilir.) Tüm dünyanın tartışmasız bir Rus galebesi beklediği savaşta Japonya büyük bir zafer kazanarak tüm bahisçileri yanıltır ve "iddaa" kuponlarında Japonya'ya oynayanları servet sahibi yapar. Bu zafer, tarihte oryantal bir imparatorluğun batıya karşı kazandığı ilk zafer olarak bile yorumlanır.

Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar milliyetçi yapısını koruyan Japonya'da askeri harcamalar ekonomik büyümenin lokomotifliğini yapmış ve ülkenin dünya güçleri arasına girmesi sağlanmıştır. İngilizlerle yapılan ittifakın da yardımıyla Birinci Dünya Savaşında kazanan tarafta olan Japonya, Batılı güç odaklarını ürkütmeden, sessiz sedasız sürdürdüğü savaşın ardından Çin'in Almanya tarafından kontrol edilen bölgelerine yerleşmiştir.

Kısacası Meiji dönemi, büyük bir idari reform, baş döndürücü bir ekonomik kalkınma ve Japonya’nın emperyalist bir güç olarak dünya sahnesine çıkışıyla sonuçlanmıştır... diyebilir miyiz? Deriz...

Grew: Ankara’dan Tokyo’ya Diplomasi

Japonya’ya biraz ara verip Türkiye’de ve dünyanın geri kalanında neler olduğuna bakalım. 1923’te Lozan görüşmeleri başladığında batılı ülkelerin hedef tahtasında genç bir cumhuriyet vardır ama Avrupalı emperyalistlere karşı işi çok zordur. Masada üzerine çullanacak Avrupalılara karşı desteğe ihtiyacı vardır; aynı zamanda da Kurtuluş Savaşından oldukça yıpranmış çıkan ülkeyi kalkındıracak bir hamleye...

Gündeme gelen seçeneklerden biri, Osmanlı İmparatorluğuna ilk kez 1909’da sunulan ve tarihe “Chester İmtiyazları” olarak geçen projedir. İsmini projeyi gerçekleştirecek ortak girişim grubunun öncüsü amiral Chester’dan alan fikir, Ankara’yı Karadeniz, Doğu Anadolu, Musul ve hatta Basra ile bağlayacak bir demiryolu inşasını öngörmektedir. Yaklaşık 5000 km demiryolunun döşeneceği bu proje, aynı zamanda yolun sağında ve solunda kalan yirmişer kilometrelik alanda her türlü maden arama, çıkarma ve ilgili yatırımları vergi muafiyetli yapma hakkını da 99 yıllığına konsorsiyuma vermektedir.

ABD’nin bugün halen at oynattığı Ortadoğu bölgesine ilk pençe geçirme operasyonu sayılabilecek fikir, o yıllarda Osmanlı devleti üzerinde oldukça etkili olan Alman İmparatorluğunun gayretleriyle kışkışlanır; Almanlar, Osmanlı hükümetinden demiryolu inşa etme konusunda imtiyazlar bile alır. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Chester İmtiyazları tekrar gündeme gelir; hatta Ahmet Emin Yalman, Refit Bele ve Halide Edip’in de aralarında bulunduğu Amerikan mandacısı grup Sivas Kongresinde özetle şöyle der:

“Diyelim ki biz harici ve dahili bir istiklali tam isteriz! Fakat kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı? İngiltere’nin elinde oyuncak olmamak için herhalde onun rakibi olan Amerika’nın mandasına muhtacız!”

Konu petrol olduğunda Fransızların ve özellikle İngilizlerin oyunu ne kadar “pis” oynayabileceğini bilen ABD mandacıları (ya da Wilson Prensipleri Derneği üyeleri) “yedi kız kardeş” olarak bilinen yedi büyük petrol firmasının dördüne sahip ABD’yi kendi saflarında ringe çekmeyi amaçlamıştır. Ne de olsa İran petrolleri İngiliz kontrolüne girmiş, Mondros’un ardından Musul ve Kerkük’te de İngilizler hak iddia etmeye başlamıştır. Yeni dev ABD’nin ise petrole bağımlılığı artmakta, Ortadoğu bölgesine iddialı bir giriş yapmayı planlamaktadır.

ABD mandası kabul edilmese de İngiltere ile Fransa’nın baskısına karşı ABD’nin desteğini almak fikri yeni kurulan meclisimiz tarafından benimsenmiş ve Lozan görüşmelerine verilen bir arada Chester İmtiyazları TBMM’ye getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun başına gelen belaların temelinde imtiyazların önemli yer tuttuğu bilinse de Chester Projesi mecliste onaylanmış ve ABD konsorsiyumuna demiryolu inşa etme ve çevresinde her türlü ekonomik faaliyette bulunma hakkı verilmiştir.

Meclisin bu onayına İngilizler ve Fransızlar çok şiddetli tepki gösterir. Onlara göre Türkiye çizmeyi aşmaktadır ve meclisin verdiği karar “dostane olmayan bir davranış” olarak protesto edilir. “Dostane davranış”ın en güzel örneklerini (!) sergileyen bu iki ülke anlaşmanın baştan ölü doğduğunu, çünkü Türkiye’nin artık egemenliğinde olmayan Irak Krallığı’nın toprakları üzerinde imtiyaz vermeye çalıştığını öne sürer. Yani daha bu aşamada, İngiltere ile Fransa Musul ve Kerkük’ün Türklere bırakılmayacağını dolaylı olarak ilan etmiş olur. Bir Fransız gazetesi olayı iyice dalgaya vurarak şu yorumu yayımlar: “Türkler keşke ABD’lilere Babil Kulesini yeniden inşa etme hakkını da verseydi; ABD’liler gökdelen dikme konusunda kendilerini ispatladılar!”

Olay içinden çıkılamaz bir sorunlar yumağına dönüştüğünde, ABD’liler ellerini oldukça güçlenmiş hissederek Lozan’da kendi vatandaşları lehine ek imtiyazlar talep eder. İsmet Paşanın kafasının tası atar. Zamanının ABD medyası tarafından da “çok başarılı bir müzakereci” olarak tanımlanan paşa, Lozan’daki ABD temsilcisi Joseph C. Grew’i haşlar. Grew da geri adım atmaz ve proje daha işin başında batağa saplanır. ABD, gözlemci olarak bulunduğu Lozan’da birkaç yıllık bir savaşın değil, yüzyıllardan gelen bir rekabetin hesabının kesildiğini anlar, İngiltere ile büyük çaplı bir

dalaşmayı gözü kesmez ve Ortadoğu petrollerine sulanmayı bir başka bahara erteler.

İsmet Paşa ile Lozan'da kapışan Joseph Grew'in ismini 20. yüzyılın önemli diplomatlarından biri olarak not edelim. Doğu Asya'da geçirdiği yıllardan sonra ABD dışişleri camiasına katılan Grew, 1912-1917 arasında Almanya'da elçiliğin ikinci adamı olarak görev yapmış, bu ülkenin dünya savaşına girişini adım adım takip etmiştir. Grew, genç yaşta gittiği Almanya'da yüksek sosyeteye dahil olmuş, o parti senin, bu balo benim gezmeye başlamıştır. Bu süre içinde Almanya'nın büyük bir hayranı haline gelen Grew, merkeze yolladığı raporlarda sürekli Alman sistemini, devlet yapısını ve güçlü ordusunu övmüştür.

1917 yılında ABD Almanya'ya karşı savaşa girdiğinde Grew'in öngörü yeteneği çuvallamış ve Almanya'yı öven raporlarına karşı "Sen ne diyorsun, ulan!" denilerek merkeze çekilmiştir. Amma velakin Grew merkezde iken bu kez doğru ata oynayarak ABD'nin gelecekteki yönetimi ile sağlam ilişkiler kurmuştur. Bu dönemi Danimarka ve İsviçre Büyükelçiliği izlemiştir.

ABD'nin Lozan gözlemciliği esnasında İsmet Paşa ile hayli haşır neşir olan Grew, ABD'nin ilk Ankara büyükelçisi olarak 1927 yılında Türkiye'ye gelmiştir. ABD'nin imtiyaz elde ederek ekonomik kafakola almaya çalıştığı bir ülkede beş yıl boyunca sıkı bir diplomatlık deneyimi yaşamıştır. Hatta diplomatlık hayatında tuttuğu notlardan kitaplar yazmış ve *Lozan Günlüğü* ile *Modern Türkiye* adlı kitapları Türkçeye çevrilmiş (Görmedim, sadece bir yerde duydum). Derler ki Grew ve eşi Ankara'da gayet mutlu bir beş sene geçirmiş ve Türkiye'den iyi hatıralarla ayrılmışlar.

Grew'in eşi demişken biraz duralım. Grew, 1905 yılında Alice Perry ile dest-i izdivaç eylemiş. Birkaç sayfa geri gidip Perry ismini bulalım; evet, Alice 1853'te Japonya'nın kapılarını ABD'ye açan amiral Matthew Perry'nin torunlarından biri. Amiral Perry ve ailesi Japonya'da her zaman büyük saygınlık görmüşler ve en prestijli çevrelerde yer almışlardı.

Alice de Japonya'da büyümüş, soylu ailelerin kızlarını gönderdikleri Peeresses Kolejinde eğitim görmüştür. Bir çeşit "Amerikan Kız Koleji" diyebileceğimiz okulun müdavimleri olan Japon minikler, ilerleyen yaşlarında en basitinden prenses, imparatoriçe, başbakan karısı, büyük

şirketlerin başkanlarının eşleri vs. olmuşlardır. Bu açıdan bakıldığında, Alice “harikalar diyarında” büyümüştür.

1932 yılında Ankara’da ellerine geçen sarı bir zarf ile Tokyo’ya büyükelçi olduğunu öğrenen Grew, bir bakıma karşılaşmaya 1-0 önde başlıyordu. Alice Grew, Facebook aracılığı ile ilkokul arkadaşlarına ulaşmış ve hepsinin “Tokyo sosyetesi”ne dahil olduğunu sevinçle görmüştü. Yeni büyükelçi de daha Japonya’ya varmadan ilişkiler ağını kurmuştu. Grew’in Japonya’ya tayini tabii ki rastlantısal değildi; Türkiye Cumhuriyeti ile beklediği ekonomik ilişkileri kuramayan ABD, Japonya ile güçlü bir bağ oluşturmuş ve bu bağı yükselmekte olan aşırı milliyetçi akımların hışmına karşı korumaya çalışıyordu.

Grew, Tokyo Limanında zamanın magazin basını tarafından karşılandı ve “Meraba televole” diyerek ülkeye sıkı bir giriş yaptı. Kısa zamanda Tokyo gecelerinin aranılan simalarından biri oldu ve Japonya’nın elitleri, yani “beyaz Japonlar” ile sıkı ilişkiler kurdu. Nispeten liberal ve ılımlı olan bu kesim, imparatorun eninde sonunda aklıselim davranacağına, barışçıl yolu seçeceğine inanıyordu ve ABD başta olmak üzere dünyanın önde gelen finansal güçleri ile ilişkilerini geliştiriyordu.

Ancak Japonya’da alttan alta yabancı düşmanı milliyetçi akımlar güçleniyor ve özellikle ordu içinde ABD’yi bile takmayan radikaller palazlanıyordu. Almanya macerasından ağzı yanan Grew, yoğurdu üfleyerek yiyor ve güçlenen militer akımlara olanca muhalifliği ile merkeze raporlar gönderiyordu.

Bu noktada Grew hakkında yapılan eleştirilerden biri, Japonya’yı sadece içinde yer aldığı tuzu kuru elit sınıfın penceresinden görmesi ve kitabın tamamını okuyamaması idi. Ancak 1941’den itibaren bıçak kemiğe dayanıp iki ülke ilişkileri iyice gerildiğinde ve ABD’nin Japonya üzerinde ambargosu başladığında işin iyimserlik boyutu kalmamıştı. İlginçtir ki Pearl Harbor baskınından yaklaşık on ay önce Grew bu baskının olacağı yönünde bir istihbaratı Washington’a bildirmiş, ama ABD’de bu istihbaratı ipleyen kimse çıkmamıştı.

Savaş başladıktan sonra Grew büyükelçilik rezidansında gözlem altına alındı ve bir yıl sonra ülkesine iade edildi. ABD’de daha da bir terfi ederek dışişleri müsteşarı olan Grew, ABD-Japonya ilişkilerinde kilit rol oynamaya

devam etti. Grew, imparatorun varlığının Japonya için ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Bu yüzden Japonya'nın teslim olma şartları hazırlanırken, imparatorun incitilmeyeceği ve tahtını koruyacağı bir lisan-ı münasip kullanılmasında ısrarcı oldu. Grew ayrıca savaşın atom bombası kullanılmadan bitirilmesini savunan bir diplomat olarak da biliniyordu. Savaşın sonlarına doğru birtakım Japon devlet adamlarıyla gizli görüşmeler gerçekleştiren Grew, savaş sonrasında ABD ile Japonya arasında yine güçlü ilişkiler kurulabileceğinin sinyallerini vermişti.

Nitekim, Japonya İkinci Dünya Savaşının ardından teslim olduğunda, ABD bu ülkede istediği düzeni oturtmak için sıkı bir kumpas kurdu. Almanlar işledikleri savaş suçlarından dolayı esaslı bir şekilde yargılanırken, Japonya'da başını general McArthur'un çektiği, perde arkasında da Grew gibi Japonya'yı çok iyi bilen isimlerin bulunduğu bir örtbas operasyonu düzenlendi. İmparator tanrılıktan feragat etmek kaydıyla tahtını korurken bazı medyatik günah keçileri ile çok sayıda gariban savaş suçlusu sayıldı ve yeni bir düzen kuruldu. Japonya'da bir kez daha düzen değişti, ama düz(ül)en değişmedi.

Grew ABD diplomasisinde kilit roller oynadıktan sonra birinci derecenin dördüncü kademesinden +6400 ek gösterge ile emekli oldu. İkramiyesiyle Boston'da üç oda bir salon ev aldı, arabasını yeniledi, eşi de bir *sushi* bar açarak *ikebana* kursları verdi. Ya da vermedi...

Banzai: Çok Yaşa Güneşin Oğlu!

Tamam, bu bir tarih kitabı değil ve belki de çok uzattım ama, tarih okumayı ve yazmayı seviyorum. “Yetti kardeşim” diyenler sonraki bölümlere atlayabilir; ben de meraklısına Japonların “Âlemin kralı benim, başkasını tanımam” mertebesine nasıl yükselip sonunda atom bombasını yediğini kısaca özetleyeyim...

Meiji’den sonra İmparator Taisho dönemi başladı. Taisho, Meiji’ye göre daha silik ve pasif bir kişiydi. Taisho’nun aslında makul bir lider olduğu, ancak Meiji’nin gölgesinde kaldığı da söylenir. Taisho dönemi, İmparatorun pasifliğinden hem meclis ve demokratik partilerin hem de askeri ve aşırı milliyetçi kanadın yararlanmaya çalıştığı bir dönemdi. Bu dönemde ibre bir miktar daha meclis ve siyasi partilerin, yani demokrasinin lehine döndü.

Bunun sebeplerinden biri, Birinci Dünya Savaşında elde edilen zafer, Asya’da ele geçirilen topraklar ve savaştan taş atıp da kolu yorulmadan çıkan Japonya’nın Versailles’da “Milletler Ligi” kurulurken “beş büyük ülke”den biri olarak masaya oturarak siyasi arenada kendisini dünyaya kabul ettirmesiydi. Bu arada Birinci Dünya Savaşında iyice hırpalanan büyük devletler Asya cephelerinin ihtiyaçlarını Japonya’dan karşılamış, bu durum Japonya ekonomisinin daha çok güçlenmesini sağlamıştı.

Savaş sırasında Rusya’da Bolşevik hareketin yönetimi ele geçirmesi, komünizm rüzgârının Japonya’da da hissedilmesi, endüstrileşmiş toplumda işçi sınıfının hareketlenmesi ve şehirli proleter sınıfın oluşması derken 1920’li yıllara ağırlıklı olarak sosyopolitik gelişmeler damga vurdu. Tabii askeri cenah da boş durmuyordu; siyasi partilerin ve yeni fikirlerin, hele ki sosyalist fikirlerin güçlenmesi asker, polis, gizli polis ve uzantılarının hiç hoşuna gitmiyordu. Abdülhamit’in istibdat döneminden beter bir ülke içi istihbarat ya da espiyonaj sistemi kıpırdanan halkın üzerine balyoz gibi iniyordu.

Japonya kendini dünyaya bir süper güç olarak kabul ettirse, ekonomisi hızla gelişmeyi sürdürse de, çalkalanmaya devam eden dünyadaki gelişmelerden etkileniyordu. Sıkı bir ekonomik ittifak kurduğu ABD ile ilişkilerinde küçük çatlaklar oluşmaya başlamıştı. ABD de topraklarında savaş görmemiş ve Birinci Dünya Savaşından en büyük güç olarak çıkmıştı. Büyük İngiliz Krallığı da artık ABD'nin eline bakıyordu ve mali açıdan Amerika'ya gebe olmayan az sayıda ülke vardı. Bu ülkelerden biri de Japonya idi.

Pasifik'teki ABD ve Japonya çıkarları bir yere kadar örtüşüyor, bir yerden sonra ise Japonya'nın emperyal hevesi ABD'nin keyfini kaçırıyordu. İki ülke Pasifik'in en büyük donanmalarına sahiptiler. 1920'lerin sonlarındaki büyük ekonomik krizin gümbür gümbür yaklaşması iki ülke arasındaki "al gülüm ver gülüm" finansal ilişkileri de sarsıyordu.

Üstüne üstlük 1923'te Tokyo'da yaşanan, dünya tarihindeki en büyük depremlerden biri ülkeye çok ağır bir darbe vurmuştu. Ülke içindeki öğrenci, işçi, köylü, anarşist, sosyalist, komünist hareketleri yükselişe geçmiş, demokrasinin büyüme sancıları Japonya'yı sarmıştı. 1920'lerde demode olmaya başlayan militer akım ve derin devlet yeniden güçlenmeye ve ultra milliyetçi fikirler imparatorluk tahtını kuşatmaya başlamıştı.

Japonya'daki milliyetçi akıma körükle giden ABD, Pearl Harbour'ın bombalanmasına yol açan gelişmeleri de bu sırada tetikledi. ABD, Japonya ile İngiltere arasındaki askeri ittifaka gıcık kapmıştı. Her iki ülke de müttefiki olsa bile, birbirlerine bu kadar yaklaşmaları ABD'yi rahatsız ediyordu. Anglo-Japon ittifakının Japonya için sembolik bir önemi vardı. Japonya'nın gözünde İngilizler de asil bir kandan gelen, gururlu bir ada imparatorluğu idi ve dış dünyaya yeni açılan Japonlar için batı dünyasında prestijli bir dosttu.

ABD, İngiltere'ye baskı yaparak ittifak anlaşmalarının yenilenmesini önledi ve Japonya'yı dünya üzerinde "ittifaksız" bıraktı. Bu gelişme, Tokyo'da yeniden palazlanan militer cephenin ekmeğine yağ sürdü ve "Japonun Japondan başka dostu yoktur" tezi ağırlık kazandı.

1926 yılında Taisho vefat etti ve Japonya'nın en uzun süre iktidarda kalan imparatorlarından efsanevi Hirohito bu toz duman arasında tahta oturdu. Bir yıl sonra büyük bir ekonomik kriz önce Tokyo'yu, sonra tüm ülkeyi vurdu.

Toplumsal çalkantılar zirve yaptı. Tüm bu olumsuz gelişmelerden en fazla nemalanan da aşırı milliyetçiler oldu. Milliyetçi cephe Japonya'nın geleneksel izolasyon politikasını, yabancı korkusunu işleyerek çözümün ancak denizaşırı büyük bir imparatorluk kurmaktan geçtiği fikrini işlemeye devam ettiler.

Hirohito neler olup bittiğini anlayana kadar iktidar mücadelesi veren gruplar arasındaki çekişmeler had safhaya ulaştı. Ordu içindeki şahinler bile daha naif, ılımlı olanlar ile gözünü kan bürümüşler olarak ikiye ayrılıyordu. Fikir ayrılıkları keskinleşmeye, taraflar kutuplaşmaya başladıkça sahalarda görmeyi arzulamadığımız dokuz kusurlu harekete sık sık rastlanır oldu ve siyasi iftira, infaz, suikast ve cinayetler havada uçuşmaya başladı. 1940'lara kadar öldürülen başbakan, bakan, general, bürokrat ve işadamlarının haddi hesabı tutulamaz oldu.

Bütün renkler hızla kirlenirken beyazın birinciliği alması gibi, toplumun tüm kesimleri radikalleşirken birinciliği yabancı düşmanı aşırı milliyetçiler aldı. İşin bir başka ilginç boyutu, imparatoru ve hükümeti etki altına almaya çalışırken kullandıkları en birinci söylem "komünizm tehlikesi" idi. Japonya ile Türkiye arasında gördüğüm benzerliklerden biri de, iki ülkede de hiçbir zaman ciddi bir tehdit teşkil etmemiş olan zavallı komünizmin her daim bir öcü olarak öne çıkarılması ve bu süreçte diğer "aşırı"ların parsayı toplaması idi.

Milliyetçilik rüzgârının etkisi altına girerek etrafa saldırmaya başlayan Japonya diğer ülkelerden tepki gördükçe ülke içindeki milliyetçi akım güçleniyordu. "İşte gördünüz mü, kendileri tüm dünyayı sömürmüşler, biz bir iki ülkeye sarkınca carladılar" söylemi Japonya'da giderek taraftar topluyordu. Bu söylemi sahiplenenler bir bakıma haksız da değillerdi ve bir süre sonra "Büyük Asya Ortak Refah Küresi" projesini geliştirdiler. Bu garip isimli projenin anlamı kısaca şuydu: "Ey Asyalı hemşerilerimiz, yıllarca batı sizi sömürdü, iliğinizi kuruttu; şimdi biz sizi işgal edip sömüreceğiz ve hep birlikte kalkınacağız."

Japonya, Mançurya'yı işgal edince Milletler Cemiyeti protestoları artırdı ve sonunda Japonlar "Yettiniz gayrı" diyerek cemiyetten çekildi. Artık önlerinde cart curt edecek kimse kalmayınca Japonlar Çin'e de daha fazla sulanmaya başladılar. 1937'de Japon askerleri, Şanghay'da, "Niye bize

çekik çekik bakıyorsunuz" diyerek Çinlilere sataştı ve bir hamlede şehri işgal ederek önce Nanking'e, sonra Pekin'e girdi.

Japonların Çin'deki vahşeti çok sayıda filme, kitaba, araştırmaya konu olmuştur. *Bushido* gibi sağlam bir etik kodu olan bir milletin nasıl bu kadar gözünün döndüğü Japonların bile cevabını bulamadığı bir soru olarak kalmıştır. Kitle psikolojisi anlaşılmaz bir olgu; on binlerce munis insan bir ordu bayrağı altında toplanıp üzerlerine üniforma geçirilince benliklerinden bu derece mi sıyrılabiliyor, bu derece mi vahşileşebiliyor?

Neyse, konu çok dallı budaklı zaten, daha da uzatmayalım. Japon ordusu Çinliler karşısında az zamanda büyük başarı kazanınca, Hirohito'nun çevresindeki askerler gaza gelmiş ve imparatoru da coşturmuşlar. Saray çevresinde (bizim de kulağımıza yabancı olmayan) bir söylenti kulaktan kulağa yayılmaya başlamış ve Çin'in üç ay içerisinde tamamen işgal edileceği iddia edilmiş. "Abicim, sabah kahvaltısını müteakip Çin'e girsek akşam yemeğini Pekin Aspava'da yeriz evelallah" benzeri dolduruşlara Japonlar da vaktiyle inanmış.

Bir süre sonra Japonya Çin'de işlerin o kadar da kolay olmadığını görmüş. Bu sırada dünyanın Japonya üzerindeki baskısı ve ambargosu da artmış. Dünyadan iyice yalıtıldığını hisseden Japonya, kendisine aynı yolun yolcusu iki kafadar daha bulmuş ve Almanya-İtalya-Japonya ittifakı 1940 yılında gerçekleşmiş. Bunun üzerine ABD ambargoyu iyice genişletmiş ve Japonya'nın petrol ihtiyacını karşılaması iyice zorlaşmış.

Bu arada ordu içinde denizciler-karacılar çekişmesi de sürüyormuş. Yahu, o kadar savaşın, çarpışmanın içinde birbirinizle didişecek enerjiyi nereden buluyorsunuz? Karacılar Çin'de biraz da tartışmalı bir zafer elde edince, denizciler de karacılarınkine benzer bir dolduruş kampanyası ile imparatorun huzuruna çıkmışlar: "İmparatorum, sabah kahvaltısından sonra havalanıp Pearl Harbor'u bombalarsak akşam yemeğini Waikiki Plajında yeriz evelallah."

Ve gerisini az çok biliyorsunuz... Japonya, ABD donanmasına saldırır, eşzamanlı olarak Singapur, Endonezya, Filipinler, Burma gibi ülkeler işgal edilir ve şaşırtıcı bir şekilde Japon ordusu tüm cephelerde başarı kazanır. İşgal edilen yerlerde daimi kalınacakmışcasına büyük yatırımlara girişilir, Kwai Köprüsü projesinin başına William Holden getirilir.

Ancak ordu artık yıpranmaya, yorulmaya başlamıştır ve “Midway” Savaşı ile Pasifik’te esen rüzgârlar tam tersine döner. Japonya’nın yenilgisinin başlangıcı olan savaşın, okyanustaki konumu nedeniyle “yolun ortası” anlamına gelen Midway’de gerçekleşmesi çok manidardır... Aslında savaşa iyi başlayan ve ilk yarıyı önde kapayan Japonya, ikinci yarıdaki basit defans hatalarının sonucunda ağır bir yenilgi alır ve donanmasını kaybeder.

İnsanlık tarihindeki en büyük savaşın seyrinin anlık bir hatayla başlayan bir çorap söküğü şeklinde gelişmesi de tarihin cilvelerinden... (Hatta dünyanın diğer tarafında Normandiya Çıkarmasını da Almanlar çok basit hatacıklarından kaybediyor.) Ardından Japonların Pasifik’teki kontrolü tamamen ABD’ye kaptırması, adalardaki kanlı savaşlar, Japonya’nın sürekli bombalanması, Okinawa’daki büyük çarpışma, atom bombaları ve sonunda Japonya’nın teslim olması...

ABD, teslim olan Japonya’yı hemen kanatları altına alır. 1941’de Filipinler’de Japonlar karşısında etkisiz kalıp, “Dönüşüm muhteşem olacak” diyen Pasifik komutanı general MacArthur Japonya’yı işgal eden kuvvetlerin başına atanır. MacArthur’un görevi, savaş suçlularını yargılamak, Japonya’da barışçı bir demokrasiyi tekrar oturtmak ve devleti yeniden yapılandırmaktı. Hatta Japon ordusu ile omuz omuza vererek savaş ekonomisinden köşe olan *zaibatsu* şirketlerini parçalayıp ekonomiyi yeniden yapılandırmak da MacArthur’dan bekleniyordu.

Ama bu ulvi görevler için MacArthur’a ne kadar güvenilirdi ki? General, ABD başkanı olmaya kafayı takmış ve Japonya’da parlak bir gösteri yaparak 1948’deki seçimlerde cumhuriyetçilerin adayı olmayı planlamış bir hırs küpüydü. Japonya ile eski güçlü bağları canlandırmak isteyen eski ABD başkanı Hoover, büyükelçi Grew ve general Bonner, MacArthur’un bu zaafından oldukça faydalanacaktı. MacArthur, ABD’deki çok önemli finansal çevrelerin Japonya üzerinde ciddi niyetleri olduğunu hissedince onların desteğini de sağlayabilmek için sözlerinden fazla çıkmadı.

İlk ilginç gelişmeler savaş suçlularının yargılanmasında yaşandı. İmparator ve ailesi bir anda her türlü suçlamadan muaf kılındı. İmparatorluk ailesinden birçok zat-ı muhteremin özellikle Asya’da yaşanan katliamlardan sorumlu olduğu bilindiği halde, suçlar bir grup askerin üzerine yıkıldı ve oldukça az sayıda insan yargılanarak koca bir savaşın yükünü omuzladı.

Hadi prensleri ve savaş endüstrisini yaratan bir grup *zaibatsu* patronunu anladık; ama mahkemeden sıyrılan en ilginç gruplardan biri, özellikle Çin'de sivil halk üzerinde epey bir kimyasal/biyolojik silah denemesi yapan "Birim 731"in üst düzeyi idi. Sınırsız denek üzerinde hunharca deney yapan bu grup üyeleri tüm bildiklerini ABD'li bilim adamlarına aktarma karşılığında serbest bırakıldı ve ABD'ye transfer edildi.

İmparatorluk ailesinden savaş tazminatı olarak alınması planlanan servetin yine aile içinde kalması için uygun bir dümen hazırlanarak imparatorluk gayrımenkulünün büyük kısmı aileye yakın işadamlarına kağıt üstünde "satıldı". Ailenin mal varlığı açıklandığında ağlanacak vaziyetteydiler.

İlginç bir örnek olarak "Prince" otelleri vakası incelenebilir. Japonya'nın birçok yöresinde olağanüstü güzel köşeleri kapmış olan "Prince" oteller zinciri Japonya'nın güçlü ve bir o kadar da şaibeli ailesi Tsutsumi'lere aitti. Zincirin isminin "Prince" olması manidardı; çünkü otellerin üzerinde kurulduğu geniş araziler prens Asaka tarafından Tsutsumi'lere apar topar "satılmış" ve kamulaştırılmaktan ya da savaş tazminatı olarak el konulmaktan kurtarılmıştı.

Bu ve benzeri birçok ticari akitler MacArthur tarafından görmezden gelindi ve derin Japonya ile derin ABD arasındaki bağlar iyice sağlamlaştırıldı. Bütün bu olan bitenler ABD'deki demokratlar ve Japonya'nın gerçek anlamda demokratikleştirilmesini isteyenler tarafından eleştiriliyor, Japonya'daki durumun göstermelik önlemlerle geçiştirildiği iddia ediliyordu. Ama Japonya'daki örtbas operasyonu ABD'de tekrarlandı ve ülkede olup bitenler "oldu bitti"ye getirildi.

Bu sıralarda Kore krizi de patlayınca Japonya'daki reformlar kimsenin umurunda olmadı. ABD'nin önceliği, Pasifik'teki komünist tehlikeyi önleyecek güçlü ve söz dinleyecek bir yandaştı. Grew ve ekibi, MacArthur'a başkanlık için gerekli desteği çıkmadı; zaten MacArthur'dan çok da fazla haz etmiyorlardı. Japonya'daki Amerikan yönetimi, Japonlar için apar topar, etliye sütlüye karışmayan bir anayasa hazırladı ve 1952'de Japonya'nın tekrar egemenliğine kavuşacağı süreç başladı.

Bu sırada Kore cephesinin komutanlığı da "Sen hazır oralardasın" denerek MacArthur'a verildi. Kendisini Japonya'nın lideri olarak gören ve

devlet başkanlığı havasına iyice girmiş olan MacArthur, Truman'ın savaş politikalarını eleştirip Kore'ye de atom bombası falan atmaktan söz edince çizmeyi aştı. Sonuçta MacArthur ABD'nin bir askeri idi ve ülke politikaları hakkında ileri geri konuşamazdı. Bu yüzden Kore cephesi komutanlığından alındı, ABD'ye bir şekilde savaş kahramanı olarak döndü, aldığı madalyaların ve egosunun ittirmesiyle 1952 seçimlerinde başkan adayı olmak istedi, ama rakipleri tarafından yıpratılarak evine gönderildi.

O tarihten sonra ABD'nin her operasyonu esnasında "emekli general" kontenjanından TV programlarına çıkıp fikir belirtti mi, bilmiyorum... Ama ABD'nin ilerleyen yıllarda Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere çeşitli ülkelerde yaptığı karanlık operasyonların kaynağı hakkında bildiklerini açıklasaydı büyük sükse yapabilirdi.

Japonya, İkinci Dünya Savaşı sırasında Asya ülkelerinde büyük bir yağma operasyonu gerçekleştirdi. Tapınaklardaki altın heykellerden yeni gelinlerin kollarındaki beşibiryerdelere kadar bulduğu tüm altını gizli bir operasyonla cebellezi etti. Ganimetin toplanması ve saklanması bizzat imparatorluk ailesinin üyeleri tarafından organize ediliyordu. Toplanan altınlar Filipinler'deki çok gizli sığınaklarda saklanıyordu. Bu sığınakların yerini ele vermesinler diye inşaatta çalışan savaş esirleri oracıkta öldürülüyordu.

Ganimetin Filipinler'de saklanmasının nedeni, Japonya'ya taşınmasının çok riskli olmasıydı; Japon Denizinde konuşlanan ABD denizaltıları, Asya'dan Japonya'ya giden tüm gemileri torpilliyordu. Ayrıca Japonya, zafer sarhoşluğu içinde, Filipinler'i nasılsa hiçbir zaman kaybetmeyeceğini düşünüyordu. Düşmana galebe çaldıktan sonra nasıl olsa bir gün altınları Japonya'ya taşırlardı. Ama evdeki hesap çarşıya uymadı ve savaş kaybedildi; altınlar da Filipinler'deki onlarca gizli sığınakta kalakaldı.

Japonlar altınları kurtarmaya çalışırken, operasyonda Japon prensinin yanında çalışmış olan bir gammaz hazineyi ABD'lilere fısıldayıverdi. ABD ne yaptı? Hemen altınları çıkarıp savaş tazminatı olarak Asya ülkelerine iade etti, değil mi? Değil. Japonlara "şşşşttt" deyip bulabildiği kadarını çıkardı ve Japonya ile paylaştı. Ganimet olabildiğince gizli ve "kirli" idi; bu yüzden ABD kendi payını, iddialara göre, Soğuk Savaş yıllarındaki CIA operasyonlarının finansmanında kullandı. Allende, kendisine karşı kışkırtılan Pinochet ve yandaşlarının Siyam'daki Budist tapınaklarının altınlarından beslendiğini duysa herhalde çok şaşırırdı. Japonya ise kendi

payına düşen serveti Kore Savaşından sonraki büyük kalkınma hamlesi sırasında yavaş yavaş, yedire yedire ekonomiye geri kattı ve akladı. Gerek Asya'dan kaldırılan ganimet gerekse de işgal kuvvetlerinden gizlenen ABD-Japonya finansal ilişkileri Japon kalkınma hamlesinin tuzu biberi oldular.

Altınların hikâyesini duyan çok sayıda Japonun Filipinler' in dağlarında yürüyüşe çıktığını okumuştum. Gariptir ki halen bir miktar altının kaldığı söylenen bölge Filipinler'de gerillalar arası çatışmaların en yoğun olduğu yerlerde. Güvenliklerinden ödün vermeyen ve buluttan nem kapan Japonların en fazla Kuzey Irak kadar güvenli bir bölgede doğa yürüyüşüne gitmesi ve sırt çantalarında dedektör taşıması ilginç bir detay.

Tabii altınlarla ilgili söylentiler Filipin halkı arasında da yayılmıştı. Söz konusu sığınaklardan birini Filipinler'in efsanevi diktatörü Ferdinand Marcos'un bulduğu ve parayı cebine indirdiği de rivayetler arasındadır. Dünyanın en büyük ayakkabı koleksiyonunun sahibi İmelda Marcos'un binlerce çift ayakkabıyı hangi parayla aldığını sanıyorsunuz?

Milliyetçilik, Gurur ve Hatta İntihar

İkinci Dünya Savaşının ardından hızla kalkınan Japonya hakkında en çok sorulan sorulardan birisi şudur: Japon halkı kalkınırken gerçekten geleneklerine bağlı yaşamaya devam etmiş midir, yoksa iflah olmaz bir batı hayranlığı içinde dejenere olmuş mudur? Bu soruyu soran insanlar mutlaka şıklardan birisinin geçerli olması gerektiğine inanırlar. Hayatı her zaman siyah ve beyaz görmek isterler; gri tonların ve hatta farklı renklerin mevcudiyetine inanmak istemezler. Çünkü o zaman beyni daha fazla çalıştırmak, akıl yürütmek, daha fazla empati duymak ve hatta hoşgörü göstermek gerekecektir.

Bahsedilen ülke, keskin çelişkiler diyarı Japonya. Çok basit bir analizde, Japonlar tarihleri boyunca yabancı kültürlere açıklık ve kapalılığı en aşırı boyutlarda ve döngüsel olarak yaşamıştır. Bir dönem yabancı dinlere, kültüre, sanata hayranlık duyup, kayıtsız şartsız ithal edip yaşadıktan, Japon kökenli değerleri aşağı gördükten sonra, bir dönem de yabancı olan her şeyi reddetmişler, yasaklamışlar ve inzivaya çekilmişlerdir. İkisinin arasını buldukları, örneğin Çin Budizmini, sanatını kendilerine uyarlamaya çalıştıkları dönemler de olmuş. Japonya'nın bugünü benzer şekilde özetlenebilir: Günümüzde Japonya, iki döngüsel dönemi iç içe yaşamaktadır.

Japonlar kesinlikle dünya üzerindeki en gururlu ve milliyetçi toplumlardan biridir. Eserleri ile, yaptıkları ile gurur duymayı isterler, bu yüzden iyi yaparlar. Japon yapımı herhangi bir şeyin dünyada bir eşinin olmadığına inanırlar. Milliyetçilikleri kahvede okey oynayıp galeyana geldiklerinde kurt başı işaretini gözünüze sokmakla sınırlı değildir. Üretirler, katkıda bulunurlar, "en iyi" olduklarını somut bir şekilde ispatlarlar. Ülke sevgileri slogancı değil, yapıcıdır; "Ya sev ya terk et" yerine, "Seviyorsan gereğini yerine getir" felsefesi hâkimdir. Yani, "Japon yapmış"tır.

Japonya’da üretilen malların en kalitelileri iç tüketim içindir. Orada gördüğünüz otomobilleri, elektronik eşyayı, ev aletlerini başka ülkelerde göremezsiniz. Bu malları ihraç etmeye tenezzül bile etmezler. Yeni teknoloji bir ürün satın almak istediğinizde “Japan only!” (Sadece Japonya içinde kullanılacak şekilde üretilmiştir) derler.

Sony’nin tanıtım mağazalarından birini gezip eşine benzerine rastlamadığım yüksek kaliteli ses ve görüntü sistemlerinin satıldığını görünce tezgâhtara yanaşıp bilgi istemiş, Avrupa’ya uygun voltaj ve standartlarda alıp alamayacağımı sormuştum. “Japan only” demişti; yeni bir ürün çıkardıklarında öncelikle kendi halkına sunuyor, teknoloji eskiyip ayağa düşünce de dünyanın geri kalanına lütfediyorlardı. Askerdeki Mersinli arkadaşımın bana, ürettikleri limonların en iyilerini nasıl ihraç ettiklerini, Avrupalıların kabul etmeyeceği limonları da iç piyasaya kakaladıklarını anlattığını hatırlayınca daha da kahrolmuştum.

Japonya’ya gelen birçok ziyaretçimiz yollarda dolaşan Japon yapımı arabaları görünce hayrete düşüyor, bu modelleri hiç görmediklerini, duymadıklarını söylüyordu. Gerçekten de Toyota, Nissan, Honda gibi üreticiler öncelikle iç pazara yönelik ve Japon halkına layık ürünler tasarlıyor, yurtdışına da yine fena sayılmayacak modellerini ihraç ediyorlardı. Bu durumun, bir milletin kendine saygısını gösteren önemli bir ölçüt olduğunu düşünmüştüm.

Kendine saygı denince, Japon toplumu ile özdeşleşen alışkanlıklardan biri de intihardır herhalde. Bir başarısızlık, yenilgi, utanç karşısında kendi canını bu kadar kolay alabilen bireylerin yaşadığı başka bir toplum yoktur sanırım yeryüzünde. Dünyada intihar oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri Japonya. Ayrıca, bu oranın yüksek olduğu diğer ülkelerde intiharın ana sebebi depresyon iken, Japonya’da utanç ve başarısızlık.

Japonların intihar eğilimini farklı kültürler farklı yorumluyor. Japon kültüründe intihar son derece onurlu bir davranışken, batılılar bu durumu başarısızlığa çok kolay teslim olmakla, korkaklık ve çekingenlikle bağdaştırıyor. İkisinin de haklı olduğu noktalar var; yorum kişiye kalmış...

Japonların intihar alışkanlığı samuraylar döneminden geliyormuş. Samuraylar yaptıkları iş gereği lordlarına “ölümüne” bağlılarmış. Eğer lordlarını, topraklarını koruyamaz ve savaş kaybederlerse teslim olmak

yerine ölümü tercih ediyorlarmış. Kaybın hiçbir mazereti yokmuş. "Efendim, karşı taraf daha kalabalıktı, hava yağmurluydu, hakem taraf tuttu, federasyon istifa" olmazmış Japonya'da; kaybedersen hayatını da kaybetmelisin.

Harakiri olarak bilegeldiğimiz efsanevi Japon intihar ritüeli samuraylar ve soylular için öngörülmüş. Harakiri, kelime anlamı olarak "karnını kesme" demek olup, Japonya'da *seppuku* olarak bilinir. *Seppuku*, uygun kişilerin izin alarak gerçekleştirdikleri bir intihar eylemiymiş; her önüne gelen *seppuku* yapamaz, hele izin olmadan asla yapamazmış. Yaparsa, bu dünyadan gururlu bir terk-i diyar yerine, bok yoluna gitmiş addedilirmiş.

Bir savaş sonunda kazanan taraf kaybeden tarafın usulüne uygun bir şekilde intihar etmesine izin verirmiş. Vermezse bu karşı taraf için çok büyük bir aşağılanmaymış. Kaybeden lord, samuraylarıyla beraber intihar edermiş. Savaş durumları dışında da, bir samuray suç işlemişse, yolsuzluk, hırsızlık, rüşvet, ihaleye fesat karıştırma gibi olaylara karışmışsa, lordunun uygun görmesi üzerine *seppuku* yapabilirmiş.

Soylu kişi, *seppuku* eylemeden önce son bir veda şiiri yazarmış. Genelde *haiku* biçiminde olan bu şiirle giderayak son bir "mesaj" verirmiş dünyaya... Yıkanmış, beyaz *yukata*sını giymiş, son dileği yerine gelmiş kurban, *seppuku*nun yapılacağı alana gelir ve karnını keserek bağırsaklarını sergileyeceği yerini alırmış.

*Seppuku*nun önemli bir karakteri de *kaishaku* imiş (bir çeşit sağdıç). *Kaishaku,* karnını deşecek kişiye şahitlik yaparmış. Kurban kısa bir bıçakla karın kaslarını keserek iç organlara ulaşırmış; yani olay hızlı bir ölüm değil, oldukça acı veren bir ritüel şeklindeymiş. Kurban hayatında son kez cesaretini kanıtlayınca, daha fazla acı çekmemesi için *kaishaku* elindeki kılıçla başını kesermiş.

Seppuku, Meiji dönemiyle beraber yasaklanmış. Tabii bu durum intiharın yasaklanması anlamına gelmemiş; intihar edecek olan eder! Nitekim samuraylar döneminden gelen intihar geleneği modern Japonya'da olabildiğince devam etmiş. *Seppuku* tarzı intiharlara İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında rastlansa da ilerleyen yıllarda Japon halkı intihar yöntemlerini çeşitlendirmiş.

Günümüzde en yaygın intihar yöntemlerinden biri, trenlerin önüne atlamak. Benim ilgimi çekmişti; Tokyo'da Boğaz Köprüsüne çok benzer, hem de yaya geçişine açık bir asma köprü varken kimse köprüden atlamıyordu. Demek ki intihar yöntemleri de toplumsal farklılık gösteriyordu.

Tren önüne atlamak, genelde toplumla bir sorunu olan ve giderayak kendisini anlamayan topluma nanik yapmak isteyen Japonların tercihi. İntihar eden kişi tren tarafından parçalandıktan sonra genelde seferler birkaç saat aksıyor, yüzbinlerce insan mağdur oluyor ve tren şirketleri çok büyük zarar ediyor. Ben Japonya'da iken en büyük tren işletmecisi JR East'in bir yetkilisi akıllara ziyan bir açıklama yapmıştı. Yetkilinin söylediğine göre, intihar eden kişiler hep JR East trenlerini tercih ediyorlardı ve şirket büyük zarar içindeydi; bundan böyle intihar etmeyi düşünenler lütfen diğer şirketlerin trenlerinin önüne atlasınlardı!

Doğal olarak bu açıklama büyük bir infial yarattı. Açıklamayı yapan zat-ı muhterem rakip şirketlerden birine ait bir trenin önüne atlayarak intihar etmek zorunda bırakıldı... diyemeyeceğim; burasını ben uydurdum. Ama artık tren şirketleri ölen kişilerin aileleri aleyhine büyük tazminat davaları açıyor.

Diğer yaygın intihar yöntemi de bir otel odasında kendini asıvermek. Özellikle politikacı, bürokrat gibi foyaları ortaya çıkan üst düzey yöneticilerin tercihi olan bu yöntem yüzünden oteller zor durumda kalmaya başladı; çünkü Japonya'da oda ücretleri otelden ayrılırken ödeniyor.

> *"Buyrun efendim, deniz manzaralı oda mı istemiştiniz?"*
>
> *"Fark etmez, tavanı biraz yüksek olsun da..."*
>
> *"Tabii efendim, yalnız oda ücretini peşin alayım, pek sabaha çıkarsınız gibi görünmüyorsunuz."*
>
> *"Ne münasebet, böyle rezalet görmedim, otelden ayrılırken öderim kardeşim."*
>
> *"Hadi len, seni tanıyorum, geçenlerde rüşvet alan milletvekilisin sen... Kendinizi asıp asıp faturayı bize geçiriyorsunuz, müdür maaşımdan kesiyor."*
>
> *"Ben de o zaman yandaki otele giderim, özel intihar paketleri var, odaya sabun ve şampuanla beraber sağlam bir ip de bırakıyorlar..."*

“Yürrü anca gidersin, ama sakın bir trenin önüne atlayayım deme, akşam eve gecikiyoruz!”

Japon halkının gururu intihar boyutuna ulaştığı için toplumsal ilişkilerde çok dikkatli davranılır. Gururu incinmiş, haksız çıkmış, zayıf düşmüş bir insanın üstüne gidilmez. Genelde Türkiye’de ve batılı toplumlarda aksi durumlara daha çok rastladım. Birinin açığını yakalarsanız canına okuyabilirsiniz; dilinize dolarsınız, âleme rezil edersiniz, hatta düşene bir tekme de siz atarsınız. Japonya’da ise insanların “yüzünü kaybetmesine” izin verilmez; toparlanmasına fırsat tanınır. Ama bu, kişiye yardım ederek değil, onu kendisiyle baş başa bırakarak yapılır.

Fiziksel anlamda düşenler için de geçerlidir bu durum. Japonya’da birkaç kez sokakta yere düşenlere rast gelmiştim; bir kişinin de düşene yardım ettiğini görmedim. Bu duruma başta şaşırsam da hemen açıklamayı yetiştirdiler: Yere düşen kişi zaten etrafa rezil olmuş. Toplum içinde böyle utanılası (!) bir duruma düşmüşken gidip onu yerden kaldırmak için yardım teklif etmeniz o kişiyi iyice yerin dibine sokarmış. Yardım teklifiniz onu aşağılamak, dalga geçmek anlamına gelebilirmiş. Bu yüzden onu hatası (!) ile baş başa bırakmak ve üstesinden gelmesini beklemek gerekirmiş!

Ne diyeyim, ilginç bir toplum tabii... Ama bu gurur, Japonları Japon yapan düşünce sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğundan, bana da saygı göstermek ve düşen birini görünce elimi uzatmadan geçip gitmek kalıyor...

Honne-Tatemae: Olduğun Gibi Görünme!

Japon halkının davranış kalıplarını en iyi özetleyen kavramlardan birisi “honne-tatemae”dir. Kelime anlamı olarak *honne* gerçek, *tatemae* ise görünen yüz olarak tanımlanabilir. Sosyal hayatta *honne*, bir kişinin gerçek duyguları, düşünceleri, yapmak istedikleri, kısaca ne olduğudur. *Tatemae* ise, o kişinin toplum içinde nasıl davranması, düşünmesi beklendiği, kısaca ne olması gerektiğidir. Japon kültüründe bu iki kavram birbirinden kesin çizgilerle ayrılır.

Yani bizdeki “Ya olduğun gibi görün ya da göründüğün gibi ol” düsturu, Japonya’da “Göründüğün gibi olmayabilirsin, o zaman sakın olduğun gibi görünme” şeklindedir. İlk anda ikiyüzlü, kahpece, dürüst olmayan, gerçekleri saklayan, erteleyen bir prensip gibi görünür. Böyle açıkça ifade edilişi sanki dürüst olmama halinin dürüstçe itiraf edilmesi gibidir. Ancak sosyal hayattaki huzur, saygı ve barışı *honne-tatemae* prensibi sağlamaktadır. Zaten “Olduğun gibi görün” düsturuna biz ne kadar uyabiliyoruz ki? Hangi toplumda bu prensip hakkıyla uygulanabiliyor?

Honne-tatemae düsturunu Japonya bağlamı içinde değerlendirebilirseniz bir anlam ve değer ifade etmeye başlıyor. Sonuçta biz Türkler de yeri geldiğinde hayat ve dünya için tiyatro-sahne metaforunu kullanıyoruz. Bireyin toplumsal hayata çıkarken maskesini takıp rolünü en iyi şekilde oynaması gerektiğini üstü kapalı kabul ediyoruz. Günlük hayattaki davranışlarımızı, tepkilerimizi evcilleştirerek topluluk içinde hoşlanmadığımız durumlarda dahi zoraki gülümsemelerimiz ile tansiyonu düşürüyoruz. Japonlar ise bu prensibi kurumsallaştırarak sosyal hayata dahil ediyorlar.

Japonya gibi oldukça kalabalık, nüfusun yoğun, kaynakların kıt olduğu bir coğrafyada böyle bir düstur toplumsal hayatın sağlığı açısından mecburi idi bence. Bireyselliğin, arzuların, özgürlüklerin gemlenmediği bir ortamın

doğal sonucunun kaos olduğunu gören Japonlar, kişisel alanlarına gönüllü olarak bir sınır getirmeyi yeğ tuttular. İdeal bir dünyada istenmeyen bir durum olsa da, bu uygulamanın toplum için “en iyi”, birey için de “ikinci en iyi” olacağına hükmettiler.

Honne-tatemae prensibi, bireysel hayattan toplumsal hayata çıkarken maskeni takıp gerçek benliğini dizginlemekten ibaret değil sadece; altında yatan, Japon halkına has bazı değişik unsurları da içeriyor. Örneğin ortodoks kültürler *honne* ve *tatemae*yi *gerçek* ile *görüntü*, *dürüstlük* ve *ikiyüzlülük* olarak tercüme ederler. Ama, Japonlar için iki kavram da gerçek, iki kavram da dürüsttür. *Tatemae* bir görüntü veya ikiyüzlülük değil, gerçekliğin bir başka boyutudur. Gerçek her zaman tek ve doğrusal değildir; toplumsal ilişkiler işin içine girdiğinde, doğruluk, dürüstlük, sahtelik, ikiyüzlülük gibi kavramların anlamları bulanır. Ayrıca *tatemae*, hiçbir zaman, *honne*den tamamen fedakârlık anlamına gelmez; belki de, bir anlamda, bireyin düşüncelerinin, arzularının, hayallerinin evcilleştirilmiş, değiştirilmiş ve bildiğimiz anlamdaki “gerçek”ten biraz koparılmış şeklidir.

Gerçek ve gerçeklik batı kültürleri için kutsal kavramlar olabilir; ancak Japonlar için algı biraz daha farklıdır. Bir nesnenin, düşüncenin hayali veya yüceltilmiş hali birçok kereler gerçeğinden daha makbuldür. Zaten Japon halkının hayal gücü ve hayal kurma mekanizmasındaki değişiklik de bu temel nokta üzerinden farklılaşır.

Japonya’da bazen her şey size çok yapmacık görünebiliyor; davranışlar, ilişkiler, gülümsemeler, hal ve tavırlar, görünüşler sahte gelebiliyor. Ama sonuçta bu “yapmacık” görüntünün temelinde mutlak bir saygı, terbiye ve mesafe yatıyor. Ben (Japonya’da bu konuyu tartıştığım kimi yabancılar gibi), sahtelik içerse bile sevimli, rahatsız etmeyen ve insanın huzurunu bozmayan bir ilişkiyi, samimi ve dürüst olsa da bazen vıcık vıcık, bazen üzerinize sıçrayan ve her an huzurunuzu kaçırmaya aday bir ilişkiye yeğ tutuyorum. Kimisi tutmuyor; onları da anlayışla karşılıyorum. Sonuçta Japon kültürü yüceltilmiş bir hayali, içinde doğal olumsuzlukları da barındıran bir gerçekliğe tercih edebiliyor, bu böyle biline...

Konuyu biraz dağıtma riskini alarak, Japonların efsane olmuş marka merakı ve bağımlılığını da *honne-tatemae* yaklaşımı içinde değerlendiriyorum. Sonuçta marka, bir malın *honne*si değil, *tatemae*si; yani algısı, yani olması gereken hali. İnsanlar bir malın fiziki değerinin çok

üstündeki bedelleri de idealize edilmiş bir hayal için ödüyorlar; gerçek bir mal için değil. O marka sayesinde sahip olacakları maske, onların sosyal hayatta hayalini kurdukları ve toplum tarafından da onaylanacak bir role bürünmelerini sağlıyor.

Gerçekle görüntü arasındaki bu çapraşık ilişki konuşma diline de yansımış. Özellikle insanların *honne*lerini ifade etmek için kullandıkları kelimelerin birer *tatemae* anlamlarının da olması, ve sizin hangi anlamın kullanıldığını hissedememeniz, iletişimde önemli sorunlar yaşanmasına sebep olabiliyor. Bu durumun en bilinen örneği ise "evet" sözcüğü. Japon *tatemae*sinde, bir insana "hayır" demek, onu reddetmek, kırmak, incitmek çok ayıp sayıldığından bu kelimenin kullanımı son derece sınırlı. Bu yüzden, herhangi bir sorunuza, talebinize büyük ihtimalle "evet" (*hai*) yanıtını alırsınız. Japonya'ya yeni gelen bir yabancı da bu incelik karşısında eriyip gider, çünkü "evet"in aynı zamanda "belki", "hayır", "asla" gibi anlamlara gelebileceğini bilmiyordur. Bu yüzden, bir taraftan Japon halkının işbirliğine ve kibarlığına hayran olurken bir taraftan da işlerinin neden beklediği gibi gitmediğini merak etmeye başlar ve zamanla çıldırır.

Zaman geçtikçe, evet anlamına gelen "evet" ile hayır anlamına gelen "evet" arasındaki farkı anlıyorsunuz. Bu fark küçük bir tonlama, mimik ile de kendini gösterebilir. Japonlar, "evet"in onaylama anlamına gelmeyebileceğini şu şekilde açıklar; sizin bir fikrinize, isteğinize "hai" karşılığını vermeleri kabul ettikleri anlamına değil, sizi duydukları ve söylediğinizi not ettikleri anlamına gelir. "Evet" cevabından sizinle aynı fikirde oldukları sonucuna varmanız sizin hüsnü niyetinizden kaynaklanmaktadır.

Japonlar yabancılara biraz daha ayrıcalıklı davranabilmekte, onlara hayır anlamına gelen "evet" yerine, "düşüneceğim", "değerlendireceğim", "belki olabilir", "iyi bir fikir" gibi karşılıklar da verebilmektedir. Özellikle iş görüşmelerinde, Japonları tanımayan yabancılar bu gibi karşılıkları olumlu bir gelişme gibi algılasa da Japonları bilenler o işin yattığını hemen kavrayabilmektedir.

Olumsuz bir *honne*nin olumluymuş gibi *tatemae* ile sunulması karşısında batılı kültürün tepesi atmaktadır. İlk bakışta haklıdırlar; hayırsa, hayır olduğunu söyle kardeşim! Ama Japon kültürünün bütünü içinde düşünüldüğünde olumsuz bir cevap belki de evrendeki dengeyi olumsuz

etkileyecektir; reddetmek ayıptır! Ben kabul etmiş gibi görüneyim, ortamı germeyeyim; ama sen de benden istediğin şeyin olmayacağını, benim ruh ve beden dilimle verdiğim tepkiye bakarak tahmin et!

Günümüzün modern kapitalist toplumunda ve giderek dış dünyaya açılan bir Japonya'da *honne-tatemae* düsturunun uygulanması daha ne kadar mümkün? Dünyanın giderek artan bir hızla tiyatroya, bizlerin de birer figürana dönüşmesi bu prensibin uygulanmasını kolaylaştırıyor ve doğallaştırıyor mu?

Japonya'da dünyaya daha fazla açılmanın tersi de yaşanmış ve *hikikomori* denilen vatandaşlar ortaya çıkmış. *Hikikomori*, sosyal hayattan tamamen çekilen ve kendini toplumdan yalıtan ergenler için kullanılan bir deyim ve bu asosyalliğin Japonya'da büyüyen bir toplumsal problem olmasından çekiniliyor. Bu durumun sebebi olarak, günümüz hayatının birey üzerinde yarattığı baskı sonucu ergenlerin *honne* ve *tatemae* kavramlarını geliştirememeleri, gerek kişisel dünyalarını zenginleştirecek bir *honne*leri gerekse de sosyal hayatta sığınacakları bir *tatemae*leri olmayınca bunalıma düşmeleri gösteriliyor. Sosyal anksiyete birçok toplumda rastlanabilen bir olgu olsa da *honne* ve *tatemae*sinden mahrum kalan Japonlar için bu sendrom çok daha ağır seyrediyor ve bazı gençler evdeki odalarına kapanıp yıllarca dışarı adım atmıyorlar.

Ne diyeyim, Allah kimseyi toplumsal maskelerinden mahrum bırakmasın!

Özür Dilerim

Japonya'da özür dilemek her başınız sıkıştığında sığınabileceğiniz bir limandır. Durduk yerde birisinden özür dilemenizde bir sakınca yoktur, hatta bir sıcaklık ve samimiyet yaratacaktır. Bu nasihatı Türkiye'de uygulamayın; karşınızdaki, "Özür dilediğine göre mutlaka bir halt yemiştir" diyerek sille tokat size girişebilir.

Özür dilemenin kimseye bir şey kaybettirmeyeceğini ve sosyal bir gerginliği yumuşatmakta ne kadar faydalı olacağını Japonya'da hissettim. Özür dilemek 127 milyonluk bir topluma refleks gibi yerleşmiş; bir Japon, size çarptığında, ayağınıza bastığında, önünüze çıktığında, sizinle göz göze geldiğinde özür dileyecektir.

Bireyin güçlü olduğu batı kültüründe özür dilemek, bir suçu kabullenmek, hata yaptığını cümle âleme ilan etmek olarak algılanır. İnsanlar bıçak kemiğe dayanmadıkça özür dilemez, kendince haklı olduğunu ispatlamaya çalışır. Japon toplumunda ise hatayı kabullenmek büyük bir erdemdir, hata yapmamış olsan bile. Özür dilemek kesinlikle bir zayıflık belirtisi değildir.

Bir batılı, ömrü boyunca özür kelimesini kendisinden 40-50 kat fazla kullanan bir Japonun niye böyle davrandığını anlayamaz; gereksiz bir kibarlık ve hatta pasiflik olarak görür. O bireyin kişiliğinden ödün vermesini, fikrini veya davranışını savunmaktaki âcizliğini acıyarak küçümser. Japonlar da yabancıların özür dilemekten niye bu kadar erindiğini bir türlü anlayamaz; basit bir özür, hafifçe eğilerek tevazu göstermek ve karşısındakiyle oluşabilecek gerilimi azaltmak niye tercih edilmez ki?

İki Japon, karşılıklı bir çatışma-uzlaşmanın olduğu bir durumda kendi haklılığını düşünmeden, öncelikle karşı taraftan özür dileyerek ortamı yumuşatır. Bir kişinin kesin olarak haklı olduğu durumlarda bile, haklı olan

tarafın öncelikle özür dilediği çok görülmüştür. Örneğin yolda birisi size durup dururken çarpsa siz ondan özür dileyerek iletişim kanallarını açabilirsiniz: “Kusura bakma, ben burada olmasaydım, sen de bana çarpmayacaktın” gibi... Batılı anlayışın kişiliğinden ödün vermez dünyasında ise, haksızken bile üste çıkma gayreti vardır: Yolda gidene çarparsın ve “Önüne baksana öküz” diyerek çıkacak tartışmanın kontrolünü ele geçirmeye çalışırsın.

Gazetelerde okuduğum bir haber, beni yine Japonların özür dünyalarının derinliklerinde sarhoş etmişti. Dünyanın yaşayan en yaşlı insanı olduğu tespit edilen bir Japon amcaya duyguları sorulduğunda, “Bu yaşa kadar yaşadım, devlet bana emekli maaşı bağladı, sağlık sigortamı ödedi, halen yaşayıp devlete yük olduğum için çok özür dilerim” demişti... Şimdi bu amcaya Türkiye’deki süper emekliliği nasıl anlatırsın?

Bir Japonla karşı karşıya kaldığınız bir durumda onun sizden özür dilemesi sizin haklı olduğunuzu göstermeyebilir. Siz de peşinen özür dileyin, haklılık muhakemesini daha sonra yapın. Hatta karşınızdaki kişi sizden üstüne basa basa özür diliyorsa büyük bir eşeklik yapmış olabilirsiniz.

Kayak yapmaya gittiğimde, gıcıklık için demeyelim de sosyal bir araştırma uğruna, insanların özür dileme kapasitesini ölçtüm. Özellikle acemi *snowboard*cuları hedef alıp önlerinde keskin bir dönüş yapıyorum; telaşlanıp yere devriliyorlar ve hemen ayağa kalkarak benden özür diliyorlar. Hem de bunu yapanlar, kanlarının en deli aktığı çağda olan delikanlılar! Türkiye’ye döndüğümde benzer durumlarda bayağı bir sopa yiyeceğimi düşünerek bütün kurtlarımı döktüm ve Japon *snowboard*culara büyük zayiat verdirdim.

Bir seferinde Nikko denilen turistik nahiyede, şehirlerarası bir yolda seyrederken karşı istikametten gelen bir motosikletli kontrolü kaybetti ve devrilerek kaymaya başladı. Sürücüsü bir tarafa uçtu, motosiklet (1100 cc’lik bir Ducati) de sürüklenerek arabama doğru seyirtti ve “çotank” gibi bir ses çıkararak çarptı. Suç kesinlikle bende değildi, ama görüntü şu şekilde idi: Arabamın altına bir motosiklet almışım, az ileride sürücüsü kan revan içinde yatıyor, ambulans ve polis sirenleri duyulmaya başlamış... Üstelik üzerimde ehliyet ve kimlik yok; sigortamın süresi de dolmuş.

Tüm şartlar “easy rider” görünümlü motorcunun lehine iken, adam daha yaralarını bile kontrol etmeden yanıma gelip yolculuğumu rezil ettiği, vaktimi aldığı ve planlarımı bozduğu için benden özür dilemeye başladı. Ambulansa binmeden önce de polise olayı etraflıca anlatıp bütün suçu üstlendi. Polis ifademi almadan önce benden peşinen özür diledi ve bir diğer ekibi beklemem gerekeceğini, bunun da yarım saat alacağını özür dileyerek açıkladı.

Yeni gelen ekipteki polis memurları İngilizce bilmedikleri için özür dilediler. Ben de Japonca bilmediğim için onlardan özür diledim. Kazayı anlatmamı istediler, ben de “vorrrrrr”, “ciyuvvvv”, “vıjjjjt”, “çotank” gibi efekt ve ünlemlerle olayı anlattım. Yanımda kimlik ve ehliyet olmadığı, sigortamın süresi dolduğu için özür diledim. (Bu son özrüm, diplomat olmasaydım yeterli olmayabilirdi.) Eğer Amerika’da olsaydım çoktan kelepçelendiğimi ve motosikletlinin leş kargası bir avukat yardımıyla üste çıkarak hakkımda tazminat davası açmış olacağını hayal ederek olay yerini terk ettim.

Bu özellikleri yüzünden Japonya’da bireylerin birbirlerine karşı açtığı dava sayısı Avrupa ve ABD’ye oranla çok daha düşük; mahkemeler abuk sabuk hakaret, tazminat, vb. davalar ile vakit kaybetmiyor. Avukatlık ABD’deki kadar yaygın bir meslek değil; zaten çok fazla avukat da yok. Bir kişiyi ya da kurumu mahkemeye vermek en son ve tercih edilmeyen bir seçenek. İşin ilginç yanı, bu olumlu tablonun temelinde yatan basit bir özür dileme alışkanlığı...

Özür dilerim, kafanızı ütülediğim için!

Kadın, Erkek, Aile Vesaire

Japonya ile ilgili en çok merak edilen konuların birisi de toplumda kadının yeri, kadın-erkek-aile ilişkileri... Japonya'da kadının adı var mı, yeri var mı, sözü var mı? Japonya erkek egemen bir toplum mu, kadın sosyal hayatta pasif ve ikinci planda mı, yoksa dünyanın her yerinde olduğu gibi eninde sonunda patron kadın mı?

Japonya, görünüşte kadının ikinci planda olduğu bir ülke. Japon kadınının misyonu iyi bir eş, anne ve ev idarecisi olmak. Aile hayatında kadın her türlü lojistik destekten sorumlu; evin içişleri ve maliye bakanı. Yuvanın çekip çevrilmesi, alışveriş, çocukların eğitimi anneden sorulur. İş hayatına katılım minimum seviyededir, ama son yıllarda çalışan kadın oranının arttığı da doğrudur.

Şirketlerde kadınların çalışacağı pozisyonlar belirlenmiştir; sekreterlik, resepsiyonistlik, santral memureliği, banka gibi kuruluşlarda etkisi/yetkisi minimum uzmanlıklar ve her türlü destek hizmetler kadınlar içindir. Ayrıca bu tür işlerde çalışan kadınların hepsi de genç yaştadır; çünkü bu pozisyonlar kadınların kendilerini gösterip müstakbel eşleri ile tanışacağı vitrinlerdir. Bu yüzden bir şirkette işe başlayan kadınlar artık evlenme potasına girmiş sayılırlar ve birkaç sene içinde, tercihen işyerinden birisiyle izdivaç eyleyip işten ayrılırlar. Evlendikten ya da çocuk doğurduktan sonra istifa etmeyen kadına da pek hoş bakılmaz. Ayrılanların yerine yeni genç elemanlar alınır ve bir sonraki nesil görücüye çıkar. Şirket yöneticilerinin çöpçatanlık yetkisi vardır; işe yeni giren kızların kimler için uygun olduğunu inceleyip eşleştirmelerde bulunabilirler. Zevcesini çalıştıkları şirketlerin yayınladığı aylık bültenlerde bulanların sayısı da az değildir.

Peki, evlenen kadının işten ayrılması kolay mı, bu devirde tek maaşla ev döner mi? Japonlar bütün bir sistemi kadının evde oturması üzerine kurdukları için çözümü bulmuşlar: Evlendikten sonra (kadın işten ayrılırsa)

erkeğin maaşı evlilik tazminatları ile birlikte neredeyse ikiye katlanır ve hane halkının toplam geliri değişmez.

Kadıncağız evde saçını süpürge ederken herif de kazandığı parayı gönlünce yerse, saçıp savurursa ne olacak? Olur olur valla, Japon da olsa erkek milleti değil mi? Kılına güvenmeyeceksin bunların... Nitekim, Japonya'da evli erkeklerin maaşı eşler adına açılan bir ortak hesaba yatırılır ve hesaptan para çekme yetkisi kadına verilir. Durum böyle olmasa bile, erkeğin ay başında tüm maaşını karısının avucuna sayması gerekir. Kadın ise erkeğe sadece öğlen yemeği yiyebileceği, sigara alabileceği ve iş çıkışı bir bira içebileceği kadar harçlık verir.

> *"Keiko, bu seneki harçlık zammını konuşsak... Bak, sigaraya da zam geldi, kurtarmıyor valla..."*
>
> *"O zaman sigarayı bırak dürzü, sen duman tüttüresin diye çanta koleksiyonumdan fedakârlık mı edeceğim?"*
>
> *"Keiko yapma etme, evde 358 tane çanta var, zaten 45 metrekarede yaşıyoruz..."*
>
> *"Bak işte, 365 çantaya az kalmış, her güne bir tane şekerim! Hermes yeni model çıkarmış, 12.000 dolar. Peşinat yatırdım, üç ay sonraya gün verdiler."*
>
> *"Ama güzelim, her öğlen kuru bir sandviç kemiriyorum, üç yıldır aynı takımla işe gidiyorum, madara oldum artık, vallaha greve gideceğim!"*
>
> *"Tren paranı verdiğime dua et sen! Komşumuz Akira San her gün işe sekiz kilometre yürüyerek gidiyor ki, karısı yeni Porsche'sinin taksitlerini ödesin."*

Erkeğin harçlığından kalan para ise iç tüketimi körüklüyor ve Japon ekonomisinin çarklarını döndürüyor. Japonya'daki ilk günlerimde hayret etmiştim; özellikle öğleden sonraları mesai saatlerinde şehir bir ev kadını istilasına uğruyordu. Tüm kafeler, alışveriş merkezleri, caddeler, altlarında son model arabalarla, moda dergilerinden fırlamış gibi gezinen Japon kadınlarla doluydu. Gündüzleri şehirler mutlak bir kadın egemenliğindeydi ve kamusal mekânlarda erkeklere yer yoktu sanki...

Havanın kararması ve erkeklerin ofislerinden boşalması ile birlikte dengelerde bir değişim yaşanıyor. Barları, kafeleri, meyhaneleri,

pavyonları, kulüpleri erkekler doldurmaya başlıyor... Başlıyor da, hangi parayla? Eşlerinden aldıkları üç kuruşluk harçlıkla mı? Hayır, şirketler çalışanlarının mesai sonrası sosyalleşmesinden de bir yere kadar sorumludurlar. Mesaiden sonra gidilen iş yemekleri, partiler, hostes kulüplerindeki eğlenceler ve benzeri faaliyetler şirketler tarafından karşılanan bir "işletme gideri"dir.

Bu durumu anlamak için Japon "salarymen"ini tanımak lazım. Japoncada da *sarariman* diye adlandırılan bu karakter Japon mucizesinin belkemiği, filmlere ve dizilere konu olan en trajikomik karakteridir. Türkçedeki karşılığı, "sabit gelirli" veya "zavallı" olarak tanımlanabilir. Japonya'da azalma eğilimi gösterse de çalışma hayatına damgasını vuran "ömür boyu istihdam" sistemi *sarariman*ı yaratmıştır.

Sistem, işveren ve çalışanın karşılıklı sadakati üzerine kuruludur. İş değiştirene kötü gözle bakıldığı gibi, çalışanını sahiplenmeyen işyeri de itibarını kaybeder. Çalışan şirketine karşı ölesiye sadıktır, kendisini şirketine adar, özel hayatını feda eder. Şirket de onun sağlığı, tatili, eğlencesi, hatta evliliğine kadar planlayıp destekler. Şirketler çalışanlarını toplayıp ailecek tatillere götürür, hatta bazen sadece erkek çalışanları için özel turlar düzenler.

Sarariman için şirketi her şeyin önündedir; ailesinin bile. İş çıkışlarında, belli bir bölümde beraber çalışanlar patronları ile yemeğe veya içmeye giderler. Bir arkadaşımın anlattığına göre mesai bitiminde yakındaki bir meyhaneye topluca içmeye gidiyorlar, gece saat 10.00 civarı ofise dönüp çalışmaya devam ediyorlar, saat 12.00'de de son trene yetişip evlere dağılıyorlardı. Bu tempoya uymak istemeyen, evde ailesine vakit ayırmayı tercih edenlere ne olduğunu sorduğumda, onların baştan kaybettiğini, dışlandığını, terfi şansları olmadığını öğrendim.

Zaten bu yüzden de hiçbir Japon kadını kocasını erken bir saatte evde görmeye alışık değildir. Kocası işten saat 7.00-8.00 gibi döndüyse mutlaka bir sorun vardır ve kadın işkillenmeye başlar; belli ki kocası şirkette dışlanmıştır, ya da her neyse...

> *"Hiroshi, bu ne hal, saat 8.00 ve sen evdesin!"*
>
> *"Karıcığım, bugün evlenme yıldönümümüz, işten vaktinde çıkıp geldim."*

“Ama bu saatte çıktığına göre... Yoksa sen beni aldatıyor musun?”

“Yok artık, daha neler!”

“Tabii ya, aldatmıyor olsan gece 11.00’e kadar çalışırdın.. Demek işten 6.00’da çıktın, bir saat ceviz kırdın, şimdi de utanmadan eve geliyorsun!”

“Ofis tanrısı aşkına, ne oluyor yahu, ben de sevinirsin sanmıştım!”

“Neyine sevineyim? Eğer beni aldatmıyorsan, işyerindekilerle takılmıyorsun demektir. Yani dışlandın, izole edildin... Artık seni adam yerine koymazlar; terfi yok, zam yok, çocuğun okul taksidi, benim Mersedesin taksidi... Yarın avukatını bul, boşanıyoruz!”

Küreselleşmenin tüm dünyayı tekdüzeleştirme gücünden bu sistem de nasibini almıyor değil. Amerikan tarzı yönetimler yayıldıkça ömür boyu istihdam sisteminin yerine hata yapanı şutla sistemi yerleşiyor. Biraz mürekkep yalamış ve dünya âlem görmüş gençler sisteme karşı çıkıyor; bazı zibidiler akşam vaktinde işten çıkıp kendilerine, ailelerine zaman ayırmak istiyor. Geleneksel yönetim sistemleri değişime ayak uyduramıyor. Japon mucizesini yaratan sosyal hiyerarşi, takım ruhu, bireye dayalı ve esnek sistemlerden ziyade kolektif çalışmaya dayalı katı organizasyonlar, şimdi de gerilemenin sebebi olarak gösteriliyor.

Tabii bu gelişmelerden öncelikle aile yapısının, kadın-erkek ilişkilerinin ve kadının statüsünün olumlu etkilenmesi bekleniyor. Aile fertleri birbirlerine daha fazla zaman ayırabiliyor. Kadınlar iş hayatında kendilerine daha çok yer buluyor, tarihsel takıntıları olan hayırlı bir koca bulmayı ikinci plana atıyor, ekonomik özgürlüklerinin tadını çıkarmaya başlıyorlar.

Tarihsel koca bulma takıntısı demişken, bu konunun Türkiye’deki kadar “takıntı” olabileceğini düşünememiştim. Ama gerçekten de evlilik toplumsal bir fenomen; özellikle evlenmek, kız/erkek arkadaş edinmek isteyenlerin gittiği tapınaklar, adaklar, evde kalma paranoyası yaşayanlar, düğün törenlerini abartanlar Japonya’da da mevcut. Gelinlik satan dükkânların vitrinlerinin önünde poz veren genç kızlar, sırf geleceği daha parlak bir damat adayı ile tanışabilmek için yüksek lisans ve doktora programlarına başvuranlar da az değil. Yine genç kızlar arasında evlilik öncesi “nitelik artırıcı” kurslara gitmek de önemli bir seçenek; yemek

kursları, çay seremonisi, *ikebana*, el işleri, dans, piyano ve benzeri kurslarla CV'lerini güçlendirmek genç kızlar arasındaki rekabetin bir parçası.

Kadınlara toplumsal hayatta biçilen rol erkeklere en iyi lojistik desteği sağlamak, onları memnun etmek ve çocukları olduğunda en iyi şekilde yetiştirmek. Zengin, eğitimli ve kültürlü bir toplum olduklarından bu denli nitelikli bir kadın nüfusun pasifize edilmesi insana şaşırtıcı geliyor. Japon toplumunun kadınlara yaklaşımının *bonsai* (minyatür ağaç) yetiştirmeye benzediğini düşünüyorsunuz; kadınların yeteneklerini, kişiliklerini, duygu ve beklentilerini yavaş yavaş budayarak onları yapay ama sevimli bir şekle sokuyorlar.

Bu toz duman içinde ülkemize göre çok daha akılcı seyreden tek olgu ise kadın-erkek ilişkilerinin doğallığı. Gençlerin flörtü, arkadaşlığı normal karşılanıyor. Cinsellik hayatın doğal bir bileşeni; kesinlikle tabu değil, kimse gözünde büyütmüyor, olduğundan daha yüce ve çarpıtılmış bir anlam yüklemiyor. Hal böyle olunca Japon gençleri bizim toplumumuzun ergenlik döneminde yaşadığı travmayı pas geçiyorlar. "Evlenmeden olmaz" anlayışı yerine "olmadan evlenilmez" prensibini benimsiyorlar, böylece "eşlerin uyumu" ünitesine bir adım önde başlıyorlar.

Ama yine de bu durum kadın-erkek ilişkilerinin ideal yaşanmasına yetmiyor. Japon erkeklerin tarihten gelen maçovari tavırları, duygularını belli etmekten kaçınmaları, iş hayatının özel hayatın önüne geçmesi, erkek zamparalığına bizim de alışık olduğumuz bir hoşgörüyle yaklaşılması ve erkeklerin özellikle çocuk doğurduktan sonra eşlerine "kutsal anne" gözüyle bakmaları (evde eşlerine "anne" diye hitap edecek kadar) kadın-erkek ilişkilerini patolojik bir mecraya sokuyor.

Şirketiyle evli olan, hafta sonlarını bile şirketinin organize ettiği golf partileri, geziler ve tabii ki fazla mesai ile geçiren erkek trajik bir şekilde aileden kopuyor. Baba figürü çocuklara olabildiğince yabancı; sabah onlar uyanmadan evden çıkan ve gece yattıktan sonra eve gelen yorgun, hüzünlü bir amca. Böylece gençlik döneminde nispeten rahat ve doğal başlayan ilişkiler yıllar geçtikçe hızını kesiyor, aile içinde yabancılaşma artıyor, ortak paylaşımlar azalıyor.

Son yıllarda kocası emekli olduktan ve çocuklarının üniversite eğitimini garantiye aldıktan sonra boşanma talep eden kadınların sayısında büyük

artışlar görülüyor. Yıllarca tek başına evin hâkimi olmuş, kocasını sadece karnı doyurulup gömlekleri ütülenecek bir varlık olarak görmeye alışmış kadınlar, emekli olup da gündüz vakti evi kendileriyle paylaşmaya niyetlenen adamlara katlanamıyor. Daha az oranda tersi durumlar da yaşanmaya başlanmış; 30-40 yıl aradan sonra birbirlerini yeniden tanımaya başlayan ve hayatı paylaşan romantik çiftlerin sayısında da artış olmuş; ancak ekseriyet, kocasını dımdızlak kapının eşiğine bırakan kadınlardan müteşekkil.

Bir diğer boşanma eğilimi ise Japonların “Narita boşanması” dediği model. Narita, Tokyo’nun uluslararası havaalanı ve birçok balayı çiftinin Japonya dışına ilk kez çıktığı kapı. Özellikle yakın zamana kadar dünyadan bihaber olan ve tüm dünyayı Japonya kadar maço belleyen kızlar, yurtdışına çıkıp da farklı bir hayatın var olabileceğini görmeye başlamışlar. Duruma uyanan ve bir miktar zilli olanlar memlekete döner dönmez havaalanında kocalarına “boş ol” çekmişler ve Narita boşanması terimini de literatüre kazandırmışlar.

Peki bu kızımız havaalanında cascavlak bıraktığı oğlanla nasıl tanıştı? Toplum her ne kadar gençlerin flörtüne oldukça toleranslı yaklaşıyorsa da, utangaç bir millet olduklarından Japonlar ilk adımı atmak konusunda zorluk çekebiliyorlar. Okulda veya işyerinde henüz beyaz atlısını bulamayanlar için *gokon* denilen ciddi çöpçatanlık partileri düzenleniyor. Girişimci ruhlu bir kız ve bir oğlan genelde bir *izakaya*da (Japon meyhanesinde) yemek organize edip tercihen eşit sayıda ve yalnızlıktan muzdarip hemcinslerini davet ediyorlar. Örneğin, beş kız ile beş erkek bir araya geliyor, herkes sırayla kendisini tanıtıyor ve saatler ilerledikçe ikili sohbetler gelişiyor, telefon numaraları alınıp veriliyor, şanslı çiftler arasında işler ilerliyor.

Bir defasında bekâr bir Japon arkadaşıma akşam buluşup iki tek atmayı teklif etmiştim, bana *gokon* partisine gideceğini söyleyip reddetti. Fırsat bulmuşken, *gokon* partilerinin verdiği çağrışımlarla muhabbeti geyiğe sardım, hatta “gözlemci” statüsünde beni de götürmesini istedim. Arkadaşım ise sert bir ses tonu ile *gokon* partilerinin gayet ciddi organizasyonlar olduğunu, çok çalışan insanlar olarak zaten kimseyle tanışacak fırsatları olmadığını, kimsenin benim gibi evli ve eğlence olsun diye partiye katılmak isteyen birisine ayıracak beş dakikası olmadığını anlattı.

Hayat temposu hızlandıkça işler iyice çığrından çıkmış ve hızlandırılmış *gokon* organizasyonları yapılır olmuş. Profesyonel çöpçatanlık şirketleri, çok sayıda kişinin katıldığı organizasyonlarda potansiyel çiftlerin üçer dakikadan onlarca görüşme yapmasını sağlayacak bir sistem geliştirmişler. Bir kızın masasına oturuyorsunuz, üç dakikada ilgisini çekmeye çalışıyor, süre biter bitmez yan masaya zıplıyor, üç dakika da orada şaklabanlık yapıyorsunuz. Sizden kıvılcımı alan bir cins-i latife olursa şirket yetkililerinden numaranızı alıyor ve ileride arıyor...

Bu durum daha ziyade büyük şehirlerin hızlı temposunda olan bitenler. Tabii ki Japonya'nın da taşrası, küçük şehirleri, köyleri var. Buralarda hâlâ görücü usulüne benzeyen uygulamalar devam ediyor; önceden tanışan aileler oğullarını ve kızlarını arkadan ittiriyor. Hatta utangaç gençler ilk buluşmalarını ailelerle birlikte gerçekleştiriyor, zaman geçtikçe de pastane-sinema-akşam yemeği doğrultusunda olay gelişiyor.

Düğünler gayet oturmuş, klişe prosedürleri olan ve delicesine pahalı organizasyonlar. Giyilen kimonolar, gelinlikler tam bir maddi yıkım. Düğün çeşitli kademelerden oluşabiliyor; Şinto rahibinin kıydığı bir imam nikâhı, ailelerle birlikte bir "batı" düğünü, kilisede yapılan, tam "filmlerdeki gibi" bir tören, bunların bazıları veya hepsi. Bütçe zararlısı bu organizasyonun giderleri aileler tarafından eşite yakın paylaşılıyor. Davetliler takı takmak yerine özel düğün zarfları içinde yeni evlilere nakit ikram ediyorlar. Düğünden sonra ailelerin katılanlara ufak bir hediye göndermesi de adetten...

Düğünlerde mutlaka bir organizatör oluyor. Düğünün hiçbir anı gelişigüzel ve keyfe göre yaşanmıyor. Düğünde gençlerin aile büyüklerinden, yakın arkadaşlarından bir grup sırayla konuşma yapıyor. Herkes saygı ve hürmet içinde konuşmaları dinleyip efendice yemeğini yiyor. "HOBAAA!" nidalarıyla halaya fırlayanlara, damadın sırtını yumruklayanlara, masanın üzerinde göbek atanlara rastlanmıyor. Düğün fotoğrafları çekilirken kimin nerede duracağı önceden planlanmış; düğünler defalarca prova edilmiş bir tiyatro eseri kesinliğine sahip. Bu yönüyle düğünleri evlilik hayatının jeneriği, her detayı önceden planlanmış, toplumca kabul görmüş bir hayat tarzının empoze edilmesi gibi düşünebiliriz.

Düğün öncesinde gelin/damat adayı hakkında, *burakumin* olup olmadığına dair bir soruşturma aşaması da olabilir. Budizmden gelen ilginç bir yarı-kast sistemine sahip Japonlar, Hindistan'ın "dokunulmaz"larına benzer bir sınıf türetmiş. *Burakumin*, toplumda kasaplar, cenaze görevlileri, deri tabaklayanlar gibi ölümle, ölüyle ve leşle uğraşan kişilerin dahil olduğu bir sınıf olarak ortaya çıkmış. Normalde hayvan öldürmeyen ve etini yemeyen Budistler için ölümle ilgili işlerde çalışmak da "pis" sayıldığından, bu insanlar izole edilmiş ve şehirlerin kenarlarında dışarıya kapalı birer topluluk olarak yaşamaya başlamışlar.

Yüzyıllar öncesinden başlayarak, *burakumin*lerin diğer insanlar arasına karışması yasaklanmış ve bir kez *burakumin* anne-babadan doğan kişi ömür boyu öyle kalmış. 1960'lardan itibaren, modern bir toplum için utanç duyulası bir konu olan *burakumin*lerin toplum içine katılmasını sağlayan yasal adımlar atılmış ve *burakumin* gettolarına yönelik önemli maddi destekler verilmiş. Bir arkadaşım, böyle bir mahalleye girdiğini çok kolay ayırt edebildiğini söyledi: gayet temiz sokaklar, bol belediye otobüsü seferleri, gıcır gıcırlığı sırıtan kütüphaneler, yüzme havuzları, spor merkezleri... Bir nevi kamusal vicdan aklama faaliyeti.

Bir Japon arkadaşımdan duydum demişken, arkadaşım bütün bunları aramızdaki samimiyete binaen anlatmıştı. Yoksa birçok Japon, yabancıların bu konuyu sormasından aşırı rahatsız olur ve "Bilmiyorum... Artık öyle bir şey kalmadı..." diyerek konuyu geçiştirir. Nitekim, nüfusunun iki milyonu geçtiği tahmin edilen *burakumin* toplumunun yavaş yavaş halk içinde eridiği söyleniyor. Ancak, tutucu anne babalar, ve hatta işverenler, kanunen yasak olmasına rağmen söz konusu gencin aile geçmişini ve *burakumin* olup olmadığını araştırmak için özel dedektifler tutmaktan geri kalmıyorlar.

Neyse, içinizi daha fazla karartmayayım; tanıştınız, evlendiniz, yurtdışındaki balayından döndünüz ve hâlâ boşanmadınız... İşte o zaman erkek-egemen görünümlü, ama aslen kadın-egemen evlilik çarkı içinde yerinizi alıp "emekliliğinizi" bekliyorsunuz. Erkek, *sarariman* olarak kendini şirkete adıyor, kadın da evde egemenliğini ilan edip hane halkının sorumluluğunu üstleniyor. Aileye çocuk katılımından itibaren annenin odak noktası çocuk eğitimi oluyor. Japonya, eğitim sistemindeki sorunlar açısından bizden aşağı kalır değil; tüm ailelerin (yani annelerin) en önemli takıntısı çocuklarını prestijli bir okula yazdırabilmek. Üniversiteye girene

kadar yarış atı travmasını Japon çocuklar da (aileleriyle birlikte) yaşıyorlar ve ambale olmuş bir kafayla kendilerini üniversite kapısında buluyorlar, veya bulamıyorlar!

Hayatın tam bu noktasında Japon üniversitelerinin bir sübap vazifeleri var: Birkaç tane çok prestijli ve kaliteli üniversite haricinde yükseköğrenim gayet kolay ve gevşek. İlk ve ortaöğretimde Japon alfabesi tarafından tecavüze uğramış ve sulanmış beyinleri birkaç sene nadasa bırakıp dinlendirmeyi, genç dimağ ve bedenlerde biriken basıncı düşürmeyi ve önlerindeki stresli iş hayatı öncesinde gençlerin derin bir nefes almalarını amaçlıyor üniversiteler...

Bu aşamada aileler ve toplumda da gençlere karşı sınırsız bir hoşgörü duyuluyor. İşte herkesin merak ettiği, kafasının yarısı turuncuya, yarısı yeşile boyanmış zibidi Japon gençliği tam da bu dönemdeki gençlik. Gençler sınırsızca eğlenip delikanlılığın hakkını verdikten sonra üniversiteden mezun oluyorlar, veya olamıyorlar, ama eninde sonunda kendilerini toplumsal hayatın çarkları arasında buluyorlar.

Japon bireyinin hayatın bu yıllarında döndüğü keskin virajlar insanı hayrete düşürecek cinsten. Bir hafta önce mavi-yeşil saçları ve deri ceketi ile motorsikleti üzerinde ot tüttüren James Dean, bir hafta sonra siyah takım elbisesi, alabros saçları, başı önüne eğik, mahcup bakışları ile tornadan çıkabiliyor.

Toplumun en marjinal ve anarşist görünümlü kesiminde bile saygı-hürmet mevzusunun oldukça gelişmiş olması benim için şaşırtıcıydı. Evimiz Tokyo’nun en çılgın semtlerinden Shibuya’da idi; eşim ve kızımla metrodan inip eve yürüyene kadar onlarca deri ceketli, zincirli, küpeli çete üyesinin ortasından geçiyorduk. Değil bir kere olsun falçata yemek, en otoriter tavrımla yol istediğimde bile bin bir özür dileyerek yol vermeleri, eğilip kızımı sevmeleri, saygıda kusur etmemeleri beni çileden çıkarıyordu. Asi gençliğini bu derece evcilleştirebilen başka bir topluma yeryüzünde rastlamak olası mıdır?

Konu iyice dağılmışken, toparlamak adına son bir hamle yapayım ve şöyle bitireyim: Kadın-erkek-aile-çocuk ilişkilerinde de Japon toplumunu yöneten, çok güçlü ve yazılı olmayan bir yasa mevcut; genç kızlardan evli erkeklere, orta yaşlı ev hanımlarından asi lise gençliğine kadar toplumun

her kesimi için belli bir rol belirlenmiş. Doğası gereği her türlü kurala baş kaldırması gerekenler bile bu başkaldırıyı belli kurallar dahilinde gerçekleştiriyor. Kulağa paradoks gibi geliyor, ama burası Japonya...

Aşırı İstihdam Diyarı

Japonya'ya geldiğim ilk günlerde Maliye Bakanlığının konukevinde bir kokteyle katıldım. Konukevi dört katlı, orta büyüklükte bir bina. Caddeden otoparka girerken iki görevli aracımı yönlendirdi. Otoparkta nereye park edeceğimi başka bir görevli gösterdi. İki görevli, kapıda bana hoş geldin diyerek içeriye buyur etti. İçeride bir kadın görevli beni asansörlere götürdü. Asansörlerin önündeki bir diğer kadın ne için geldiğimi sordu, söyledim, 3. kata çıkmamı rica etti. 3. katta asansörden iner inmez bir görevli bana koridorun ucundaki salonu (4 metre ilerisini!) işaret etti. Salonun girişinde iki kadın görevli, listede adımı kontrol edip beni içeri aldı.

Benzer bir durum kokteyl sonunda da yaşandı, benim arabayla sağ salim otoparktan çıkışıma kadar attığım her adım yönlendirildi. Yahu, iki karış binanızın neresinde kaybolacağım? Sanırsınız Afganistan'da Tora Bora mağaraları, bir giren bir daha bulunamıyor, binanın bir köşesinde açlık ve susuzluktan ölünüyor sanki. Ya da yanlış bir odaya girip de görmemem gereken bir şey mi göreceğim? Hâlâ çözebilmiş değilim ama, bu yolla istihdam sorununu da halletmişler aslında; eşi dostu doldurmuşlar Maliye Bakanlığına, "binalarda yol gösterici" kadrosundan...

Çıktım yola arabayla, hava kararmış. Az ileride yol tamiratı var. Tamirat dediğim, banyonuzdaki bir karo seramik kadar büyüklükte yama yapıyorlar. İki yüz metre önceden ışıklı uyarı tabelaları başlıyor; ama ışıklar bir Boeing jumbo jeti havaalanı pistine indirebilecek güç ve ebatta. Olay mahalline yaklaştıkça fosforlu koniler, çitler ve dahi güvenlik ekipmanları sıklaşıyor. Biraz daha yaklaşınca, ellerindeki ışıklı sopaları kolları koparcasına sallayan, canhıraş mimiklerle sizi yama çalışması hakkında uyaran, fosforlu kıyafetler giymiş birkaç elemana rastlıyorsunuz.

Manzarayı bünyeniz kaldırmıyor. Geldiğiniz ülkede yolun ortasına olimpik havuz ölçülerinde çukur kazılmasına rağmen bu altyapı çalışmalarından hiçbir şekilde haberdar edilmiyorsunuz ve bizzat düşerek öğreniyorsunuz. Şu anda ise, 30x30 santim ebatlarındaki yama mahallinden altı güvenlik elemanının refakatiyle geçmektesiniz.

Trafikte ışıklı sopa sallamak Japonya'nın en fazla istihdam sağlayan işkolu. Zaten Japonlar rahatsız bir millet; illa ki bir yolda tamirat işine girişecekler veya yol kenarında trafiği tehlikeye sokabilecek (!) bir inşaat işi olacak. Hal böyle iken, ortalama bir günde, ortalama bir yolda, kilometre başına dört beş eli sopalı elemanla karşılaşacaksınız.

Ertesi gün işe yürürken kaldırımda yeni bir faaliyete denk geldim. Elçiliğin yakınındaki bir arsada inşaat başlamış ve bir hazır beton kamyonundan inşaat alanına yere döşenmiş boruyla çimento akıtılmakta. Boru kaldırımı enine kesiyor ve çapı en çok dört beş santimetre. Yani yapmanız gereken, adımınızı atarken ayağınızı en azından beş santimetre kaldırmak.

Ama Japon yapmış; ne yapmış, borunun üstünden geçebileceğiniz tahtadan mini bir köprü yapmış! Köprünün de her iki yanında birer görevli, ellerinde yine sopalarla, her gelen geçen yayaya sabırla boruya takılmadan köprüden geçmelerini işaret ediyor. Çakı gibi üniformalı iki köprü görevlisini görünce tırsıp durakladım; bizler ki Deli Dumrulların diyarından geliyoruz, ilk aklımıza gelen köprü başında halledilmek... Ama baktım ki koskoca iki görevlinin tek misyonu insanları beş santimlik borudan atlatmak, ben de onların refakatinde köprüden geçtim.

Japonya'nın asansör kızları da meşhur bir fenomendir. Büyük alışveriş merkezi ve ofis binalarında her asansörün önünde bulunurlar. Misyonları nedir tam olarak anlamış değilim; ama görevleri durmaksızın konuşmaktır. Arada kaptığım birkaç kelimeden anladığım kadarıyla hangi katta nelerin satıldığını falan sürekli sıralamakta, asansörlerin önüne gelen insanları da kafalarındaki prosedürlere göre sıraya dizmektedirler. Asansörün kapısı açılıp içeri girdiğinizde henüz kurtulmamışsınızdır; içeride bir başka asansör kızı gerekli düğmelere basmakta, oldukça tiz bir ses tonu ile katlar hakkında bilgi vermeye devam etmektedir.

Asansör kızlarına benzer bir diğer gereksiz istihdam örneği de televizyon programlarında görevli “so des neeee” kızlarıdır. “So des neeee” kalıbı, Japoncada muhatabınızın söylediklerini “evet, öyle” veya “aynen, bence de...” şeklinde onaylamak için kullanılır. Japon toplum yapısına göre bir kadının kendi görüşü olamayacağından, “so des neeee” kızları erkek yorumcunun yanına oturup kurulu bebek gibi “so des neee” diyerek, ama başka bir şey demeyerek programı renklendirirler.

Program konusu spor, sinema, politika, yemek veya her ne olursa olsun, yorumcu erkektir ve yanındaki kadın yirmi otuz saniyelik aralıklarla “onaylar”. Televizyonda monoton bir sesle yorum yapan bir Japon erkeğinin ne kadar sıkıcı olabileceğini düşünürseniz, programın tek seyredilme sebebinin kısık ve şuh bir sesle “so des neeee” diyen yorumcu yardımcısı olduğunu tahmin edebilirsiniz. Ama işin ilginç yanı, spor programlarında yorum onaylayan bir kadının sinema programına çıkmaması, politika “so des neeee”cisinin yemek onaycılığına kalkışmamasıdır; yani her bir “so des neeee” kadınının uzmanlık alanı farklıdır!

Japon diyarlarında yaşanan istihdam gülünçlükleri üzerine daha birçok örnek bulunabilir. Sonuç olarak, herhangi bir anlı şanlı Amerikan danışmanlık şirketi Japonya’da iş analizi yapmaya kalkacak olursa, ülke çalışan nüfusunun % 80’i işlerini kaybedecektir. Ama unutmamak gerekir ki Japon kültüründeki istihdam/müstahdem ilişkisi bizlerin algısının çok ötesindedir (Müstahdem dediysek, “çalıştırılan” anlamında... İlla ki odacı olarak düşünmeyin).

Sonuçta Japonlar, daha önce de açıkladığım gibi, işveren ve iş verilen arasında girift sadakat ilişkilerinin kurulduğu bir “ömür boyu istihdam” sisteminin mucididir. Dolayısıyla, bir işyerinin “çalışanı” orada “çalışmaktadır”; ne iş yaptığının önemi yoktur, fazla eşelemenin de âlemi yoktur.

Müstahdem demişken, günlük hayatta kullandığımız anlamda bir müstahdemi örnek alalım. Dünyanın en büyük şirketleri sıralamasında ilk ona girmiş bir Japon şirketinin genel merkezinde çalışan bir müstahdem, işini en iyi şekilde yapmak için kendisini paralar. Koridorları büyük bir şevkle cilalar; böylece, müdür bey güne keyifli başlayabilir. O keyifle aklına parlak bir fikir gelebilir. Parlak fikri, ticari bir ürüne dönüşebilir.

Şirket yeni bir atılım yapabilir. Piyasadaki konumunu güçlendirebilir. Yani şirketin geleceği, müstahdemin yerleri iyi cilalamasına bağlıdır; Nasreddin Hoca'nın "Peşin parayı gördün, kıs kıs gülüyorsun" fıkrası gibi..

Japon müstahdemin düşünce sisteminin kaos teorisindeki kelebek etkisinden bu derece ilham almış olması size inandırıcı gelmeyebilir; ancak, bir Japon çalışanın en basit bir işe bile nasıl dört elle sarıldığını görseniz şaşarsınız. Bir asansör kızının her kattaki reyonları binlerce defa tekrarlayışında bile Japon maliye bakanının ciddiyetini görmek ilginçtir. Yol tamiratında sopa sallayan amcanın yüzünde, her arabanın salimen geçişinin ardından, bir hayat kurtarmış olmanın huzuru okunur.

İnsanların en basit işlerini bile severek, saygı duyarak ve sorumluluk hissederek yapmasının ne kadar fark yarattığını Japonya'da gözlemleyebilirsiniz. Türkiye'de ise hiçbir vasfı olmayan birini getir götür işlerinde çalıştırmaya kalksanız, en fazla bir hafta içinde, "Ulan, ben bu işleri yapacak adam mıyım beeaaa? Harcanıyorum burada; versinler şirketi bana, üç ayda zıplatmazsam ne olayım!" diyebilme fütursuzluğu ile karşılaşma olasılığınız büyüktür.

Gerçekten de Japonların en basit, monoton ve yorucu bir işi bile nasıl özveriyle yaptıklarını görmek beni hayrete düşürmüştü. Tokyo'nun kalabalık bir istasyonunun çıkışında sadece bir çeşit kremalı tatlı yapan ufak bir fırın vardı; ürünleri çok lezzetli idi ve günün her saatinde önünde büyük bir kuyruk olurdu. Ben de üç buçuk yıl boyunca bu kuyruğun müdavimi oldum. Müşterilerin siparişlerini sırayla paketleyen güleç oğlanı unutamam; günde belki sekiz dokuz saat aralıksız paket yapan elemanın bir kez olsun somurttuğunu, yorgun göründüğünü, müşteriyi terslediğini görmedim. İşini büyük bir özenle yaparken, her müşteriyle şakalaşmayı ihmal etmemesi bana inanılmaz gelmişti.

Japonlar hakkında dünyada birçok yanlış kanı olduğuna inanırım. Bunlardan biri, Japon milletinin imalatta oldukça rekabetçi, hizmet sektöründe ise geri olduğu kanısıdır. Ben ise tam aksini iddia etmekteyim: Japonlar imalatta çok iyi olmasa da hizmet alanında dünyanın geri kalanına büyük fark atmış durumdadırlar.

İmalattaki başarılarının sırrı ise, yaptıkları işi üretim sürecine bir "hizmet" olarak görmeleridir. Tam zamanlı üretim sistemlerinden yalın üretim

tekniklerine kadar, Japon firmaların dünya literatürüne kazandırdığı tüm üretim sistemleri şu temele dayanır: Bir işçi, üretim sürecinde kendinden sonra gelen iş istasyonuna “hizmet” etmektedir; bu durumda da, müşteri memnuniyeti esastır! İşçi, kendisini ve iş sürecini geliştirmek için elinden geleni ardına koymaz, elindeki cıvataya bile yedi yıldızlı otelde Hollywood starlarına hizmet eden görevli edasıyla yaklaşır.

Bir diğer yanlış kanı ise, Japonya’da hizmet almanın çok pahalı olduğu şeklindedir. Bu kanı belki doğrudur; mutlak değerlerle karşılaştırma yaptığınızda, Japon su tesisatçının saat ücreti, Filipinli tesisatçının on katı kadar olabilir. Ancak, işine gösterdiği özeni, saygıyı, sadakati, temizliğini, dakikliğini ve daha birçok faktörü göz önüne aldığınızda kalite/fiyat oranının çok yüksek olduğunu gözlemleyebilirsiniz.

Japonya’ya çok kısa bir süreliğine gidip de bu hizmet tecrübesini yaşamak isteyenlere önerim şudur: Bir mağazaya gidip beş dolarlık ucuz, uyduruk bir eşya alın. Sonra kasiyere, aldığınız ürünün önemli bir hediye olduğunu söyleyip güzelce paket yapmalarını isteyin. Ardından da görevlilerin beş dolarlık mal için on dolarlık paketleme malzemesi harcayarak, on-on beş dakika çalışıp çabalayarak, ürünü nasıl bir hediye paketi haline getirdiklerini keyifle izleyin...

Samuray, Ronin, Bushido ve Ninca

Japonya tarihi bölümünde bahsettiğim Heian dönemi esnasında soylu kesim zenginleşmeye ve kem gözler tarafından taciz edilmeye başlamış. O yıllarda özel güvenliği olan yüzme havuzlu siteler henüz kurulmadığından, insanlar silah kullanabilen, profesyonel korumalar arayışına girmiş. Zamanla soylu ailelerden bazıları iyice semirmiş ve korumaları da minik bir ordu boyutuna ulaşmış. Ardından olay büyümüş, derebeylikler kurulmuş, samuray adı verilen yeni bir savaşçı sınıf türemiş.

Sonrasında Kamakura dönemi, bitmeyen savaşlar dönemi derken samuraylar giderek önem kazanmış ve toplumda belli bir yer edinmişler. Yine de samuraylık Edo dönemine kadar yarı-amatör bir uğraşmış; barış zamanı tarlasında, bahçesinde çalışan samuraylar savaş çıkınca kılıçlarını kaptıkları gibi er meydanına akarlarmış.

Edo dönemiyle başlayan katı sosyal sınıflaşma ve askeri yönetim sonucu samuraylar kendilerine sağlam bir yer edinmişler. Çiftçilerin, tüccarların, zanaatkârların üstünde, toplumun en saygın kesimi olarak yer alan samuraylar artık bağ bahçeyle uğraşmaz olmuş. Kılıç taşıma yetkisi sadece samuraylara tanınmış ve samuraylar acımasız, kan dökücü, vurucu, kırıcı imajlarıyla askeri lojmanlara yerleşmişler.

İşin komik tarafı, bu sosyal statüyü edindikten sonra samuraylara pek iş düşmemiş ve nispeten barışçı, istikrarlı Edo döneminde hepsi masabaşı birer görev kapmışlar. Böylece ortalığı karıştırmaları, isyanlar, kelle istemeler önlenmiş. O yıllarda Osmanlı Japonya’ya teknik bir ekip gönderip samuraylık sistemini inceleseymiş diyorum. Savaş olmayan dönemlerde *shogun* bu haşin kitleyi uyuşturmayı iyi başarmış. Ama aynı yıllarda bizim yeniçeriler canları sıkıldıkça sarayı basıp sadrazam boğazlıyorlarmış. Osmanlılar nerede yanlış yapmış, niye ayarı tutturamamış bilmiyorum, ama keşke açıp da Japonlara bir sorsalarmış...

Bir yönüyle samuraylık bizdeki yeniçerilerden ziyade Avrupa'nın şövalyelerine daha çok benziyor. Aralarındaki hiyerarşi, bürokratik yapıları, askerlik ve savaş tekniği kadar güzel sanatlara, felsefeye yakınlıkları da samurayları toplumun saygın bir sınıfı haline getiriyor. Samuray sadece "savaşçı sınıf" değil, "soylu savaşçı sınıf" anlamına geliyor. Aslında samuray kelimesinin kökü "hizmet eden" anlamını taşıyor. Yani samuray bir anlamda "lorduna hizmetle görevli kişi" anlamında. Japon kültüründeki "hizmet" anlayışı samuraylarda da kendisini gösteriyor. Sonuçta samurayların hepsi bir *daimyo*ya bağlı, yani kafalarına göre kılıç kuşanıp at koşturamıyorlar.

Ama şövalyelik ile farkları da burada: Kendi şirketini kurup bağımsız çalışan şövalyeler parasını bastıran soylunun hizmetinde çalışabiliyorlardı. Böyle şövalyelere "freelance", yani "özgür mızrak" deniyordu ki bu kavram başına buyruk profesyoneller için batıda halen kullanılır. Japonya'da ise başsız kalmış samuraylara *ronin* deniyor, ama *ronin*lik ne yazık ki pek hoş bir sosyal statü değil.

Samuraylığın en temel ilkelerinden birisi sadakat. Haliyle, bir *daimyo*nun elinden toprağı ve yetkileri alınırsa veya savaş kaybederse, samurayları da onunla beraber kaybediyor. Bu durumda samuraylığın kutsal kitabı *bushido*ya göre, onlardan beklenen, *seppuku* (harakiri) yaparak sahneden çekilmek. Ama tabii ki bu kutsal intihar metodu farz değil.

Bu yüzden bir şekilde liderini kaybeden samuray, *ronin* olarak ortalıkta sürünmeye başlıyor. Kılıç kuşanma yetkisini kaybetmiyor, ama emrinde savaşabileceği bir kumandanı olmadığı için kılıcıyla sadece karpuz kesebiliyor. Maaşı da kesildiğinden, hayatını kazanmak için ek iş arıyor ve elinden hangi zanaat geliyorsa çalışmaya başlıyor.

Edo döneminde topraklar *daimyo*lar arasında paylaştırılırken ve yönetim yeniden yapılandırılırken epey bir samuray boşa çıkıyor ve piyasadaki *ronin* miktarı artıyor. Bu durum *bakufu*nun hoşuna gitmiyor; ne de olsa eli kılıç tutan, savaşçı ve işsiz güçsüz önemli bir tabaka oluşuyor. *Bakufu*, *ronin*lerin yaşayacağı belirli bölgeler saptıyor, samuraylık statülerini korumalarına izin veriyor, istedikleri işlerde çalışmalarına göz yumuyor ve şehrin "eğlence" mekânlarında gönüllerince vakit geçirmelerine karışmıyor. Böylece, *ronin*lerin fazla maraza çıkarmadan yaşayıp gitmeleri sağlanıyor.

Ronin statüsü küçük düşürücü, utanılacak bir durum olsa da *ronin*ler toplumsal hayatta sevimli bir imaj oluşturmayı başarıyorlar. Üst sınıfa terfi etmiş, soylu, burnundan kıl aldırmaz samuraylara karşı, aynı derecede cesur ve savaşçı, ama bir o kadar da delikanlı, mahallenin sevimli kabadayısı rolüne bürünüyorlar ve kimseye bağlı olmamalarından dolayı da keyiflerince yaşıyorlar.

Delikanlı *ronin*lerin en fiyakalı hikâyesi de "47 Ronin" efsanesi. Her Japon vatandaşının ezbere bildiği, tüm erkek Japon çocukların sokaklarda tahta kılıçlarla canlandırdığı bu efsane, delikanlılığın kitabının yeniden yazılması olarak yorumlanıyor. Birçok *kabuki* ve *bunraku* oyunu ile filme konu olmuş bu hikâyede şeref, sadakat, fedakârlık zirveye vuruyor.

Efendim, 1700'lerin başında genç ve sevilen bir *daimyo* olan Asano, Edo sarayı içinde bir diğer *daimyo* (Kira) ile kavga eder. Kira, denyo bir *daimyo*dur ve Asano'ya gıcık atıp durmaktadır. Asano da hançerini çeker, hacamat etmek üzere Kira'ya doğru uçar, ancak Kira saldırıdan bir iki ufak sıyrıkla kurtulur. Ama, saray içinde her ne olursa olsun kılıç kalkan olayına girmek yasaktır ve Asano'dan hemen *seppuku* yapması istenir.

Asano, başı dik bir şekilde bağırsaklarını deşer. Aynı zamanda bütün toprakları, mal varlığı, ünvanları da elinden alınır. Asano'ya bağlı 47 samuray da *ronin* pozisyonuna düşer. Kira önceleri Asano'nun samuraylarından tırsar, çünkü Asano sevilen bir karakterdir. Ancak, en kıdemlileri Oishi'nin liderliğinde 47 samuray kendilerini yemeye, içmeye, eğlenceye, kumara vermişlerdir.

Aslında bütün bu olan bitenler bir kumpastır ve 47 *ronin* bir intikam yemini etmiştir. Her biri halkın arasına karışır, sefahata dalar ve bir süre sonra Tokyo'da "rezil rüsva herifler" olarak nam yaparlar. Oishi kendini rolüne öyle kaptırmıştır ki karısı bile onu terkeder ve bunu duyan Kira iyice rahatlar. Olayın üstünden yaklaşık iki yıl geçip olay neredeyse unutulduktan sonra, 47 *ronin* gizlice toplanır bir gece. Üzerinde aylarca düşünülmüş bir planla Kira'nın şatosuna saldırılır, epey bir adamı doğranır ve sonunda Kira yakalanarak kafası kesilir.

Saldırı Edo'da hemen duyulur. 47 *ronin*, Kira'nın kafasını ellerine alarak Asano'nun mezarının olduğu tapınağa doğru yürüyüşe geçer. Yolda halk tarafından tezahüratlarla desteklenen *ronin*ler tapınağa varıp Kira'nın

kellesini patronlarına armağan ederler. Cezaları kesinlikle ölümdür; ancak adi suçlular gibi idam mı edileceklerdir, yoksa samuraylara yaraşır onurlu bir *seppuku*ya layık mı görüleceklerdir?

Shogun olayların tarihçesini, iki yıllık sadakat ve fedakârlık hikâyesini duyduktan sonra 47 *ronin*in samuray mertebesinde *seppuku* yapmasına karar verir. 47 kafadar hep birlikte gönül rahatlığı ile karınlarını deşer ve sadakatlerinin gereğini yerine getirmenin huzuruyla terk-i diyar eyler. Mezarları ziyaretçi akınına uğrar.

Bu hikâye ile ilgili ilginç bir detay okumuştum: Oishi rol kestiği günlerde bir gece sızmış bir şekilde sokağın ortasında yatarken adamın birisi gelip kafasını tekmelemiş, üstüne tükürmüş vesaire. Oishi vaziyeti çaktırmamak için ses etmemiş. Adam daha sonra tekmelediği şahsın Oishi olduğunu öğrenince mezarına gitmiş, ağlamış, özür dilemiş ve kılıcını çıkarıp oracıkta harakiri yapmış! Yani bu millet her an harakiri yapmaya hazır; yeter ki ufak bir bahane bulun!

Samuraylık, Konfüçyüsçülük ve Zen Budizminden oldukça etkilenen bir etik sistem üzerine kurulu. *Bushido* adı verilen bu sistem bir anlamda samuraylığın raconu. *Bushido*, “savaşçının yolu” anlamına geliyor ve genel kabul görmüş bir kurallar/ilkeler bütünü ile samuraylığın sınırlarını çiziyor, yani delikanlılığın kitabını yazıyor.

Bushido birtakım yüksek değerlerin ön plana çıkarılması, tanımlanması ve samuray sınıfının hayatına nasıl adapte edilmesi gerektiğini belirliyor. Bu değerler şu şekilde sıralanabilir:

- Dürüstlük ve adalet
- Sadakat ve görev bilinci
- Cesaret ve özkontrol
- İyilikseverlik ve cömertlik
- Kibarlık ve asalet
- Açıksözlülük ve samimiyet
- Onur (estağfurullah)
- Tabii ki silah kullanımında üstün meziyetler

Bushido ayrıca samurayların eğitimi, giyim kuşamları, *seppuku* seremonileri, evlilikleri, kadının yeri gibi konulara da el atıyor. Yazılı olmayan bir değerler bütünü olarak yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılan *bushido*, 19. yüzyılda Inazo Nitobe tarafından kitaplaştırılıyor ve bir Japon düşünce sistemi olarak literatürde yerini alıyor.

Nitobe'nin *bushido*yu kitaplaştırma sürecinin başlangıcı ilginç. Vaftiz edilmiş bir Hıristiyan (daha doğrusu o dönemde Japonya'da çok etkili olan Quaker tarikatı üyesi) olan Nitobe, diplomatik bir görevle Avrupa'da bulunduğu sırada Belçikalı bir meslektaşı ile derin muhabbetlere dalar. Meslektaşı, Nitobe'ye Japon okullarında dini eğitim verilip verilmediğini sorar. Japonya'da zaten pek de eğitimi verilecek bir din olmadığından, Nitobe olumsuz cevap verir. Bunun üzerine Belçikalı, "Olamaz! Din eğitimi vermeden ahlaki değerleri nasıl çocuklarınıza aşılıyorsunuz" gibi bağnaz bir yorumda bulunur. Yani, "din olmadan ahlak olur mu" geyiği bu sohbette de hortlar. Babası da bir samuray olan Nitobe, uzun uzun kendi ahlak anlayışının nasıl evrildiğini düşünür ve etik değerlerinin *bushido* tarafından şekillendirildiğini fark eder. Japon feodal sistemi içinde gelişen *bushido*yu anlamadan Japon ahlak ve düşünce yapısını çözmenin mümkün olmayacağına inanır ve yüzyılların birikimini İngilizce bir kitapta derler! Kitap Japoncaya daha sonra çevrilir.

Samuraylar kendi dönemlerindeki diğer ülkelerin savaşçı sınıfları arasında büyük ihtimalle en eğitimli ve güzel sanatlara en meraklı olanlarıydı. Avrupalı meslektaşları olan şövalyeler de üstün ahlaki değerleri ile bilinse ve "şövalye ruhu" halen olumlu anlamlar taşısa da samurayların daha incelikli ve entelektüel olduğu söylenebilir.

Ama bu özellikleri kılıçlarının saldığı korkuyu azaltmaz. 14. yüzyılda bir dökümcü ustasının geliştirdiği teknikle yapılan ve *katana* adı verilen kılıçların vahşeti dünya çapında ün kazanmış, fazla cesametli olmasalar da son derece keskin ve etkili olan bu kılıçlar öldürücülükte liste başına yerleşmiştir.

National Geographic kanalında "öldürücü silahlar" konulu uzun bir belgesel seyretmiştim. Bu belgeselde ateşli olmayan yakın dövüş silahlarının "öldürme güçleri" hakkında bilimsel bir araştırma yapılıyordu. Kılıç, mızrak, gürz, muşta, balta, kama ve bilumum hırdavatın öldürme gücü birçok değişik ölçüt ile sınanıyor, grafikler çiziliyor, simülasyonlar

yapılıyor ve notlar veriliyordu. Yarışmanın sonunda, samuray *katana*sı en ölümcül silah olarak ilan edilmişti.

Samuraylar, kılıçlarının keskinliğini ara sıra halk üzerinde deneyebiliyorlardı. Toplumun sınıflara ayrılmış olması ve samurayların da en üst sınıfta yer almasından dolayı, kendilerine yamuk yapan köylü, çiftçi, tüccar, esnaf ve benzerlerini sorgusuz sualsiz kesip biçme hakları vardı. Sokakta yürürken gözüne kestirdiği bir garibanın -yan baktı, düz baktı veya hiç bakmadı gibi bir bahaneyle- kellesini uçurabilirdi.

Samurayların ilginç bir özelliği daha vardı: Sadece kendi topraklarında ve birbirleri ile didişip durdular ve başka ülke orduları ile karşı karşıya gelmediler. Bu yüzden, yerel ligde gösterdikleri başarıları şampiyonlar liginde de gösterip gösteremeyeceklerini hiçbir zaman bilemeyeceğiz (16. yüzyılda Kore yarımadasında birkaç özel karşılaşma yapmış olsalar da fazla bir fikir edinilememiş).

Samuray denince, bir yanlış anlamayı önlemek için *ninja* konusuna da değinmek lazım. Bizim genelde vurdulu kırdılı Asya filmlerinde gördüğümüz, kapkara giyinmiş, yüzü maskeli, kelebek gibi uçup arı gibi sokan, etrafı dumana bulayıp ortadan kaybolan, düz duvara tırmanıp rakibine yıldız şeklinde bıçaklar atan şerefsizler *ninca*dır; onları samuraylar ile karıştırmamak gerekir.

Samuraylar ne kadar onurlu, gururlu, ahlaklı savaşçılarsa, bu *ninca*lar da o denli güvenilmez, alçak, şerefsiz kaypaklardır. Arkanızdan konuşurlar, dedikodunuzu yaparlar, çamur atarlar, borç alırlarsa geri vermezler, bir de sinsice arkadan yaklaşıp sizi öldürüverirler. İmaj yapmak için çoğunlukla siyah giyinirler, sadakat falan hak getiredir, parayı bastıran için adam boğazlarlar.

İlginçtir ki *bushido* gibi bir ahlaki değerler sistemine rağmen, Japon tarihi boyunca ihanetler, başkaldırılar, suikastler, sabotajlar hiç eksik olmamıştır. Hatta kimi tarihçilere göre *bushido* hiçbir zaman egemen bir etik sistem haline gelememiştir; Japonlar, eksikliğini hissettikleri, özlem duydukları erdemleri *bushido* altında derlemiştir. Sonuçta, kitabın başında belirtildiği gibi, Japonya tam bir tezatlar diyarıdır. Samuray ile anti-samuray (*ninja*) aynı anda var olmuştur.

Ninca, özel bir savaş eğitimi almış gerilladır diyebiliriz. *Bushido*, samuraylara belaltı vurmayı yasakladığından, kirli işlerini hallettirmek için kullandıkları maşalardır *ninca*lar. Bir *ninca* için en olmazsa olmaz özellik görünmeden hareket etmektir. Bu yüzden, *ninjutsu* (fark edilmeden ilerleyebilmek) denilen bir savaş sanatında ustalaşırlar. Görünmemek ve tanınmamak için filmlerde abartılan teknikleri geliştirmişlerdir; yoğun duman çıkaran bir tür bomba kullanarak ortadan kaybolmak veya rakibinin suratına bambudan mamul bir kum/metal tozu karışımı patlayıcı fırlatmak *ninca*nın klasik numaralarındandır.

Verilen görevin gizliliği esastır; bu yüzden yakalanmaları durumuna karşı intihar etmek için kullanabilecekleri tertibat mutlaka hazırdır: harakiri için kama, kendi boğazını kırabilecek artistik bir hareket, üstünde taşıdığı bir zehir ve benzeri... Sürekli siyah giyinmeleri *kabuki* oyunlarından kalma bir kalıptır. Aslolan kamuflaj olduğu için duruma uygun herhangi bir kıyafet *ninca* kıyafeti olarak kullanılabilir. *Ninca* silahlarının çeşitliliği konusunda ise, Uzakdoğu filmlerindeki Cüneyt Arkınvari fantastik sahneler çoğunuzun gözünde canlanır sanırım.

Filmlerdeki birçok "efsane"nin aslında gerçeklik payı vardır. Üstüne inen kılıcı eliyle tutabilen *ninca*, aslında avucuna bir metal pençe takar. Bu pençe, düz duvara tırmanmasında faydalı olduğu gibi kılıç saldırılarını da savuşturur. Dengelerini sağlayabilmek için ayaklarının çeşitli noktalarına ağırlık bağlarlar. Yanlarında suyun altında gizlenebilmek için bir şnorkel, yaralandıkları durumlar için merhem, ot vesaire taşırlar. Bir bakıma, James Bond filmlerindeki Q'nun hazırladığı abidik gubidik icatların gerçekte var olanlarıdır *ninca* edevatları; *ninca*ların, James Bond gibi, göreve çıkarken yanlarında duruma uygun bir alet çantaları olur.

*Ninca*lar hayatta kalmak için beş duyularının insanüstü işlemesi, hatta altıncı hislerinin de gelişmesi gerektiğine inanır ve bu yolda kendilerini eğitirler. Örneğin bir *ninca* koku alma duyusunu geliştirmek için haftalarca kendini eğitir; öyle ki, karşılaştığı bir yabancının kokusundan bile memleketini, sosyal statüsünü falan tahmin edebilsin. Aynı şekilde kokuları kendilerini ele vermesin diye sık sık yıkanmak ve doğal kokularının tanınmasını engelleyecek aromaterapik uygulamalar yapmak da *ninca*lığın raconları arasındadır.

*Ninca*lar yanlarında duruma özel yiyecek de taşırlarmış. Uzun süre kıpırdamadan saklanmaları gerekiyorsa veya kısa sürede çok enerji harcayacaklarsa, duruma uyan yiyecekler yanlarında bulunurmuş. Soğuk havada uzun sürebilecek pusular için çok uzun süre yanabilen ve vücutlarını sıcak tutan bakırdan bir kömür kabı taşırlarmış (ilk termofor!). Yine özel işlemden geçirilmiş bir kumaşı gerekirse bandaj olarak, gerekirse de suyu süzerek içilebilir hale getirmek için kullanırlarmış. Bitki ve baharatlardan kendilerine özgü ilaçlar geliştirmişler.

Yanlarında taşıdıkları üçgen kesitli özel iğneleri hem dikiş için hem ince bir boruyla rakibin gözüne atmak için hem de gerektiğinde akupunktur benzeri tedaviler için kullanırlarmış. Giysilerinde kullanılan özel bir kumaş boyası da zehirli yılan ve böcükleri uzak tutarmış. Çocukluğumuzun yüce mucit-kahramanı McGyver'ın bile *ninca*lardan çok şey öğrendiği rivayet edilir.

*Ninca*lar bu özellikleri sayesinde samuraylardan çok daha cazip ve popüler ikonlar olmuşlar. Gerek Uzakdoğu gerekse de Hollywood sinemasında sıkı roller kapmışlar, sonunda Amerikalılar *ninca*ların pizzasever tosbağa modellerini de üretmişler.

Sonuçta, Meiji dönemiyle beraber ortada ne samuray kaldı ne de *ninca*... Birçok Japon için *bushido* ve samuray ruhu halen en yüce ahlaki değerlerdi, ama artık devir "modern *ninca*" devriydi. Siyah *ninca* kıyafetlerinin yerini takım elbise, *ninjutsu*nun yerini de finansal piyasalar aldı.

İkinci Dünya Savaşının ardından samuray ruhunun yüceltilerek devam etmesi gerektiğine can-ı gönülden inanan tek kişi kalmıştı: modern Japon edebiyatının en önde gelen isimlerinden Yukio Mishima. Mishima, soylu bir ailenin hisli bir evladıydı. Çocukluğundan itibaren edebiyata büyük ilgi duyuyordu; ama babası bu merakı biraz efemine bulduğundan edebiyatla gizli gizli ilgileniyordu.

Parlak bir gençti, iyi okullarda okudu, iyi bir işe de girdi, ancak içindeki edebiyat ateşi sönmedi. Hâlâ babasından tırsan Mishima, gizli gizli hikâyeler, tiyatro oyunları yazmaya devam ediyordu; sonunda babasını da ikna ederek işinden ayrıldı, kendini yazmaya, çizmeye verdi. Babasının ona yakıştırdığı "efemine" sıfatını doğrulayacak mekânlarda takılıyor olsa da evlendi, çocukları oldu.

Mishima zamanla üstadı Kawabata ile birlikte Japonya'nın en tanınmış yazarı oldu. Özellikle batıda çok sevildi, romanları değişik dillere çevrildi ve ne derece "Japon" yazdıysa, o derece "batılı" hayran kazandı. Üç kez Nobel'e aday gösterildi, ancak ödül "kıdem"den dolayı Kawabata'ya verildi (Biraz Yaşar Kemal-Orhan Pamuk vakasını andırsa da tam tersi şekilde sonuçlanmış) ve Mishima ödül alamayacağına kanaat getirdi.

O sıralarda Mishima'nın politik görüşleri de ilginç bir mecrada gelişti. Mishima İkinci Dünya Savaşının ardından tanrısal kimliğini reddeden imparatorun yeniden güçlendirilerek gerçek anlamda iktidara getirilmesini savunuyordu. Çağdaş ve yurtsever bir milliyetçilik anlayışı vardı; bu yüzden ne sol görüşe ne de klasik milliyetçilere yaranamıyordu. Tek düşündüğü, imparatorun ve samuray ruhunun yeniden egemen olmasıydı.

Mishima daha sonra orduya (yani resmi adıyla öz savunma kuvvetlerine) katıldı, kılıç ve dövüş teknikleri konusunda çalışmaya ve eğitim vermeye başladı. Başında bulunduğu *tatenokai* isimli özel bir yakın koruma grubu vardı. Bu arada ölüm ve intihar kavramlarına duyduğu ilgi ve hayranlık had safhaya ulaşmış, arkadaşlarına sürekli olarak ölmenin güzelliği ve erdemlerinden bahseder olmuştu.

İmparatorun sembolik bir kavrama indirgenmesi ve samurayların sadece sinema dünyasına hapsolması iyice sinirini bozdu. Bir gün dört elemanı ile birlikte komutanının odasına girdi, adamcağızı sandalyeye bağladı ve balkona çıkıp ahaliye hitaben ateşli bir konuşma yaptı. Halkı, imparatoru yeniden iktidara taşımak ve *bushido*yu canlandırmak için bir ayaklanmaya davet etti.

Ama köprülerin altından çok sular geçmişti. Konuşması havada kaldı, dinleyenlerin tepkisi "Deli midir nedir, yazık çocuğa, güzel de yazardı" dan öteye gitmedi. Zaten ölmek için bir bahane arıyordu, böylece bulmuş oldu. Tekrar komutanının odasına girdi, kılıcını aldı, bağdaş kurdu, duraksamadan karnını yararak Japon tarihinin en son *seppuku*sunu 1970 yılında gerçekleştirdi.

Jap-An-Ya

Bulmacalarda hep karşımıza çıkan bir sorudur: “en kısa zaman aralığı”... AN. Bence yanlış bir tANımdır, çünkü “AN” bir zaman aralığı değildir; yani bir aralık değildir. Bir tablodur; bir zamAN biriminden ziyade, durağANlık birimidir. Film değil, fotoğraftır. Ama bir taraftAN da, zamAN “an” ların toplamıdır. Yani sonsuz tane sıfırı topladığınızda ortaya bir sayı çıkmasıdır. Matematikteki nokta tANımı gibi. NoktANın kendisi boyutsuz olsa da, bir çizgi noktalardAN oluşur; sonsuz sayıdaki.

Belki de “AN”ların toplamı zaman değil yaşamdır. Bu varsayımla “AN”ın tANımı biraz daha ANlam kazANır. Ne zaman yaşadıklarımı düşünecek olsam, filmi geriye sarsam, gözümün önüne hep bir “AN” gelir; bir zamAN dilimi değil. Ama o “AN”lar gerçekte belki bir dakika, belki bir saat, belki bir yıl sürmüş, hepsi farklı uzunlukta, tANımlı bir zaman dilimini işgal etmiş olabilir. Sonuçta, hayatım gözlerimin önünden bir film şeridi gibi geçmez, bir fotoğraf albümü gibi geçer.

YaşANmışlıklar belleklere, ANılara, duygulara kaydedilirken zamANdan arınırlar ve bir “AN” olarak yer tutarlar. Yediğim yemeğin lezzeti, gördüğüm mANzarANın ihtişamı, çiçeğin kokusu gerçek hayattaki boyutlarını kaybederek bellekte bir rafa yerleşir. O tecrübenin verdiği haz, sadece o “an”da yaşANır; sonrasında ise gökkubbede hoş bir sada kalır.

Henüz hayatta acemiyken, yaşadıklarımı tüm boyutlarıyla belleğime kazımak isterdim; bunun için çok kuvvetli bir hafızANın yeterli olabileceğini düşünürdüm. Zaman geçtikçe boşuna uğraştığımı ANladım. “Rafine zevkler” teriminin de ne ANlama geldiğini o zaman çözdüm: Beyninizdeki bir süzgeçte duygularınızı, ANılarınızı “rafine” etmeye, süzmeye çalışıyorsunuz. Ama duygunuz, tecrübeniz ne kadar “rafine” ise beyin süzgecinden o derece kolay akıp gidiyor ve geriye sadece minik bir tortu bırakıyor. İşte o tortu, yani beyninizdeki o “an”ın kaydı size hiçbir

zaman geçmişteki duyguyu, tecrübeyi bire bir yaşatamıyor; ancak yine de o “an”ın niteliğine uygun bir sızıyı yüreğinizde tetikliyor.

Geçmişimle ve ANılarımla olAN resmi ilişkimi bu düzleme oturttuktAN sonra rahatladım ve onlardAN beklentilerimi sınırladım. Hatta, şimdiki zamanı yaşarken bile, “AN”a odaklANmaya, “AN”ın tadını çıkarmaya karar verdim ve zaman birimi olmasa da, yaşam birimi olarak “AN”ı adapte ettim... de, bu zırvaladıklarımın kitapla ilgisi neydi onu unuttum... Tamam, hatırladım; JapANya’da yukarıda açıkladığım “AN” tANımına inANcım kuvvetlendi, onu ANlatacaktım...

“AN” üzerine odaklANmış JapANca terimlerden birisi “ichi-go ichi-e”. Tam bir çevirisi olmayAN bu terim kısaca “Karşılaştığınız kişiyle yaşadığınız ‘AN’ın kıymetini bilin, çünkü muhtemelen tekrarlANmayacaktır” anlamına geliyor. *Ichi-go ichi-e*, daha ziyade JapAN çay seremonilerinin ANayasasında yer alAN bir felsefedir. Çay seremonisini yapAN ev sahibi, konuğu ile geçirdiği zamANın tek seferlik bir ANı olduğunu bilir ve onu mümkün olduğunca memnun etmek için elinden geleni yapar.

Çay seremonileri Budist kültürün bir parçasıdır. Budizm de dünyada her şeyin geçici olduğu düşüncesi üzerine kurulu olduğundAN, her yaşANmışlığa büyük bir özen gösterilir. *Ichi-go ichi-e* de batı dillerine genelde “bir tecrübe, bir defa”, “bir ANı, sadece bir kez” gibi çevrilmiştir. Levent Kırca da “Olacak O Kadar TV”nin jeneriğinde bize “aç gözünü seyret, tekrarı yok bunun” diyerek konuyu gündeme getirmeye çalışmışsa da programlarının defalarca tekrarı yapılmıştır.

“AN”a verilen bu önemle birlikte, birçok JapAN sANatı, hatta sporu “AN” üzerine, veya durağANlık, tablovari bir görsel kompozisyon üzerine odaklANmıştır. Hareketten çok duruş esastır. Örneğin Japon geleneksel dANslarında, tiyatrosunda bile hareket, sondaki “duruş”a giden bir araçtır sadece. Bir batı tarzı dANsı gözlerinizin önüne getirdiğinizde, örneğin vals, tANgo, ve hatta Türk halk dANsları, sizi hareketin cANlılığı, devinimi, akışkANlığı, hareketlerdeki duygu yoğunluğu ile yakalar.

Geleneksel bir Japon dANsında ise, hareket sadece iki “duruş” arasındaki geçiş sürecidir. Genelde dANsçı hareketini tamamladığında bir AN için o son “duruş”ta asılı kalır ve izleyenlerin o duruşun estetiğini özümsemesini

bekler. Yani Japonya'da dANs gibi tANımı itibariyle "hareket" esaslı olması gereken bir sANat bile, "AN"a ve durağAN'a indirgenmiştir.

JapAN tiyatrosuna da benzer bir hava hâkimdir. *Kabuki* tiyatrosunun gösterişli kostümleri, makyajları, oyun süresince sizin önünüzde tablovari duruşlar sergilemek içindir. *Noh* tiyatrosundaki maskeler ve oyunun inANılmaz yavaş temposu, sizin oyun içindeki belli kompozisyonlardAN haz almANızı amaçlar. Oyun sırasında salonun yarısının uyumasına yol açAN yirmi dakikalık işkencevari bir sahne, birdenbire oyunculardAN birisinin elindeki yelpazeyi estetik bir hareketle açıvermesiyle "renklenir". Oyuncu yelpazeyi açtığı duruşunu bir ANlığına korur, o pozisyonda asılı kalır, oyun çıkışında da seyirciler o "AN"ın yorumunu yaparlar.

> *"Oyunun 4. saat 45. dakikasındaki yelpazeyi açışını gördün mü, o neydi öyle?.."*
>
> *"Ben o sırada uyuyordum, ANcak oyunun 8. saat 32. dakikasında ANiden başını seyircilere doğru çevirip bir bakış fırlattı ya, o sahnede eridim..."*

JapAN geleneksel müziklerinde de benzer bir yapıya rastlANabiliyor. Bazen parçANın içindeki zamansız veya uzun gibi görünen "es"ler sANki size son çalınAN tınıyı özümsemeniz, hatta görselleştirmeniz için veriliyor... ya da bANa öyle geliyor. Zinhar müzikten ANlayAN, müzik üzerine yorum yapabilecek bir insAN değilim; ama müzikte bile Japon "AN"sallığını hissedebiliyorum.

JapAN savunma sporlarını gözünüzün önüne getirin. Harekete başlANgıç çok önemlidir. Doğru pozisyonu almış olmANız ve o doğru duruşu bir ANlığına sergilemeniz gerekir, yoksa *sensei*nizden (üstadınızdan) esaslı bir sopa yersiniz. Daha sonra hareket çok hızlı gelişir. Bu esnada tekniği doğru uygulamANız, nefes alıp verişiniz, düşünce-beden uyumu çok önemlidir. Sonunda hareketi gene belli bir duruş ile bitirip bu duruşu gösterirsiniz. Zaten *sensei*niz de daha çok bu bitirişteki duruşunuza bakarak hareketinizin doğruluğu ve etkinliği üzerine bir gözlem yapar. Yani bir "devinim"in güzelliği ya da başarısı, sonunda ulaştığı durağANlığın estetiği ile değerlendirilir.

Bu doğrultuda düşününce *mANga*, ANimasyon gibi sANatların JapANya'da nasıl bu kadar geliştiğini kestirebiliyorum. JapANya'da zaman

bildiğimiz ANlamda kesintisiz akAN bir kavram değil, kesik kesik ANların arka arkaya sıralANmasıdır. Yani bir çizgi film gibi, birçok durağAN resmin peş peşe hızla akıp gitmesidir. Yani her bir “AN” kendi kişiliğine sahip, özgün bir zamAN parçası ve zamANın akıp geçmesi dediğimiz şey de bir resimden diğerine yaşANan mecburi geçişlerdir. Yani esas olAN süregelmek, süregitmek değil, durup bir ANlığına mevcudiyetinin farkına varmaktır.

Daha da ileri gidip Japonların fotoğraf çekme merakını bile kayda değer “AN”ların bir karede hapsedilerek arşivlenmesi olarak yorumlamaya çalışabilirim. Ama zANnedersem fazla saçmalamış olurum. En iyisi burada kesip sizi “AN”larınızla baş başa bırakayım.

Japonya'da Mevsim Olmak

Japonya'nın özünü en iyi temsil eden kavramın "an" olduğunu, yani çizgiden ziyade nokta, akıştan ziyade duruş olduğunu iddia ettikten sonra şimdi de tam tersini savunayım. Ne de olsa Japonya'dan, her doğrunun zıttının da doğru olduğu bir coğrafyadan söz ediyoruz.

Japonya'da zamanın akışı değişik bir şekilde algılanır. Daha doğrusu, "akış" başlı başına bir kavramdır. Zamanın akışı, hayatın akışı, enerjinin akışı ve her türlü akış, doğal mecrasında olması ve önünün kesilmemesi gereken bir devinimdir. Dünyanın ve evrenin sürekliliği, kösteklenmeyen bir "akış" gerektirir.

Yani Japonlar için zaman, aynı anda hem bir durağanlık hem de bir akış içerir. Akış evrenin doğal devinimi, "an" ise insanın bu devinim içinde kendini fark etmesi, mevcudiyetinin farkına varması ile ilişkilidir. "An" akıp gittiği için değerlidir; ama akıp gitmemesi de istenmez, yoksa evrenin dengesini bozar.

Şu satıra kadar ne zırvaladığımı ben de okuyunca anlayamadım; ama kısacası akış önemlidir. Zamanın akışı, içinde iki kavramı birden barındırır: geçicilik ve dönemsellik. Japon halkının zamandan ve akıştan algıladığını, hem birbirine zıt hem de birbirini tamamlayan bu kavramlar belirler.

Geçicilik, fanilik, geri dönülmezlik Japon ruhunun hüzünlü bileşenidir. Japonların "an" algısını da bu kavram belirginleştirir; zaman akıp gider, yaşadığın bu anın kıymetini bil, bir daha geri dönüşü olmayacak. Bu algı aynı zamanda yaşanılan "an"a bir sorumluluk yükler; çünkü o "an"ı yaşamak için sadece tek şansın vardır. Zamanın akışının yarattığı fanilik duygusunu dengeleyen de dönemsellik veya mevsimsellik algısıdır. Zaman belli bir yörüngede akar ve mevsimsel bir çizgiyi takip eder. Yani, bir anlamda, yaşadığımız "an"ın belli bir süre sonra geri dönüşü olacaktır.

Bu yüzden mevsimler Japon kültüründe çok önemli bir yer tutarlar. Mevsimler, Japonya'ya gidene kadar hayat bilgisi dersinde öğrendiğimiz basit bir doğa kavramıydı benim için: Yazlar sıcaktır, kışlar soğuk. İlkbaharda doğa uyanır, sonbaharda uyur. İşte o kadar. Japonya'da mevsimler konusundaki takıntıyı gördüğümde, önce hayret edip bu durumu Japonların uzaylılığına vermiştim.

Dört mevsimi de yaşıyor olmak konusunda, coğrafya bölümünde de anlattığım gibi, abartılı bir takıntıları var. Yabancı birisiyle karşılaştıklarında ilk sohbet konusu çiğ balık yiyip yiyememe üzerine ise, ikinci konu mutlaka ülkesinde kaç mevsim yaşandığı üzerine gelişiyor. Eh, Türkiye de bu konuda Japonya'dan aşağı kalmadığı için rakiplerimle dişe diş mücadele ediyordum.

Ancak mevsimler konu olunca, Japonların gözlerinde ayrı bir ışık parlıyor. Mevsimler, Japonlar için hayatın yolunda süregittiğinin en önemli göstergesi. Mevsimlerin birbirini takip edişindeki şaşmaz döngü, gelecekteki bilinmezliklere karşı sağlam bir çıpa sanki. Bir süre sonra kar yağacağını, ardından çiçeklerin açacağını, havaların tekrar soğuyacağını bilmek Japonlara tatlı bir huzur ve güven veriyor.

Bu yüzden de mevsimler Japonya'da büyük bir tezahürat ve sevgiyle karşılanıyor. Yaşamın her alanında, giysilerde, yemeklerde, dekorasyonda, mevsimlerden bir esinti kullanmak Japonlar için vazgeçilmez bir gelenek. Bu esinti genelde bir çiçek, olmadı bir yaprak, hayvan veya doğa olayı olabilir.

İlkbahar, dünyadaki hemen her kültürde doğanın uyanışı, hayatın başlangıcı ile özdeşleştirilir. Japonya'da da durum farklı değildir. Ancak, ilkbaharın en önemli sembollerinden olan kiraz çiçekleri, yani *sakura*, doğanın uyanışından çok, bu uyanışın geçiciliğini, kısa süreli oluşunu simgeler. Ömürleri yaklaşık bir hafta olan ve o hafta boyunca ülkeyi cennet bahçesine çeviren *sakura*ları görmek ve resmini çekmek için tüm halk sokaklara dökülür ve kitlesel bir çiçek nümayişi yaşanır.

Mevsimleri kutsamanın bir de bu rolü vardır: İnsanları bir araya getirir, onlara kenetlenmek için sosyal bir bahane yaratır. Kiraz çiçeklerinin açtığı hafta boyunca herkesin sohbet konusu *sakura*lardır. Bu seneki çiçeklenme nasıl oldu, hava rüzgârlıydı, erken döküldüler vb sohbetler gırla gider.

Sakura zamanı restorana gittiğinizde tabaklar, masa örtüleri *sakura* desenlidir. Restoranın girişinde plastikten *sakura* dalları asılıdır, garsonların *yukata*ları (geleneksel bir Japon giyeceği) *sakura*larla bezenmiştir, duvarlara asılan tablolarda, aksesuarlarda mutlaka *sakura* vardır.

Sakura, Japonların mevsimsel sembol çılgınlığının doruk noktası olsa da daha birçok bitki, çiçek, hayvan ve mevsimsel doğa olayı günlük hayattaki detayları şekillendirmeye devam eder. *Sakura* mevsimi bitince açelya başlar, o bitince başka bir çiçek bulunur. Mevsimsel geçişlerin ve zamanın akışının bağdaştırıldığı her bir çiçek için ayrı bir tantana koparılır. Her çiçeğin, ağacın, bitkinin seyredileceği tapınaklar, bahçeler vardır ve belirlenen tarihlerde halk akın akın bu mekânları doldurur.

Hangi çiçeğin hangi tarihte, hangi parkta temaşa edileceğine dair detaylı takvimler her Japon için hayati önemde bir bilgidir. Ve bu öngörülen tarihlerde, ellerinde resim tuvalleri ve fotoğraf makineleri ile zamanın akışını belli bir “an”da dondurmaya çalışırlar. Zamanın akışı, faniliği hatırlatan bir hüzün verdiği gibi, her şeyin yolunda gittiğinin de göstergesidir. İşte bu sene de çiçekler açmıştır, birkaç güne kadar solacaktır, seneye yine açacaktır...

Bu esnada restoranlarda, alışveriş merkezlerinde, evlerde, sokaklarda mevsimsel değişime paralel bir devinim sürmektedir. Vitrinler yeni mevsimin renklerine, çiçeklerine göre dekore edilir. *Sakura* mevsimi geçtiyse *sakura* desenli kimono giyilmez. Kışın ortasında açelya renkleri kuşanılmaz. Yapraklar dökülüyorsa mağaza vitrinleri sararmış yapraklarla bezenir, kar yağınca lokantalarda kış tabloları duvarları süsler. Beton yığınının ortasında yaşasanız bile doğanın değişimini eşzamanlı takip edersiniz.

Mevsimsel değişimlerin toplumda yarattığı coşkuyu görünce, bir ara kendimden şüphe etmeye başlamıştım. Acaba Türkiye’de mevsim değişmiyor muydu, çiçekler açıp solmuyor muydu, ben niye çevremde olup bitenden habersizdim veya umursamıyordum? Daha sonra Türkiye’ye izne gelince etrafıma daha dikkatle bakındım. Gördüm ki zaman Türkiye’de de akıyor, doğa da kendi temposuyla ona ayak uyduruyor.

Şinto geleneğinden gelen bir içgüdüyle olsa gerek, zamanın ve doğanın bu akışı Japonlarca daha bir dikkat ve saygıyla takip ediliyordu. Evrenin

kendisi için yaratıldığına inanan değil, evrenin akışıyla kendisini bütünleştiren bir anlayıştı bu. Doğadaki değişim, insanın kendi hayatının yol alışının çerçevesi idi sanki.

Japonya'da mevsimler arasında en keyiflisi sonbahardır. Her ne kadar ilkbahar hayatın canlandığı neşeli bir mevsim ise de, sonbaharın yerini tutamaz. İlkbaharda hayatın başlangıcındaki telaş hâkimdir. Yazın ilk yarısı Japonya'da yağmurlu mevsimdir. İnsanlara göz açtırmaz, tayfunlar birbirini takip eder. Yazın ikinci yarısı da korkunç sıcaklarla geçer. Sonbahar ise mevsimlerin kralıdır. İklim yumuşar, insanlar soluklanır ve doğa en güzel renklerini kuşanır.

Sonbaharda Japonya'da yaşanan renk cümbüşü kelimelerle anlatılmaz. Gezi dergilerinde her zaman tekrarlanan klişeler vardır: "Ağaçlar yeşil, sarı ve kırmızının bin bir değişik tonuna bürünmüştü; doğa, usta bir ressamın fırçasından çıkmışcasına etkileyici idi..." gibisinden. Benim de aklıma daha yaratıcı bir tasvir gelmiyor doğrusu; gidip görmek lazım.

Yaprakların sararıp kızardığı bir dönemde Japon Alplerine ilk gittiğimde, ağzımdan dökülen kelimeler "Renkler çıldırmış olmalı" şeklindeydi. Daha fazlasını söyleyememiştim; dilim tutulmuştu ve bir sonbahar manzarasının ne kadar etkileyici olabileceğini görmüştüm. İkinci cümlem ise "Japonlar çıldırmış olmalı" şeklindeydi... Yahu, 127 milyon insan, aynı anda, kızaran yaprakları görmek için dağlara akın eder mi? Kervan geçmez bir dağın yamaçları cumhuriyet mitingi kalabalığında olur mu? Ama bu kalabalık bir süre sonra sizi rahatsız etmiyor, hatta doğal ortam ile uyum içinde olduklarını hissediyorsunuz. Belki de Japon sonbaharını diğer ülkelerden daha etkileyici kılan şey, bu güzelliğin takdir edilmesi, hayran olunması, kıymetinin bilinmesi...

Japonya'daki mevsimselliğin bir diğer önemli özelliği de mevsimlerin başlangıcı ve bitişinin kesinliğidir. Hangi çiçeğin hangi tarihte açacağı belirlenmiştir, ilan edilmiştir. Belirlenen tarihte açmazsa ayıp eder, sonuçlarına katlanır. O tarihte o çiçek için bir festival yapılacaksa yapılır, açıp açmamış olmasına bakılmaz. Yağmur sezonunun bitiş tarihi bellidir; o günün ertesi bardaktan boşanırcasına yağmur yağsa da insanlar evden şemsiyesiz çıkar. Yazın başlangıç ve bitişinin resmi tarihleri vardır; yazın bitmesi için belirlenen tarihte hava 40 derece olsa bile yaz bitmiştir, sonbahar pozisyonu alınır.

Cehennemi bir eylül hafta sonunda Tokyo'ya yakın bir sahil beldesine gitmiştik. Kan ter içinde kendimizi plaja attık, ama geldiğimiz yöreyi tanıtan bir broşürü elimize aldığımızda çok şaşırdık; resmi plaj sezonu bitmişti! "Resmi" plaj sezonu ne ola ki? Tepemizde cayır cayır güneş, önümüzde masmavi deniz; ama neymiş, plaj sezonu bitmiş... İşin ilginci, denizde yüzen tek bir Japon bile yoktu! Daha doğrusu işin normali buydu; "resmi" plaj sezonuna karşı gelmeyi Japon bünyesi kaldırmazdı.

Ben ne yaptım? Tabii ki denize girdim! İnsan gene de kıllanıyor; sanki her an sahil güvenlik botu gelip ellerime kelepçe takarak beni nezarete atacakmış hissiyle yüzdüm. Meşhur Avustralyalı timsah avcısının hayatına son veren, çift kişilik nevresim büyüklüğünde bir vatozun bir metre altımdan geçmesi haricinde bir abukluk yaşamadım ve resmi sezona başkaldırmanın verdiği anarşik hazla kıyıya çıktım.

Mevsimsellik Japon insanının yaşam tarzını belirliyor. Japon gelenekleri hayatın her sürecinin, her mevsiminin standartlarını belirlemiş durumda. Gençlerin hangi yaşlarında asi olacakları, hangi yaşlarında durulacakları, saçlarını ne zaman turuncuya boyatıp ne zaman efendi gibi kestirecekleri bellidir. Bir genç, çıldırması beklenen yaşta çıldırır. Ama gece saat 12'yi vurunca arabası balkabağına dönecektir. İyisi mi bir an önce toparlanıp kendini hayatın "resmi" akışına bırakmaktır...

Sakura: Kiraz Çiçeği Çılgınlığı

Japonya'yı temsilen tek bir Japonca sözcük öğrenmek isterseniz, bu sözcüğün *sakura* olduğunu bilesiniz. *Sakura* nedir, kiraz ağacı çiçeğidir. Çok mu önemli bir şeydir, evet çok önemlidir; Japonya'nın ruhudur, gönlüdür, kalbidir. *Sakura* basit görünümlü, sade, pembemsi beyaz bir çiçektir, ama bu çiçekte bütün bir halkın ve onun kültürünün izdüşümü, felsefesi bulunabilir.

Sakura ağaçları bizim gözümüzde pek makbul ağaçlar değildir. *Sakura*nın meyvesi yoktur; kiraz vermeyen bir kiraz ağacıdır, o zaman adı niye kiraz ağacıdır? Ama unutmayınız ki Japonlar için görsellik, tatsallıktan çok daha öndedir; ağacın göze hitap eden bir çiçek açması, mideye indireceğimiz kiraza bin kere yeğdir.

Ayrıca *sakura* açan kiraz ağaçlarının kendine has bir özelliği daha vardır: Kış sonunda tek bir yaprak dahi açmadan çiçeklerle donanan nadir ağaçlardandır. Havaların ısınmaya başlamasıyla tomurcuklanan koskoca ağaç bir anda pembe-beyaz bir örtüye bürünür ve Japonya'nın en fotojenik görüntülerinden birini oluşturur.

*Sakura*nın en bilinen ve hazin hikâyesi kısa ömürlü olmasıdır. Genelde bir hafta süresince ağaçları süsleyen bu çiçekler daha sonra rüzgârlarla savrularak dallarını yeniden çıplak bırakırlar; her ne kadar bir süre sonra yapraklar yeşermeye başlasa ve hayat yeni bir biçim alıp devam etse de *sakura*nın *sakura*lığı bitmiştir.

*Sakura*ların açtığı mevsim de çok değişken ve delişmen bir mevsimdir. Havalar yeni ısınmaktadır, ama birden soğuyabilmektedir. Sabah güneşli olan günün öğleden sonrası bardaktan boşanırcasına yağmur yağabilir. Durgun başlayan bir gün, sizi yerinizden savurabilecek bir rüzgâr ile

bitebilir. Yani *sakura*lar bir haftalık kısa yaşamlarında uzun bir ömrü tecrübe ederler.

Japon halkı için *sakura*ların ilk pıtraklandığı günler makbulken, ben çiçeklerin döküldüğü günleri tercih ediyorum. Aniden rüzgâr çıktığında tipiye yakalanmış gibi bembeyaz çiçek yapraklarının arasında kaldığınız anın gerçeküstülüğü, *sakura*ların temsil ettiği hüzünle birleştiğinde tarifsiz bir duygu yaşatıyor insana... *Sakura* ağaçlarının yoğun olduğu bir parkta iseniz, yerde bir iki santimetre kalınlığa ulaşmış çiçek yapraklarının içinde ayaklarınızı sürürken, önünüzdeki göletin üstünün bembeyaz çiçeklerle kaplandığını görmek unutulmaz bir anı olacaktır.

Sakura, Japon kültüründe samuraylar başta olmak üzere birçok kavramın metaforudur. *Sakura* öncelikle hayatın kısalığının ve geçiciliğinin simgesidir; bir haftalık sürede hayatın doğuşunu, güzelliğini, kırılganlığını, sonlanışını, en önemlisi de değerini insana kavratır. Hayatı pamuk ipliğine bağlı olan samuraylar da *sakura*ya benzetilirler. Herkesin imrenerek izlediği onurlu yaşamları ölüm karşısında son derece güçsüzdür, rüzgâr karşısındaki *sakura*lar gibi...

İmparator Meiji samurayları tepeleyip hükümdarlığını pekiştirdikten sonra, sırf bu metafor uğruna, Tokyo'daki kiraz ağaçlarını soykırımdan geçirmiş. Halkın gözünde halen soyluluğunu, gururunu koruyan samuraylığı iyice unutturmak için onları hatırlatan kiraz ağaçlarına da acımamış, dal üstünde dal bırakmamış. Bu yüzdendir ki Tokyo'da birkaç yüzyıllık, anıtsal kiraz ağaçlarına rastlamak pek mümkün değildir.

Benim Tokyo'da *sakura* seyretmek için tavsiye ettiğim mekân, Shinjuku Gyoen Parkı. Bu park, eskiden halka kapalı bir saray bahçesi olduğu için Meiji buradaki ağaçlara dokunmamış; Tokyo'da görebileceğiniz en güzel ve çeşitli türdeki kiraz ağaçlarının büyük bir kısmı bu parkta. Geniş bir alana yayılan park, kalabalığı da kaldırabiliyor ve rahatça dolaşabiliyorsunuz. İnsanlar piknik amacıyla ortadaki çok geniş alana toplandığından, gölet çevresinde ideal bir *sakura* turu yapabiliyorsunuz.

Piknik deyince, bu parkta beni hayrete düşüren bir olay olmuştu. Akşamüstü saat 4.30'da kapanan park için 4.15'te bir anons yapıldı ve insanlar toplanmaya başladı. Dört beş futbol sahası büyüklüğünde bir alana hıncahınç yayılmış binlerce insanı görünce, bir köşede oturup nasıl

toplanacaklarını seyretmeye ve güzelim parkın nasıl içine edileceğini gözlemlemeye karar verdim. O insan güruhu, on beş dakikada toplanıp parkı öyle bir terk ettiler ki arkalarında tek bir pet şişe, bir meyve kabuğu, bir *sushi* parçası kalmadı. Saat 4.35'te parka girecek herhangi bir insan evladını, gün boyunca parka kimsenin adım atmadığına inandırabilirsiniz.

Derseniz ki ben ille de Japon halkıyla *sakura* izlemenin dayanılmaz cümbüşünü, kaosunu yaşamak istiyorum, o zaman sarayı çevreleyen kanallardan Chidorigafuchi'ye (Bir defada söyleyebilene sarayın anahtarını veriyorlar) yöneleceksiniz. *Sakura* zamanı bu kanala paralel sokak araç trafiğine kapatılıyor; kaldırımdaki yaya trafiği için ise tek yönlü trafik uygulaması başlıyor. Evet, yayalar için tek yönlü trafik; bir yaya olarak kaldırıma ters yönden giremiyorsunuz.

Yolun başına ulaşmak da çetin bir mücadele gerektiriyor. Metro istasyonundan çıkışta üç dakikada ulaşabileceğiniz mesafeyi yirmi dakikada katedip, Hac'da şeytan taşlamaya giden bir kalabalık içindeymişcesine insan akıntısıyla sürükleniyorsunuz. Kanalın başında trafik polislerinin yönlendirmesi ile doğru şeride girip, ağaçlara doğru hayret nidaları haykıran Japon teyzelerin ortasında kaderinize razı ilerliyorsunuz.

Önünüzdeki 98 yaşındaki teyze titreyen elleriyle bir kiraz çiçeğinin resmini çekmeye çalışıyor. Teyzeciğim, 98 yıldır bu ağaçların çiçek açtığına şahit oldun, tahminen binlerce *sakura* fotoğrafı çektin, bu sene de çekmeyiver... Ama olmaz, bu *sakura* bu senenin *sakura*sı... Farklı bir mahsül, farklı bir hayat, farklı bir çağ. Teyzem ellerinin titremesini durduramadığı için o kalabalığın içinde üçayağını kurmaya çalışıyor. O an için zamandan ve mekândan soyutlanıyor, on beş dakikalık bir uğraştan sonra çiçeğin resmini çekiyor ve gülümseyerek tekrar insan seline katılıyor.

Yanımdaki bir amca, *sakura*ların gelişini müjdeleyen büyük panonun birkaç poz resmini çekiyor. Hayretle amcayı izliyorum; başının üstünde bir çiçek cümbüşü varken, çiçek resimlerinin resmini çekmek için çabalıyor. Biraz ileride kanalda kayık kiralayıp dolaşmak isteyen çiftlerin oluşturduğu kuyruk var. On beş yirmi dakikalık bir tur için üç dört saat kuyrukta bekleyen gençler, dallarını suya uzatmış kiraz ağaçlarının oluşturduğu çiçek tünelinde romantizme kürek sallıyorlar. Japon toplumunun erkek egemenliğini, küreğin başına forsa olarak kızların geçmesini kıskanarak izliyorum.

Sakura heyecanını daha vahşice, gürültülü ve alkol eşliğinde yaşamak isterseniz, buyrun Ueno Parkına. Japonya'da *sakura*nın tadını çıkarmak için üç temel şeye ihtiyaç vardır: bira, *sake* ve gürültü. *Sakura* mevsiminde bir Japon arkadaş grubu için en hayati konulardan biri, *hanami* (*sakura* gözlemleme) pikniği için esaslı bir kiraz ağacının altında iyi bir yer tutmaktır.

Ueno Parkına bir sabah erkenden vasıl olursanız, piknik grubu için yer tutmakla görevlendirilen, bu yüzden günün ilk treniyle sabahın beşinde parka saldırıp koca bir ağacın altına örtülerini seren, sonra da piknik saatine kadar uyuyakalan Japon gençler görebilirsiniz. Japon şirketlerinin çoğu *sakura* pikniği düzenlemeyi adetten saydığından, şirkette çalışan en çaylak genci iyi bir yer tutmakla görevlendirirler. Bu yüce görevin getirdiği sorumlulukla ezilen genç, gece gözüne uyku girmeden titreyip durur ve sabah gün ağarmadan parka gidip iyi bir yer tutmaya çalışır. İşin kesinlikle şakası yoktur; iyi bir yer tutamayan çaylak, üstleri tarafından "beceriksiz" olarak damgalanır. Pikniği izleyen sene boyunca ne kadar cansiperane çalışsa da güzel bir ağacın altında yer tutmayı becerememiş bir zavallıdır o. Mesleki geleceği artık bitmiştir; *sakura* sicilindeki bir lekeyi başka hiçbir başarı temizleyemez.

> *"Patron, fotokopileri çektim, Kafdağının ardındaki elmayı da getirdim."*
>
> *"Hadi yaa? Elma ağacının altında yer bulabildin mi?"*
>
> *"Patron, sekiz ay oldu, ne olur yeter artık! Önümüzdeki ilkbahar bir şans daha verin!"*
>
> *"Daha ne şans verecez, bir pikniği daha riske mi atalım? Gidip dımdızlak şeftali ağacının altına sermişsin örtüyü... Dümbük seniii..."*

Ueno Parkında esaslı bir yer tutanlar, o mutlulukla, *sake*nin su gibi aktığı çılgın bir pikniğe başlarlar. Shinjuku Gyoen Parkındaki asil sessizliğe burada rastlayamazsınız; artık içki gövdeyi götürmektedir ve *sakura*ların açışı olanca şiddetiyle kutlanır. Tek başınıza gelen bir yabancıysanız, yanınızda yiyecek içecek taşımanıza gerek yoktur; yuvarlak gözlerle yürüdüğünüzü gören piknik çeteleri sizi mutlaka sofralarına davet edecek, çatlayana kadar yedirip içirecek, şarkı söyletecek ve fotoğraf çektirecektir. Çoğunluğu o gün hangi sebeple içtiğini hatırlamayacaktır bile; çünkü

Japonya’da çiçeklerin açması, yaprakların dökülmesi, hasat ekimi, biçimi ve herhangi bir doğa olayı insafsızca *sake* içerek kutlanır.

*Sakura*nın ömrü yaklaşık bir hafta olsa da *sakura* çılgınlığı Japonya’da yaklaşık 1,5 ay sürer. Japonya coğrafyasının kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda büyük bir yay çizmesi ve mevsimsel farklılıkların büyüklüğü ülke genelinde kiraz çiçeklerinin farklı zamanlarda açmasına sebep olur. Bu yüzden, mart başlarından nisan sonlarına kadar ülkede bir *sakura* rüzgârı eser. Japonya’nın güneyinden başlayarak yavaş yavaş kuzeye ilerleyen *sakura senzen* (bir anlamda kiraz çiçeği ordusu harekâtı) Japonya’da dikkatle takip edilir.

Sakura senzen, bir bayrak yarışına benzer. Japonya’nın belli bir bölgesinde kiraz ağaçları çiçek açar, o bölge çiçekleri dökerken kuzeyinde çiçekler açmaya başlar ve iki ay içinde çiçek harekâtı adayı güneyden kuzeye kateder. Bu dönem içerisinde Japonya’da hava durumu programlarını seyretmek ayrı bir keyiftir. Kiraz çiçeklerinin gidişatı hakkında Japon halkını bilgilendirmek Meteoroloji Ajansının başlıca görevlerindendir. Deprem ve tsunami tahminlerinden rüzgâr ve tayfun analizlerine kadar geniş bir sorumluluk alanı bulunan Japon meteorolojisinin kiraz çiçekleri için özel bir şubesi bulunmaktadır.

Japonya’da ülke genelinde meteorolojik vukuatı takip etmekle görevli birçok istasyon vardır. Her istasyonun bahçesinde de o yöreye özgü kiraz çiçeği ağaçlarından belli bir örnek bulunur. İstasyon görevlileri her gün ağaçları dikkatle takip ederek çiçeklerin açış takvimi ve gidişatı üzerine analitik gözlemler yaparlar. Ve akşamları, gözlem sonuçları hava durumu programında anons edilir:

> *“Sayın seyirciler, bugün Hiroşima’da sakuraların açma oranı % 73’e ulaşmış durumda. Kansai bölgesinde soğuk giden havalardan dolayı sakuraların üç gün gecikeceği tahmin ediliyor. Tokyo’da ise sakuralar % 80 ile 85 oranında açmış durumda ve pazar günü % 100 çiçeklenme bekliyoruz. Tohoku bölgesindeki istasyonumuzda görevli iki elemanımız çiçeklenme yüzdesi üzerinde fikir birliğine varamadığından kavga ettiler ve biri diğerini bıçakladı; bu bölgeden tahmin aktaramıyoruz.”*

Meteoroloji programları, askeri harekât haritalarına benzeyen *sakura senzen* harita, kroki ve şemaları ile desteklenir. Ertesi gün de sokakta, metroda insanların *sakura* açma yüzdeleri üzerine tartıştıklarını, Meteoroloji Ajansını eleştirdiklerini duyabilirsiniz. *Sakura* cinsleri, ömürleri, özellikleri gibi konularda hararetli köşe yazıları, polemikler, makaleler de olmazsa olmaz olgulardandır.

Sakura dönemi resmi yılbaşı değilse de hayatın yılbaşısıdır; kiraz çiçeklerinin açmasıyla yeni bir hayat, mevsim, dönem başlar. Japonya'da okullar eylülde değil nisanda açılır. Mali yıl, nisandan nisanadır. Kamu kuruluşları, şirketler yeni dönem elemanlarını nisanda işe başlatırlar. Mart ayında tüm sınavlar tamamlanır, bütçe dönemi biter, defterler kapatılır ve bir önceki dönemin hesabı kesilir. İnsanlar rahatlamıştır, zemberekleri boşalır, kendilerini ağaçların altına atarlar, bu narin ve kırılgan güzelliği grotesk pikniklerle kutlayarak ruhlarına işlemiş "zıtlık" olgusunu tekrar hatırlatırlar.

Şintoizm: Kuşun, Otun, Taşın Ruhu

Japon adalarının özgün dini olan Şintoizm, dinden ziyade bir felsefe olarak tanımlanabilir. Şintoizmin temeli evrendeki canlı cansız her türlü nesneye, çiçeğe, böceğe, kuşa, ota, taşa, kayaya, dağa, nehire, gökyüzüne, yeryüzüne, kediye, köpeğe ve hatta insana sonsuz saygı duymak, varlığını kutsamaktır. Bu düstur aslında tüm dinlerin temelinde olsa da özellikle semavi dinler başka derin mevzulara el attığından bu ana prensip arada kaynamaktadır.

Şintoizm ise son derece basit ve sadedir. Derinliği ise sadeliğindedir; çünkü insanlar çok temel birkaç prensibi hayata geçirebilse, dinlerin el attığı, toplumsal hayatı düzenlemeye çalışan katı kurallara zaten gerek kalmayacaktır. Ama zor olan, uygulanamaz olan, basit ve sade olandır.

Tabii bu basitlik ve görünürdeki çoktanrılılık bir miktar alay konusu olmuyor değil. Bu gibi dinlere bakış açımız genelde "Adamlar ağaca, böceğe tapıyor kardeşim, var mı böyle bir olay" ekseninde. Aslında Şintoizmin kökeninde "tanrı" değil, "ruh" var; yani tüm nesne ve olguların ruhları olduğuna inanılıyor ve "Şinto" da kelime olarak "ruhların yolu" gibi bir anlama geliyor.

Şintoizmin nasıl ortaya çıktığı konusunda çok kesin bulgular olmasa da Şamanizm inancı ve seremonileri ile olan benzerlikler Orta Asya'dan geldiğini gösteriyor. Zaten bu durum Japon halkının kökenlerine de işaret ediyor. Bir şekilde Kore yarımadası üzerinden bu adalar topluluğuna geçmiş olan şimdiki Japon halkının yanlarında şaman kültürünü de taşıdıkları ve zamanla kendi Şinto anlayışlarını geliştirdikleri düşünülüyor.

Şinto inancı Orta Asya kökenlerini inkar edemese de Japon halkının kökenini gökyüzüne bağlayıp zembille yeryüzüne indiklerini iddia ediyor. Japon imparatorluk hanedanı, Şinto inancının en güçlü figürlerinden güneş

tanrıçası Amaterasu ile ilişkilendiriliyor ve imparatorluk ailesi tanrısal bir statüye kavuşuyor.

İlerleyen yüzyıllarda Budizm soylulara hitap eden derin felsefesi ile *shogun* ve soylu sınıf tarafından benimsenmiş. Ayrıca *shogun*, Budizmi Şintonun önüne çıkararak, imparatordan daha etkili olduğunu da ima etmiş. 19. yüzyıl ortalarından sonra yeniden güce kavuşan imparator Meiji de “Madem öyle, işte böyle” diyerek Şintoizmi resmi din ilan etmiş. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Japonya’nın resmi dini olarak kalan Şintoizm, savaştan sonra Japon imparatorunun ABD baskısı ile halkın karşısına çıkarak tanrısal bir kimliği olmadığını açıklamasıyla kurumsal gücünü kaybetmiş.

Ancak Şintoizm yine de Japon halkının karakterini şekillendiren önemli bir düşünce sistemi olarak yerini koruyor. Şinto, ölüm sonrasından ziyade bu dünyaya önem veren, insanı diğer canlılar karşısında yüceltmek yerine, onu evren ile uyum içinde, yaratılan her şeye saygılı yaşamaya yönelten bir inanç olarak öne çıkıyor. Şintoizm, herhangi bir dogma, dini kural, ritüel, kutsal kişi, kitap ve mekân kavramı içermediği için takip edilmesinde bir güçlük de yaşanmıyor. Şintoizmin odağında belli bir inanış-ibadet sisteminden çok, kişi ile evrendeki ruhlar arasındaki uyum ve evrendeki hayatın, düzenin takdir edilmesi yatıyor.

Şinto inancında “kami” diye adlandırılan tanrı-ruh kavramı, bizim ruh inancımızdan farklı. Ruh, sadece insanlara veya yaşayan canlılara ait bir kavram değil; evrendeki her nesne ve olgunun ruhu, tarzı, kişiliği olabiliyor. Tüm evren ruhlarla dolu ve dünyadaki yaşamın, canlılığın kaynağı da ruhlar. Kısacası ruh, evrendeki hayatın ve düzenin kendisi. Ruhlar âlemi de bu dünya dışında, farklı bir âlem değil; Yunan mitolojisine benzer bir şekilde, ruhlar da bizimle aynı boyutta hayatlarını sürdürüyorlar. Herhangi bir önemli şahsiyet de dünyevi ölümünün ardından ruhlar âlemine terfi edip “hayat”ını devam ettirebiliyor.

Japon insanının doğaya ve canlılara saygısının ardında Şintoizm yatıyor. Derenin ortasına yuvarlanmış bir kaya parçasını dakikalarca, tefekküre dalmış bir evliya havasında seyreden, güzelliğine övgüler yağdırabilen, üstüne de kırk iki poz resmini çeken başka bir millet olabilir mi? Mevsimleri ve tabiatın akışını hayatının merkezine yerleştiren, doğa

olaylarından batıl inanca varacak kadar medet uman başka bir modern toplum kalmış mıdır?

Şintoizm inancında, yani inanç diyebilirsek, öne çıkan kavramlar, büyüklere, geleneklere, aileye saygı, doğa sevgisi, kişisel temizlik ve ruhlarla iyi ilişkiler kurma, iyi geçinme ve onların gönüllerini hoş tutmadır. "Bunlara ve bunlara inanan Şintoist olur" gibi bir kural da yoktur; söz konusu düsturları benimsemek Japonluğun gereklerindendir.

Börtü böceğe saygı gösterip de önüne gelen her hayvanı afiyetle yemek nasıl olur diye düşünebilirsiniz... Ama bu, doğanın normal gidişatıdır. Japonların "besmeleleri" diyebileceğimiz, yemeğe başlarken söyledikleri "itadakimasu" sözcüğü de kendilerince derin bir anlam taşır; "Doğanın bana verdiği bu nimeti tevazu ve şükran duygularımla kabul ediyor, bu yemeğin yapılmasında hayatını kaybeden tüm canlılara da saygılarımı sunuyorum" gibi.

Japonya'ya ilk geldiğim günlerde, tanıştığım Japonlara, "Şinto musun, Budist misin?" gibi saçma bir soru soruyordum. Üç semavi dinin bazen hoşgörüyle kaynaştığı, bazen de hunharca çatıştığı bir coğrafyadan geldiğim için, insanların sadece bir dine veya inanç sistemine bağlı olmaları gerektiğini düşünüyordum. Japonlar ise bu soru karşısında şaşkın şaşkın bana bakıyorlardı. "İkisine de, hatta daha fazlasına da inanıyoruz" diyorlardı.

Daha sonra dogmatik düşünce yapımın burada geçerli olmadığını anladım. "Şintoist veya Budist olmak" diye bir kavram yoktu; bu inanç sistemlerine inanmak ve benimsemek vardı. Japonlarca kutsal kabul edilen bazı mekânları gezince kafama dank etmeye başladı. Şinto ve Budist tapınakları her yerde yan yana, iç içeydi. Ortalıkta hasmane bir gerginlik, kavga, rekabet yoktu. Şinto tapınağından çıkan kişiler Budist mabedinde de bir dua etmeden ayrılmıyorlardı.

İki din arasında yüzyıllar öncesinde hafif gerginliklerin yaşandığı bir dönem de olmuş. Ancak Ise tapınaklar bölgesini (Japonyanın en önde gelen Şinto tapınak bölgesi) ziyaret eden bir Budist rahibin, iki dinin aslında aynı yolun farklı şekilleri olduğu fetvası ile iki inanış bir arada kardeş kardeş yaşamaya devam etmiş.

Japonların dini inanışları için söylenegelen bir deyiş vardır: Şinto kurallarıyla doğarlar, Hıristiyan kurallarıyla evlenirler, Budist kurallarıyla gömülürler (Evlilik törenlerinde araya Hıristiyanlığın karışmasının tek sebebi, Hollywood filmlerinde gördükleri romantik kilise düğünü sahnelerdir).

Gerçekten de yeni doğan bir çocuk belli bir süre sonra Şinto tapınağına götürülür. Vaftiz gibi olmasa da Şinto rahibi tarafından "okunup üflenir" ya da kutsanır, veya her neyse... Sonuçta Şinto inancı ile ilişkilendirilir ve bir anlamda aile tapınağı tarafından kaydedilir. Şinto, bu dünya ile daha sıkı bağlantılıdır; insan nefsinin terbiyesine, kişiliğinin geliştirilmesine yönelik bir öğretisi yoktur, onun için dünyevi konularda iyi gider.

Üniversiteyi kazanma, iş bulma, eş bulma ve benzeri durumlar için Şinto tapınağının yolu tutulur, dilekler dilenir, bizim türbe adetlerine benzer şekilde çaputlar bağlanır, uğur getiren eşyalar alınır. Küçük tahta tabletlerin üzerine dilekler yazılarak tapınak bahçesi içinde bir ağaca veya "dilek vestiyerleri"ne asılır (Tanımı ben uydurdum; sözünü ettiğim şey, bir sürü tabletin asıldığı bir tapınak mobilyası). Şinto rahiplerine, ücreti mukabilinde, söz konusu durumlara uygun ayinler de yaptırılabilir.

Budizmin öbür dünya ile bağlantısı daha güçlü olduğundan, ölüme doğru Budist öğreti ağırlığını hissettirir. Cenaze törenleri Budist geleneğinde yapılır. İyi şans ve güzel dilekler Şinto tapınaklarında istenir, kötü gelişmeler Budist karma felsefesine göre yorumlanır. Şintoizm ile hayatın keyfini çıkarırsınız, Budizm size işin ciddiyetini hatırlatır.

Geçen yüzyıllar boyunca Budizm ve Şintoizm giderek birbirine yakınlaşmıştır. Japon Budizmi, Şinto gelenekler ile yoğrularak kıta Budizmine oranla biraz yumuşamış, herhangi bir yazılı kitabı, öğretisi olmayan Şintoizm de Budizmin mürekkebini yalamıştır. Bir başka deyişle, Şintoizm nerede biter, Budizm nerede başlar, Japonya'da artık belli değildir.

Budizm: Zen Zeni Bil Zen Zeni

Budizm, derya deniz bir din ve felsefe; içinden çıkılacak gibi değil. O yüzden bu kitapta “Japon Budizmi” ile sınırlı kalayım. Budizm Hindistan’da doğmuş, Çin’e ve Kore’ye yayılmış, oradan da Japonya’ya sıçramış. Japonlar Şintoizm gibi kendilerine ait, imparatorun tanrısal kimliği olan bir dine sahipken Budizm nereden çıkmış?

Batı hayranlığından tabii ki... Batı hayranlığı, bizi olduğu gibi Japonları da etkilemiş ve soylu kesim kendilerini sıradan halktan farklılaştırmak için Budizmi benimsemiş. Sonuçta Şintoizm basit, herkesin anlayabildiği, belli bir kitabı, öğretisi olmayan bir yaşam felsefesi; bir köylü de, bir samuray da aynı derecede Şinto olabiliyor.

Ama Budizm derin bir öğretisi, kalın kalın kitapları olan bir din. Şintoizmin naifliği ve rahatlığı karşısında Budizmin *sutra*sı var, duası var, ritüelleri var. Zavallı halkın ise okuyacak hali, vakti, bilgisi yok. Böylece sadece kendilerinin anlayacağı, halka da “Bu konu seni aşar” diyebilecekleri bir din soyluların hoşuna gitmiş ve 8. yüzyıldan itibaren Budizm Japonya’da köklerini salmış.

Nara dönemi boyunca, Japonya’nın eski başkentlerinden ve en güzel şehirlerinden Nara’da muhteşem tapınaklar kurulmuş. Başkent Kyoto’ya kaydığı zaman Kyoto ve civarında da Budist tapınaklar, tarikatlar hızla gelişmiş. 1200 yıl önce Japonya’da Budist olmak, şu sıralar Hollywood’da Budist olmak kadar “in” ve modaymış.

Budizmi halka indiren kişi ise, Japon alfabesinin de sadeleşmesini sağlayan, 9. yüzyıl rahibi Kobo Daishi. Budizmde binlerce sayfalık yazılı öğreti bulunması, ama sıradan halkın bunu okuyamaması üzerine hem öğretiyi sadeleştirmiş hem de *kana* alfabe sistemini geliştirmiş. Daishi’nin *shingon* öğretisi Budizmde bir devrim yaratmış; halkçı rahibimiz, saf ve

derin bir Buda sevgisini duyumsayan tüm insanların aydınlanmaya ulaşabileceğini iddia etmiş; kadınlar da, çiftçiler de, fakirler de dahil!

Budizmin bu derece avamlaşması “beyaz Japonlar”ın hoşuna gitmese de *shingon* tarikatı halk arasında yaygınlaşmış. Shingon, Çin Budizmine göre biraz daha somutlaşmış, daha ulaşılabilir, iyimser ve sevimli olmuş. Hatta *shingon* Budizminin bazı alt dalları işin içine biraz da *tantrik* Budizm katarak işi iyice cıvıtmış. Ciddi Budistlerin “dandik Budizm” diye baktıkları *tantrik* Budizm, insani ve dünyevi zevklerden kendini soyutlamak yerine, sonuna kadar bu zevklerden tat almayı savunuyor. Hal böyle olunca da *tantrik*çiler halka vermiş coşkuyu, vermiş coşkuyu ve Budizm büyük bir şehvetle yayılmış halk arasında.

Neyse efendim, *shingon*un babası Kobo Daishi, okullar kurarak, *onsen*lerin (Japon kaplıcalarının) tadını çıkarmayı yaygınlaştırarak halk arasında popülerliğini artırmış. Zamanla Daishi hakkındaki efsaneler de almış yürümüş; asası sayesinde su kaynaklarını bulabildiği, hasta ve yaralıları iyileştirebildiği, körlerin gözünü açabildiği falan söylenir olmuş. Sanki daha önce de benzer mucizeler duymuş muyduk? Bir yerlerden tanıdık geliyor mu?

Budizm gayet kapsamlı bir öğreti olduğundan, değişik tarikatlar oluşmaya ve Türkiye’deki sol partiler gibi pıtrak pıtrak bölünmeye başlamış. Hal böyle olunca rakip tarikatların tapınakları siyasete bulaşmaya, yönetimde etkin olmaya çalışmışlar ve çekişmeler artmış. Şintoizm ve Budizmi karşılaştırırsak, bir din ne kadar basitse ve sadece kişinin yaratan ve diğer yaratılanlarla ilişkisini düzenliyorsa, o derece barışçı oluyor diyebilir miyiz? Ve bir din ne derece kapsamlı ve hayatın her kademesine müdahil olma iddiasında ise, hırgür o derece artıyor.

Japonya’da her tapınak, mali ve idari açıdan kendi bacağından asılıyor. Bizdeki gibi bir “Diyanet İşleri Başkanlığı” bulunmamakta olup, imam tayini, müezzin kadrosu gibi kavramlar Japonlara çok uzak. Her tapınak verdiği dini hizmetler (doğum, nikâh, cenaze ve benzeri törenler) karşılığında elde ettiği gelir ve bağışlarla ayakta durmak zorunda. Hal böyle olunca tapınaklar arasında bir rekabet mevcut; ama tabii ki iyi yer tutan, isim yapmış tapınaklar bu yarışta açık ara önde...

Tapınakların en büyük avantajları ise büyük gayrimenkullere sahip olmaları. Halen Tokyo'da çok değerli arsaların çeşitli tapınaklara ait olduğu ve rahiplerin büyük kira gelirleri elde ettikleri anlatılır. Tokyo'da Ark Hills, Roppongi Hills gibi çok büyük şehircilik projeleri inşa edilirken tapınaklar çok kıymetli arsalarını uzun süreliğine kiralayıp büyük gelirler elde ettiler. Ama bu kutsal kurumların arsalarını zındıklara kiralamaları bazı naif Budistler tarafından eleştirilmeye devam ediyor.

Sonuçta iyi bir tapınakta üst düzey bir rahiplik, Japonya'da edinilebilecek kral mevkilerden birisidir. Antik arabalara meraklı ve kulüplere üye bir Japon tanıdığım vardı. Aynı kulüpte tanıştığı, beş altı tane çok pahalı ve ender bulunan arabası olan esrarengiz bir üye varmış. Kimse onun ne iş yaptığını bilmezmiş. Adam bir gün arkadaşıma bir tapınakta rahip olduğunu, ama bunu mümkünse kimseye söylememesini rica etmiş!

Aslında tapınakların bu derece önemli birer finansal güç olması, Budizmin şimdiki zamana ne kadar iyi ayak uydurduğunu gösteriyor. Japonya'nın modern Budist tarikatlarından Komeito'nun işi iyice abartarak bir siyasi parti kurması ve uzun yıllardır Japonya'daki üçüncü büyük siyasi güç olarak koalisyonlarda kilit rol üstlenmesi de dinin günümüzdeki güç savaşlarında edindiği konumu bize yeniden hatırlatıyor. Halbuki Budizmin batı medeniyetine cazip gelen felsefesi maddeden sıyrılmak değil miydi? Ben mi kavramları karıştırıyorum, Budistler mi, bilinmez...

Budizm denildiğinde en çok bilinen ve ilgi çeken dalların başında "Zen Budizmi" geliyor. Zen Budizmi de Çin kökenli olmasına ve Japonya'ya Çin'den gelmesine rağmen, Japon halkına ve kültürüne iyi oturmuş. Bir anlamda gelişimini ve olgunlaşmasını Japonya'da tamamlamış. Ne de olsa kişisel disiplin, mükemmelliyetçilik, hassaslık gibi özellikler Japon milletinin hamurunda zaten yer almaktaydı. Ayrıca Zen Budizmi Şintoyla daha kolay kaynaşabilir bir yapıdaydı; iki din rekabet etmekten ziyade, sentez oluşturmuştu.

Zen Budizminin *zazen* diye bilinen meditasyonları meşhurdur. Genelde Budizm denince gözümüzün önüne gelen turuncu cüppeli, saçı kazınmış, yere bağdaş kurup uzaklara dalmış keşiş tipi Zen Budizminin bilinen figürüdür. Zen Budizminin diğer Budizm kollarından belki de en önemli farkı, dinin teorik altyapısına ve kutsal metinlere daha az önem vererek,

kişinin meditasyon ve kendini tanıma, kendiyle birlikte evreni tanıma yoluyla aydınlanmasına ağırlık vermesidir.

Belki de kalın kitaplarla kafa patlatmadan kaçınması *Zen* yolunun popülaritesini artırmıştır. Meditasyon pozisyonu alıp da “Dün gece yediğim balık motoru bozdu” veya “Bu sene pirince 100 yen taban fiyat verirlerse yırttık abiciğim” düşüncelerine dalarak ibadet etmek gayet mümkün!

“Buda’nın aydınlanmak için *bodhi* ağacının altında oturduğu pozisyonda oturursam bu iş tamam” yaklaşımı ile *zazen* meditasyonlarına girişen bireyler, aydınlanmadan önce bağdaş kurmanın getirdiği müthiş karıncalanmayı yaşıyorlar. Karıncalanmayı atlatan bireyler *Zen* felsefesini özümsemeye devam ediyorlar. Japonya ve kısmen Çin’de Zen Budizminin en temel noktalarından biri, *Zen*’i bir hayat biçimi olarak kabul etmek. Bu yüzden *Zen* tapınakları günlük hayatın tüm gereksinimlerinin karşılanabileceği yerleşkeler olarak tasarlanıyor. *Zen* keşişleri günlük hayattan elini eteğini çekmeden, her türlü gündelik faaliyetlerini sürdürerek yaşamaya devam ediyor; ama tabii ki günün önemli bir bölümünü *zazen* meditasyonuna ayırarak...

Zazen meditasyonunda oturuş ve duruş çok önemli ayrıntılar. *Lotus* veya *seiza* oturuş pozisyonunu sağlamlaştırdıktan sonra ikinci temel detay nefes alış. Doğru nefes alış tekniğinin hayati önem taşıdığı *zazen*de, diğer meditasyon tekniklerinde olabildiği gibi herhangi bir aracı nesne kullanılmıyor. Meditasyon, tamamen zihni serbest bırakarak, düşüncelerin zihinden herhangi bir engele takılmadan “akmasıyla” sağlanıyor. Basit bir kelime gibi görünse de “akış” sözcüğünün doğu felsefelerinde çok temel bir yer tuttuğunu yeri gelmişken hatırlatayım (“Japonya’da Mevsim Olmak” başlıklı bölüme bakınız).

Meditasyon öncelikle zihni tamamen boşaltmayı amaçlıyor. Böylelikle, bireyin “akış” esnasında bir an (JapAN) durarak kendini ve çevresini fark etmesi bekleniyor. Meditasyon ancak zihin boşken yapılabilecek bir şey; ama meditasyon yapmadan zihin boşalmadığı için de bir yumurta-tavuk ikilemi yaşanıyor.

Zihni boşaltmanın amacı ise yeniden doldurmak, yeni algılara yer açmak için eski düşüncelerden, önyargılardan kurtulmak. Dünyayı yeniden tanımlayabilmek için eski dünyayı silmek. Gittiğimiz yönü fark edebilmek

için durup koordinatları kontrol etmek; doğru yoldan sapmış mıyız, sapmamışsak doğru yol gerçekten doğru mu diye yeniden değerlendirmek...

Batılı toplumlarda samimi bir inançtan ve düşünce sisteminden çok, moda bir akım olarak ilgi çeken Zen Budizmi bir süre sonra yerini hayal kırıklığına bırakabiliyor. Kafayı kazıtıp ayağına takunya geçirerek imaj yapan batılı, hayatın anlamını keşfedeceğini, kendisini boğan maddeci düşünceden kurtularak doğu gizemciliğinde huzuru bulabileceğini düşünüyor. Zen Budizminin ilk aşaması belki de bu fırsatı veriyor; dünyadan sıyrılıp kafayı boşaltmak fikri kişiyi önce hafifletiyor. Ama sonra *Zen*'in her şeyden sıyrılmak değil, her şeyin farkına varmak olduğunu, bunun da hiç kolay olmadığını idrak edince, bünye yeniden zorlanıyor. Önemli olanın boşalmak değil yeniden dolmak olduğu, dünyadan sıyrılmanın değil, dünya ile yeniden tanımlanmış bir ilişkinin hedeflendiği gerçeği büyüyü bozabiliyor.

Son dönemlerdeki batılı takipçilerini hariç tutarsak, Zen Budizmi 13. yüzyıldan itibaren özellikle asker sınıfı arasında çok tutuluyor. Uzun uzun oturup okumak yerine *Zen* meditasyonu, derin konsantrasyon teknikleri, ilham ve sezgilerin güçlendirilmesi savaşçıların ilgisini çekiyor ve niteliklerini artırıyor. Çelişkiler diyarı Japonya'da, *Zen* gibi ince ve nazik bir felsefenin en çok eli kılıçlı samuray sınıfı arasında benimsenmesi ilginç tabii ki; samurayların savaşmadıkları zamanlarda son derece dingin ve sanatsever bir hayat sürmeleri, çay içip *haiku* yazmaları da ayrı bir çelişki. Ancak şiddeti estetize eden, şiddetle sanatı harmanlayan milletin de Japonlar olduğunu unutmamak lazım.

Sonuçta *Zen* felsefesi Japon kültürü ile iyice harmanlanıyor ve karşılıklı etkileşim sonrasında yemek alışkanlıklarından çay seremonisine, savunma sporlarından bahçe düzenlemesine kadar kültür ve yaşamın her dalına *Zen* eli değiyor. Hatta Japon modern yaşamında, mimarisinde, insan ilişkilerinde dahi *Zen* etkisi, sadeliği, alçak gönüllülüğü, inceliği, minimalizmi kendisini gösteriyor.

Budist tapınaklar Şintonun renkliliğinden, canlılığından uzak, daha ağır ve karanlık bir hava ile kendini hissettiriyor. Cenaze törenleri ve mezarlıklar Budist tapınaklarında yer alıyor. Bazı tapınakların bahçesinde yer alan Jizo heykelcikleri hazin hikâyelerle dolu. Jizo, düşük sonucu veya küçükken ölen bebekler ile seyyahların tanrısı. Minik heykelcikler ölen çocukları

simgeliyor. Heykelciklere giydirilen ufak bir giysi, mama önlüğü, önlerine bırakılan bir çift patik veya oyuncak, bebeklerin kullandığı veya kullanmaya fırsat bulamadığı eşyalar yürek parçalayıcı. Jizo'nun hem vakitsiz ölen bebeklerden hem de yolculuk edenlerden sorumlu devlet bakanı olmasının özel bir anlamı var mı acaba? Hepimizin "yolcu" olduğunu mu hatırlatıyor?

Budist tapınaklar arasında da hangi ilahi şahsiyete adandıklarına göre bir iş bölümü var. Örneğin evimize yakın büyük bir parkın ortasında yer alan, tanrıça Benten'e adanmış tapınağın en önemli özelliği sevenleri ayırmakmış. Budizmdeki yedi şans tanrısından biri (ve tek kadın olanı) Benten genelde diğer altı tanrıyla birlikte bir gemide yolculuk ederken betimlenir. Artık o gemide neler yaşandıysa (Yaşananlar konusunda ayrıntılı efsaneler mevcut), tanrıçamız birtakım aşk acıları çekmiş ve sevenlere yönelik bir kıskançlık besler olmuş. Bu yüzden tapınağın kıyısından bile geçen çiftler ayrılırmış! Eğer öyleyse niye halen o parkta dolaşırlarmış, onu ben de bilmiyorum!

Bunun dışında sanatçıların tapınağı, aşk meşk tapınağı, para aklama tapınağı (gerçek anlamda; demir paralarınızı hasır bir sepete koyup yıkıyorsunuz) gibi birçok çeşit de mevcut...

> "*Sevgilim, hafta sonu benten tapınağına gidelim mi?*"
>
> "*Biliyordum! Benten, pardon benden kurtulmaya çalışıyorsun!*"
>
> "*Olur mu tatlım, sadece manzarası güzel diye şey etmiştim...*"
>
> "*Nalçak herif, daha geçen hafta âşıklar tapınağına gidip isimlerimizi kalp şeklindeki tabletlere kazımadık mı? Bir tablet için de 500 yen bayıldık!*"
>
> "*Kusura bakma, bu ilişki devam edemez! Baban yakuza diyorlar, servetinin kaynağı belli değilmiş. Seni de geçen hafta para aklama tapınağında görmüşler...*"
>
> "*Ne olmuş para akladıysam? Senin daha işin bile yok, internette iş arayacağına her Allahın günü iş bulma tapınaklarında sürtüyorsun. Oralara bağladığın çaputlardan çift kişilik çarşaf çıkar!*"
>
> "*Sus, zaten imanımdan şüphe eder oldum. O kadar sevgili bulma tapınağına gittim, karşıma çıka çıka senin gibi bir zilli çıktı! Buda*

bile yüzümüze bakmıyor ki!”

Japonca: Şeytan İcadı Alfabe

16. yüzyılda Japonya'yı Hıristiyanlık ile tanıştıran Cizvit papaz Francis Xavier, Japon alfabesini gördüğünde şu yorumu yapmış: "Japonlar kutsal kitabı (*İncil*) okuyamasın diye şeytan tarafından icat edilmiş bir alfabe." Japoncanın mucidi gerçekten şeytan mıdır bilmiyorum ama, Japonca da Türkçe gibi Ural-Altay dil grubundan (ve dahi Korece, Moğolca, Fince, Macarca) geliyor. Dolayısıyla, dilbilgisi açısından Türkçeye çok benziyor; en azından cümle öğelerinin dizilimi aynı. İki dil arasında cümleyi soru haline getirme, olumsuzluk anlamını cümlenin en sonunda vurgulama gibi birçok benzer özellikler var.

Dillerin benzer yapısı bazı toplumsal tavır ve davranışları da etkiliyor. Örneğin, Türkçe ve Japoncada cümlenin olumlu veya olumsuz anlam taşıyacağını son ana kadar kestiremiyorsunuz. Konuşan da gidişata göre karar değiştirebiliyor, yanmaması için kazı çevirebiliyor veya lafı evirip çevirip zaman kazanabiliyor. İngilizcede ise, cümlenin niyeti en baştan belirtildiğinden daha kısa ve öz cümlelerle konuşulabiliyor, konuya direk girerek meramınız anlatılabiliyor. Dilbilgi kurallarının benzerliği sayesinde Japonlar da Türkler gibi, ve benim şimdi yaptığım gibi, uzun ve anlamsız muhabbetlere girebiliyor.

Bu ortak payda sayesinde Japonlar Türkçeyi, Türkler Japoncayı diğer dillere nazaran daha rahat ve akıcı bir şekilde öğrenebiliyorlar. Gene de Japonca Türkçeye göre bazı açılardan daha sade bir dil denilebilir; en azından Türkçe kadar bitişken değil, kelimeler bizdeki kadar peş peşe ek almıyor. Bunun bir sebebi, Japoncada Türkçedeki kadar zaman kipi olmaması. Japoncada iki zaman kipi var: geçmiş zaman ve şimdiki-geniş-gelecek zaman. Japonlar bizdeki -di'li geçmiş, -miş'li geçmişleri, İngilizlerin envai çeşit zaman kiplerini duyunca bön bön bakıyorlar.

Aslında zaman kiplerinin azlığı sayesinde günlük hayatta kullanabileceğiniz kadar Japonca öğrenmek çok zor değil (Tabii okuyabilmeyi ya da yazabilmeyi değil, sadece konuşabilmeyi kastediyorum). Japoncada asıl sorun zaman kipleri değil, konuşmanın ne derece resmi veya nazik olduğu... Japoncada günlük konuşma diline ek olarak, kibar üslup, daha kibar üslup, daha da kibar üslup ve oha dedirtecek derecede kibar üsluplar bulunuyor ki bir noktadan sonrasını ortalama Japonlar da konuşamıyor. Örneğin bir prensin İmparatora hitaben konuşmasını anlayabilecek Japonun alnını karışlarım.

Japon kültürü gibi, Japonca da daha çok simgelere dayandığı için, ne yaptığınız değil, nasıl yaptığınız; ne dediğiniz değil, nasıl dediğiniz daha önemli. Bir Japon, çalıştığı şirkette kendisi ile aynı seviyedeki arkadaşı ile farklı bir Japonca, şefi ile daha farklı bir Japonca, genel müdürü ile ayrı, yönetim kurulu başkanı ile apayrı bir Japonca konuşmak zorundadır. Türkçedeki gibi cümleye “siz...” diye başlamakla olay çözülmez; ve Japon sosyal hiyerarşisi hitapta hata affetmez. Hiyerarşide sizden aşağıdaki birisiyle kibar üslupla konuşursanız, nezaket göstermiş değil, “hata yapmış” sayılırsınız. Bu bakımdan Japonların dili, kültürü ve yaşantıları birçok paralellikler gösteriyor ve bir bakıma kuru soğana benziyor. Nasıl ki bir geyşanın kimonosu yedi katmandan oluşuyorsa, dilleri, sanatları, gündelik hayatları da iç içe birçok katmandan oluşuyor. Ortadaki “cücüğe” ulaşmak ise imkânsız; hele ki bir yabancı için.

Çince, Japoncadan çok farklı bir dil; ancak alfabede aynı sembol karakterlerini (*kanji*leri) kullandıkları ve sembollerin anlamları genelde aynı olduğu için, bir Çinli konuşulan Japoncayı anlamasa da Japonca bir metinde ne dendiğini az çok tahmin eder. Japoncayı Çinceden ayıran kendine özgü alfabesi ise *hiragana*. 45 ana karakterden oluşuyor, birtakım inceltme işaretleri ve sembollerin yan yana kullanılması ile bu sayı 80 civarına ulaşıyor. *Hiragana*nın 9. yüzyılda kadınların da okuyup yazabilmesini sağlamak için icat edildiği söyleniyor.

*Hiragana*yı “icat” eden Kobo Daishi adlı halk kahramanı Budist rahibin amacı sadece “kadınların” okuyabilmesi değilmiş. Uzun süre Çin’de kalıp Budizmin *shingon* dalında yüksek lisansını tamamlayan Kobo Daishi, mecburi hizmet için memlekete döndüğünde “Japonya’ya özgü Budizmi” geliştiren kişi olarak biliniyor. Amacı, Budizmi soyluların ve erkeklerin

egemenliğinden çıkarıp halka yaymakmış; örneğin, kadınların da nirvanaya ulaşabileceğini iddia ediyormuş (Daha önceki iddia, bir kadının ancak öldükten sonra erkek olarak dünyaya gelmesi halinde nirvanaya ulaşabileceği imiş).

Kobo Daishi, dinle beraber eğitimi de “halk”a yaymak istemiş ve Japonya’nın ilk özel okulunu kurmuş; burada her isteyen (erkek veya kadın) öğrenim görebiliyormuş. Üstat aynı zamanda Japonların *onsen* denilen kaplıcalarından faydalanmayı, halkın yaşamını kolaylaştıracak yol, köprü gibi altyapı çalışmalarını ve mühendislik uygulamalarını teşvik etmiş, bir anlamda Japonya’nın modernleşme sürecine girişini hızlandırmış. Üstüne üstlük bu olaylar 9. yüzyılda gerçekleşmiş...

Halen ileri derecede erkek egemen bir toplum olan Japon-ya’da konuyu alaycı ve eleştirel bir tarzda ele alanlar, “Adam başımıza basit bir alfabe çıkardı, şimdi kadın kısmısı da okumayı öğrenebilecek, başımıza ulema kesilecek” değerlendirmesi ile *hiragana*ya “kız tavlası” muamelesi yapmışlar. Ama dedikleri de bir anlamda gerçekleşmiş; *kanji* karakterleri öğrenmenin ağırlığından sıyrılıp *hiragana* ile duygularını çabucak ifade etmeyi öğrenen kadınlar, erkeklerden daha fazla sayıda şair, yazar çıkarmaya başlamış. Örneğin, 11. yüzyılda yaşayan Murasaki Shikibu *Genji’nin Hikâyesi* isimli romanıyla piyasayı allak bullak etmiş. Birçok edebiyatçı tarafından “dünyada yazılan ilk roman” olarak kabul edilen kitap, halen Japon edebiyatının bir numaralı klasik eseri olarak bilinmektedir.

Amma velakin, binlerce *kanji* kullanılarak yazılan kelimeler 40 küsur *hiragana* ile yazılabilse de Japonlar *kanji* kullanmaktan hiçbir zaman vazgeçmemiş, *kanji* ve *hiragana*yı birlikte kullanarak işi iyice çorba etmişler. Halen ortalama bir Japonun bir gazeteyi hakkını vererek okuyabilmesi ancak liseyi bitirdikten sonra mümkün. Japon arkadaşlarımdan birinin ilkokul dördüncü sınıfa giden kızı bazı günler eve döndüğünde, “Anne, bugün öyle zor bir *kanji* öğrendik ki, sorma vallaha!” diyebiliyor. Ben ise kendimi ilkokuldan eve dönüp de “Bugün acaip bir harf öğrendik” derken hatırlayamıyorum; zaten harflerin alayını birkaç gün içinde öğrenmiştik.

Japon milletinin trende, otobüste efsanevi derecede çok okumasının bir sebebi de alfabeyi ve okumayı unutmamak çabası! Bir süre kitap-gazete

okumayan bir Japon kısa zaman içinde Japonca okuma yazmayı unutmaya başlayabiliyor. Hele ki günümüz bilgisayar çağında gençlerin elle yazamama sıkıntısı toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkıyor. Ben herhalde elli sene boyunca bir şey okuyup yazmasam Türkçe okuma yazmayı unutmam; ama Japonların öyle bir lüksü yok!

Kanji ve *hiragana* alfabeleri Japonları kesmiş mi diye soracak olursanız, tabii ki hayır! 19. yüzyılın sonlarından itibaren dış dünyaya açılmalarıyla beraber, *hiragana*ya tamamen paralel, *hiragana*daki her bir sesin karşılığının bulunduğu *katakana* alfabesini geliştirmişler ve sadece yabancı kelimeleri yazmak için kullanmışlar. O zaman, akla şu soru geliyor (Benim gelmişti): Behey zındıklar, madem iki alfabe birbirine tamamen paralel, *katakana*yı neden icat ettiniz, yabancı kelimeleri de *hiragana* ile yazıverseydiniz olmaz mıydı!

Ama olmaaaz; Japonlar için yabancı bir kelimenin “yabancı” olduğu mutlaka açıkça vurgulanmalı. O kelime, safkan Japonca kelimeler arasında aşağılanmalı, farklılığı hissettirilmeli, haddi bildirilmeli. Milliyetçi Japon toplumu yabancı bir kelimeyi *hiragana* ile yazarak kendi alfabelerini “kirletmek” istememişler ve kullanmak zorunda oldukları bu ikinci sınıf kelimeler için apayrı bir alfabe daha icat etmekten geri kalmamışlar.

Japon kardeşlerimizin işi 6000 tane *kanji* öğrenmekle de bitmiyor. Kanjiler onlarca değişik şekilde okunabiliyor. Bir *kanji*nin okunuşu, *onyomi* (kısaca, Çince telaffuz) ve *kunyomi* (Japonca telaffuz) olarak başta ikiye ayrılıyor. Çince okunuş o *kanji*nin değişik hanedanlar ve bölgelerdeki okunuşuna göre değişiyor. Japonca telaffuz da falancaya veya filancaya göre farklılık gösterebiliyor. Bir de aynı sesi veren değişik *kanji*ler var. *Kanji*nin hangi sesle okunup hangi anlama geleceği, cümlenin gidişatından, öncesindeki ve sonrasındaki *kanji*lerden tahmin etmek zorunda kalınıyor. Derken... Öfff! Afakan bastı!

Sonuçta, standart bir Japonca metinde üç alfabe birlikte kullanıldığı için üçünü aynı anda öğrenmek gerekiyor. Japon arkadaşlarıma *hiragana* ile her şeyi yazıp çizebiliyorlarken ille de *kanji* karakterleri kullanmakta ısrarlı olmalarının sebebini sordum; *kanji*nin, kelimelerin ruhunu daha güzel yansıttığını söylediler. Kelimenin ruhunu seveyim, çocuklarınız lise bitene kadar gazete okuyamıyor; kelimenin ruhunu özümseyeyim derken kendi

ruhlarını teslim edecekler! Kısacası Japonca “Bedenime sahip olabilirsin (*hiragana*) ama ruhuma asla (*kanji*)” repliğinde bir dil...

Ama olaya “kelimelerin ruhu” penceresinden bakınca Japonlara hak veriyorsunuz. Kanji alfabesi, Arapça gibi, son derece estetik bir görsel alfabe. Dillerinin görselliğe dayanan bir alfabe olması Japonlara bazı üstünlükler de kazandırmış. Örneğin, normal bir insan okuma eylemi sırasında beyninin sol yarısını kullanırken, resim ve şekil algılamak için sağ yarısını meşgul ediyor. Bu durumda Japonlar, metin okurken de beyinlerinin sağ yarılarını kullanıyorlar. Onlarca yıl *kanji* okuyup yazdıktan sonra resim, *manga*, tasarım gibi yetenekleri de normalin üstünde gelişiyor. Mikroelektronik devre tasarımı konusundaki başarılarını bile *kanji* okuma-yazmaya borçlu oldukları iddia ediliyor.

Japon alfabe sisteminin günlük hayatta ne gibi zorluklar çıkarabileceği konusu hep aklımı kurcalamıştır. Mesela adam ismini hecelemek istese ne yapacak? Örneğin, *Sato* diye bir isim, sadece tek bir *kanji*den oluşuyor ve altı yedi bin *kanji*den birisi. Diyelim Bay Sato bir otelde yer ayırtmak istedi ve otele telefon etti.

Sato: Moshi moshi.

Görevli: Telefonda hello ya da alo gibi kısa bir kelime yerine moshi moshi kullandığınıza göre siz bir Japonsunuz!

S: Aynen öyle, iki kişilik bir oda ayırtmak istiyorum.

G: Hai (evet), isminizi alabilir miyim?

S: Sato.

G: Duyamadım, heceler misiniz?

S: Ne hecelemesi be adam, bırak şimdi Amerikan filmi triplerini...

G: Ben anlamam, lütfen isminizi heceleyin bayım.

S: Peki o zaman, başlıyorum; önce yukarıdan aşağıya otuz beş derecelik açı ile sola yatan bir çizgi çek. Sonra çizginin üstüne öyle bir ikizkenar üçgen çiz ki çizgi üçgenin kısa kenarının açıortayı olsun. Üçgenin sağ alt köşesine iki küçük paralel çizgi çekip...

G: Yavaş beyefendi, ben lisede geometriden çaktığım için otel resepsiyonlarında çalışıyorum zaten!

S: O zaman adımı ne demeye heceletiyorsun be adam! Neyse sonuna geldik; şimdi sol tarafına da kenarları yukarı kıvrılmış bir çarpı işareti koy.

G: Haa anladım, Kato!

S: Hayır dümbük, kenarları aşağı kıvrılmış demedim, yukarı kıvrılmış dedim...

G: Şimdi anladıım, Sato.

S: Yaaa, Sato. Ama bu arada telefon parası da bana girdi.

Böyle bir şey oluyordur herhalde. Ya da bu adamlar nasıl adam asmaca oynuyorlardır acaba? Düşünsenize, 7000 harfle oynuyorsun, anında asılırsın! Veya kare bulmaca nasıl hazırlanır?

Beni çileden çıkaran çelişkilerden biri de Japonların sessiz iletişim kavramı olmuştu. Uzun yıllardır evli olan bir Japon çiftin veya uzun yıllardır tanışan iki arkadaşın iletişim kurmak için konuşmaya, sözcüklere ihtiyaç duymaması gerektiği iddia edilir. Bir bakış, duruş, yüz ifadesi, hatta telepati ile çok yakın iki insanın anlaşabilmesi sessiz iletişimin temel prensibidir. Bunu yapamayanların da yeteri kadar yakınlaşamadığı varsayılır.

Japonya'da bir süre kaldıktan sonra sessiz iletişim benim de aklıma yatmaya başladı. Gerçekten de metrolarda, lokantalarda sadece bakışlarla "konuşan" ve anlaşan yaşlı çiftlere rastladım. Aslında iletişimin en ilkel ve hatalara en açık şeklinin konuşmak olduğunu düşündüm. Fazla iletişim iletişimsizliğe yol açıyor, anlaşılmaya çalıştıkça yanlış anlaşılıyoruz. Belki de sustukça insanlar arasındaki iletişim gelişecek.

Her şey iyi hoş da, madem sessiz sözsüz iletişecektiniz, binlerce harfe ne ihtiyacınız vardı? Sen tut, yıllarca bu karakterleri öğrenmek için kafa patlat, ondan sonra da "Ben erdim artık hemşerim, sözcüklere gerek yok" diyerek sessiz iletişime geç! Japon işte, ne yapsa yeridir...

Ben Sumocunun Zeki, Çevik ve Şişmanını Severim

Zeytinyağının Japon mutfağında yeri olmadığı gibi, Japonya'daki güreş müsabakalarından Kırkpınarvari bir kayganlık beklememek gerekiyor. Nitekim, geleneksel Japon güreşi *sumo* kuru kuruya yapılıyor.

Sumo, kökleri 1500 yıl öncesine dayanan ve özellikle tanrılar arasında çok popüler bir spor. Rivayete göre, tanrı Takemikazuchi'nin rakip bir kavmin liderini *sumo* karşılaşmasında yenmesi ile Japon ırkının bu coğrafyadaki egemenliği başlamış. Aslında bu rivayet, Japonya'nın ve Japonların kökeni ile ilgili başka efsanelerle çelişiyor, ama fazla teknik detaya girmeyeyim. Sonrasında, bu spor insanlar arasında da büyük rağbet görmeye başlıyor.

*Sumo*nun kökenleri tamamen dini ritüellere dayanıyor. Genelde iyi bir mahsül için yapılan ayinlerde çeşitli danslar, gösteriler ile birlikte *sumo*ya da yer verilmiş. Daha sonra imparatorluk sarayının seremonileri arasına dahil edilen *sumo*, biraz daha rafine olarak kural ve teknikleri bugünkü haline yaklaşmış. Şehirli kültürünün giderek yerleştiği Edo döneminde de *sumo*, yeni kentli sınıfın en büyük eğlencelerinden birisi olmuş ve profesyonel *sumo* kulüpleri turnuvalar düzenlemeye başlamış.

Sumo karşılaşmaları halen Şinto tapınağının "himayesinde" gerçekleştiriliyor. Yaklaşık beş metre çapındaki sumo ringi (*dojo*) özel bir kilden yapılıyor ve zemini yumuşatmak için kumla kaplanıyor. *Dojo*nun üstünde, salonun tavanından aşağıya doğru bir Şinto tapınağı çatısı sarkıtılıyor, yani *sumo* karşılaşmaları halen bir tapınak çatısı altında yapılıyor. *Sumo* hakemleri de (*gyoji*ler) Şinto rahiplerinin tören giysilerini giyiyorlar.

Sumo turnuvasının yapıldığı spor salonu Kokukigan'ın önüne vardığımda büyük bir kalabalıkla karşılaştım. Fanatikler, hayranı oldukları *sumo*cuların

Kokukigan’a gelişini bekliyorlar. *Yukata*sını giymiş, yuvarlanarak gelen güreşçileri gören hayranlar, kendilerinden geçerek yüz elli-iki yüzer kiloluk idollerine tezahürat yapıyorlar. *Sumo* güreşçilerinin en üst tabakası (*yokozuna*) Japonyanın en zengin, meşhur ve saygı gören kişileri arasında.

Sumo güreşleri, sabahları 08.30’da *yose-daiko* denilen, “*Sumo*ya bir ikiiii... Haydi, herkesi bekliyoruuuz...” mealindeki davullarla açılıyor, akşam 18.00’de de *hane-daiko* denilen, “Bugünlük bu kadar, yarın gene bekleriz” temalı davul dıngırtısı ile sona eriyor. Bu davullar Kokukigan’ın önündeki bir kulenin tepesinde çalınıyor. Kulenin yüksekliği de rastgele belirlenmiş değil; Kokugikan, Sumida Nehrine yakın bir mesafede ve kulenin yüksekliği ile nehirle yaptığı açı, davul seslerinin nehirden yansıyarak karşı tarafta da en gür biçimde duyulacağı şekilde hesaplanmış.

Sumo karşılaşmaları sabah erkenden çömezlerin müsabakaları ile başlıyor ve öğleden sonradan itibaren *maku-uchi*ler (1. lig güreşçileri) mindere, pardon toprağa çıkıyor. *Sumo* turnuvaları bir yıl boyunca on beşer gün süren altı etap halinde gerçekleştiriliyor, böylece halk yılın doksan günü *sumo* seyredebiliyor.

Salona giriyorum, henüz çömezlerin karşılaşmaları devam ediyor. Ancak bu gençlerin bile büyük hayran kitleleri var. İki *sumo*cu ringe çıkıyor ve az ilerimde duran bir kız çığlık çığlığa tezahürata başlıyor. *Sumo*cular ring ritüellerini yerine getirirken kız da bacağım kadar teleobjektif takılı bir fotoğraf makinesi ile şakır şakır resim çekiyor, herhalde adamın göbek deliğindeki tüylere kadar detay alıyor. Karşılaşma başlıyor, *sumo*culardan biri diğerini tuttuğu gibi yere çarpıyor, yanımdaki kız avaz avaz ağlayarak salondan çıkıyor ve bir daha kendisinden haber alınamıyor.

Sumo güreşçileri, Japonya denince herkesin gözünün önünde beliren en bilindik sembollerden; enleri boylarına eşit, saçları son derece yaratıcı topuz modelleri (*chonmage*ler) ile süslenmiş, bir zamanlar *Fırt*’ta yayımlanan Arap Kadri’ninkine benzer bir don giymiş tombul arkadaşlar. Büyük bir özenle hazırlanan ve dünya kuaförler yarışmalarında derece alabilecek gösterişteki saç modelleri sadece *sumo*cuların güzel görünmelerine hizmet etmiyor; meslek icabı ara sıra kafa üstü yere çakılmak zorunda olan güreşçilerin başlarına yumuşak bir destek görevi de görüyor. *Chonmage*ler *sumo*cuların bir anlamda gururu, kimliği; eğer bir

*sumo*cu görürseniz sakın “Saçın da ne güzelmiş” diye elleşmeye kalkmayın, kendinizi bir anda sekize katlanıp düğüm atılmış vaziyette bulabilirsiniz.

İlk bakışta hantal bir yağ tulumu görüntüsü verseler de inanılmaz kuvvetli, esnek, dengeli ve çevikler. Karşılaşma öncesi yaptıkları esneme hareketlerini ve ritüel gösterileri evde deneyeyim dedim, bacaklarım ayrılıyordu. Hepsi özel diyetlerle beslenen bu arkadaşlar, çocukluklarından itibaren *sumo* çiftliklerinde besiye tutuluyorlar. *Sumo* profesyonel bir spor ve bu âleme giren bir daha çıkamıyor. Zaten yılda altı turnuvaya katılıyorlar, on beşer günden doksan günleri karşılaşmalarla, geri kalanı da antrenman ve beslenme ile geçiyor. Sabah erken saatlerden itibaren yemek, temizlik, yemek, antrenman, yemek, ve bir daha yemek şeklinde geçen bir programları var.

Madem ki yiyip yiyip kas yapacaklar, neden Arnold gibi üçgen bir vücut yapmıyorlar da içki göbeği bırakan vatandaşlarımız gibi yuvarlak bir şekle bürünüyorlar diye merak edebilirsiniz... En azından ben ettim. Hem güçlü ve hacimli hem de geniş omuzlara, pazılara sahip olabilir, kadın hayranlarınızın sayısını da artırabilirsiniz. Ancak *sumo*yu biraz seyrettikten sonra işin esprisi ortaya çıkıyor: *Sumo*, çok büyük oranda dengeye dayanan bir spor ve vücudun ağırlık merkezinin mümkün olduğunca yere yakın olması lazım. Bu yüzden kilolarını özellikle bacakların üst kısımlarına ve göbek bölgesine almaya gayret ediyorlar; ince belli, geniş omuzlu bir yakışıklının *sumo*da fazla şansı olmuyor.

Zaten *sumo* güreşçilerinin kızların hayranlığını kazanmak gibi bir sıkıntıları yok, çünkü bu halleriyle bile Japonya’nın en popüler figürleri durumundalar. Her birinin ayrı bir hayran kitlesi, ayılan bayılan fanatikleri var. Ancak bir *sumo*cuya fazla gönül bağlamamak lazım, çünkü ne de olsa aşırı kilolular ve kısa bir ömürleri oluyor. Sloganları, “Hızlı yaşa, genç öl, cesedin tombul olsun”.

Bu yüzden, yeni nesil içinde *sumo* güresçisi olmak isteyenlerin sayısı giderek azalmış ve yurtdışından devşirme *sumo*cu getirme dönemi başlamış. Pazarı ilk keşfedenler, cüsse konusunda hiçbir sıkıntıları olmayan Hawaiili Amerikalılar olmuş. Bu ilk devşirme *sumo*cular 250 kiloluk vücutlarıyla ringe girip ortalığın tozunu atmaya başlamışlar, ancak devirleri fazla uzun sürmemiş. Japon seyirciler, irilik kadar çeviklik ve teknik de görmek istiyor. Son zamanlarda, Rus, Moğol, Bulgar, Gürcü, Estonyalı gibi güreşe aşina

olan toplumlardan gelme *sumo*cular Japonya'da başarı kazanmaya ve yükselmeye başlıyorlar.

*Sumo*da kural gayet basit: Rakibini ya devireceksin ya da ringin dışına iteceksin. Vücudunun ayak tabanları dışında bir noktası yere değdiğinde veya ayağının ucu bile ringin dışına çıktığında bir *sumo*cu karşılaşmayı kaybeder. Zaten bir *sumo* karşılaşması nadiren altı yedi saniyeden fazla sürer. Ancak kuralları bu kadar basit ve karşılaşmaları bu kadar kısa süren bir sporda bile insanı hayrete düşürecek kadar çok ve değişik teknik var. *Sumo*da güreşçilerin kilosuna göre kategori ayrımı yok, zayıflar tombullara karşı çeviklik avantajını kullanmaya çalışıyor.

Sumo ritüelleri Şinto dini kökenli, hakemler Şinto rahibi kılıklı, *dojo* da zaten bir tapınak gibi. Yani, pek laik bir spor olduğu söylenemez. Güreşçiler doğu ve batı grubu olarak iki koldan *dojo*ya çıkıyorlar. Üzerlerinde sponsorları tarafından hazırlanan, *kesho mawashi* denilen, değeri 4000-5000 dolar civarı olabilen özel bir kıyafet oluyor. Podyumda salınan mankenler gibi kıyafetlerini sergiledikten sonra, doğu ve batı grubunun ilk güreşçileri *dojo*ya çıkıyor ve ilk karşılaşma başlıyor.

Karşılaşma öncesi *shikiri* denilen bir ritüel var ki seyirciye eziyet... Kırkpınardaki peşrevi andıran *shikiri*, güreşçiler arasında bir soğuk savaş, bir çeşit konsantre olma, karşısındakini korkutma, sinir harbi, vesaire... Güreşçiler önce bir önceki güreşin yenilgisinin kötü ruhunu kovmak için ringe tuz serpiyor, daha sonra bacaklarını sırayla yana doğru doksan derece açarak ısınma hareketlerini yapıyor ve avuç içlerini birbirine göstererek "silahsız" olduğunu ispatlıyor. Ardından birbirine pis pis bakıyor, etrafı kesiyor, güreşe başlama pozisyonu alıyor, vazgeçip ringe tuz serpiyor, tekrar başlama pozisyonuna geçiyor, vazgeçip kızgın boğa gibi eşeleniyor ve bizleri çileden çıkarıyor.

Eskiden *sumo*da *shikiri* için tanınan süre sınırsızmış; güreşçiler dakikalarca, saatlerce homurdanarak birbirlerini süzerlermiş. Daha sonra bu süre on dakikaya ve sonunda dört dakikaya indirilmiş. Güreşin kendisi zaten beş saniye sürüyor; kapışma başlayınca ringde toz dumana katılıyor ve müsabaka Richter ölçeğiyle altı şiddetinde bir yer sarsıntısı ile sona eriyor. Güreşçilerin en büyük korkusu donlarının sıyrılması; ama neyse ki donlarını oldukça sıkı bağlıyorlar.

*Maku-uchi*ler (1. lig güreşçileri) arasında ilk karşılaşmaları *maebashi*ler yapıyor. *Maku-uchi*ler arasında Kırkpınar'daki sınıflandırmaya benzer birkaç değişik kategori var: *maebashi*, *komusubi*, *sekiwake*, *ozeki* ve *yokozuna*. *Yokozuna*, bizdeki başpehlivan gibi, çok zor edinilen, ancak güreşçinin spor hayatı boyunca taşıyabildiği bir ünvan. Diğer kategoriler arasında alınan sonuçlara göre terfi ve tenzil mümkün; ancak bir kez *yokozuna* olan artık hep *yokozuna*dır. Bir turnuvada başarısız olsa bile ünvanını korur; ne zaman ki başarı grafiğinde sürekli bir düşüş başlar, ondan artık kendi adabıyla *sumo*yu bırakması beklenir.

Tabii *sumo*yu bırakmak da öyle sessiz sakin olmuyor. *Sumo*cuların en gösterişli alamet-i farikalarından olan *chonmage* bir törenle kesiliyor ve saçlarına veda eden bir güreşçi artık aktif spor hayatından ayrılmış oluyor. Tabii ki saçını kestiren *sumo*cular tamamen âlemden kopmuyorlar. *Sumo* kulüplerinden birinde antrenör ya da yönetici olarak çalışmaya devam ediyorlar. Restoran açan, güreşçilerin tombul olmasını sağlayan yiyecekleri ağız tadına göre pişiren şeflere de rastlanıyor. *Chanko-nabe* denilen, *sumo*cuları besledikleri bu yemekler gerçekten lezzetli ve tam bir protein deposu. Bir keresinde gittiğim bir *chanko-nabe* restoranında mümkün olan en ufak menüyü sipariş etmeme rağmen, önüme yarım metre çapında bir kase geldi; lezzetli görünen bir sıvının içinde yüzen envai çeşit sebze, mantar, ot vs. arasından menüde yazan deniz mahsülünü bulmaya çalıştım. *Hashi*me (yemek çubuklarıma) devasa bir balık parçası takıldı ki herhalde balığın kendisinin de *sumo*cudan aşağı kalır cüssesi yoktu. Ama gerçekten çok lezzetli bir yemek yediğimi söyleyebilirim.

Sabahtan akşama kadar süren *sumo* karşılaşmalarına gitmek, müsabakaları seyretmek kadar arkadaşlarla görüşme, yiyip içme, hatta uzanıp uyuma amaçlı olabiliyor. Ringe en yakın olan localar birkaç metrekarelik teraslar halinde düzenlenmiş; tabii böyle bir locanın fiyatı astronomik boyutlarda. Locaları büyük şirketler, zengin fanatikler çok önceden kapatıyorlar; karşılaşma günü locaya rahatça seriliyor, pikniğe gelmiş gibi önlerine sofralarını kurup yemeğe başlıyorlar.

Ancak bu localarda can güvenliği yok; siz tam çorbanızı yudumlarken ringden uçarak gelen bir *sumo*cu tabağınızın içine düşebilir. Allah göstermesin, gözünüze falan batabileceği gibi, arkadaş kucağınızın üstüne de iniş yapabilir. Sizi de eve kapının altından kaydırarak bırakırlar. Bütün

bu risklere rağmen, bir *sumo* karşılaşmasına gidip ön localarda oturmak her Japonun en büyük hayallerindendir.

Salonda nerede oturursanız oturun, onlarca salon görevlisi size servis yapmaya hazırdır. Yer göstericilikten garsonluğa kadar her işe gelen bu görevliler, bitmez tükenmez bir enerjiyle salonda koştururlar. Dediğim gibi, *sumo* bahanedir, insanlar buraya yiyip içmeye gelmiştir. Düşünsenize, İnönü Stadındasınız, parmağınızı şıklatmanızla birlikte bir delikanlı yanınıza koşuyor, “Buyur abi, ne istemiştin?” diyor; “Bana bir *sushi* tabağı ile iki bira kap gel” diyorsunuz... Koltuklar bile amaca uygun olarak yapılmış ve her koltuğa takılı bir şişe açacağı standart olarak mevcut.

Sonuçta *sumo*, sadece bir spor karşılaşması olarak değil, şehir kültürünün oluşmasıyla şekillenen dini, sosyal ve kültürel bir olgu olarak yaşamaya devam ediyor.

Geyşa: Aganigi?

İlk önce en merak edilen sorunun cevabı ile başlayayım: Geyşalar “o iş”i yapmıyor. Hayal kırıklığına uğrayanların, fantezi dünyaları yıkılanların, bu bölümün devamını okumalarına gerek yok.

Japonya’da bulunduğum süre boyunca, havaalanında karşıladığım ziyaretçilerin uçağın kapısından iner inmez ilk soruları geyşa üzerineydi.

> *“Sevgili kardeşim, şu geyşa meselesine bir açıklık getirelim. Nerede buluruz? Nasıl? Ne gibi? Kaç para?”*
>
> *“Yahu, bildiğiniz gibi değil. Geyşalar o işi yapmıyor. Yani o işi yapanlar var tabii ki, ama onlar geyşa değil.”*
>
> *“Yeme bizi kardeşim; sen bizi başından savmak için öyle diyosun. Ben biliyorum, geyşa dediğin aganigi falan...”*
>
> *“Eğer biliyorsan kendi başının çaresine bak! İstiyorsan sana geyşalık nedir, tarihi, geleneği ile anlatayım.”*
>
> *“Güzel kardeşim, zaten şuraya birkaç günlüğüne geldik, zorlama sabrımızı, nerede buluruz geyşa falan?”*
>
> *“Geyşa bulamazsın, onların özel kulüpleri var, sadece çok zengin ve üst düzey insanlar gidebiliyor, gidebilsen bile sülalenin serveti yetmez...”*
>
> *“Canım kardeşim, bu işin dünyadaki rayici üç aşşa beş yukarı bellidir. Hadi de ki geyşa da iki katı pahalı olsun... Ama yok, sen işi ille de yokuşa sürecen!”*

Yabancı bir kültüre olan ilgileri uçkur seviyesinden hallice olan ziyaretçilerle konuyu bağlayana, onları geyşanın ne olmadığına ikna edene kadar canım çıkardı. Hal böyleyken bile, gelen ziyaretçilerimizi otellerine yerleştirirken, kaldırımdan illa ki kimono giymiş bir kadın geçerdi. Bunun üzerine aynı terane tekrar başlardı:

“Eee, bize geyşa yok dediydin, bu ne peki?”

“Ben nasıl anlatayım size, her kimono giymiş kadın geyşa de-ğil-dir. Çıldırtmayın adamı yahu!”

“Tamam anladık, senin bize yardım etmeye gönlün yok.”

Geyşa, kelime anlamı ile “eğlendiren kişi” demektir. Eğlendirmekten kasıt, sanat, beceri, estetik, sohbet gibi unsurlardır. Dolayısıyla bir geyşanın birçok beceri edinmesi gerekir: çeşitli danslar, şarkı söyleme, birkaç değişik enstrüman çalma başta olmak üzere, *ikebana* (çiçek düzenleme), çay seremonisi, kimono giyme, saç yapımı, makyaj ve çeşitli salon oyunları (*go*, iskambil, vs.).

Ve özellikle sohbet. Geyşanın öncelikli görevi müşterisi ile keyif veren bir muhabbete girmek olduğundan iyi sohbet edebilmelidir. Bunun için de hem insan psikolojisinden anlamalı, karşısındaki insanı analiz edebilmeli hem de iyi bir genel kültür seviyesine sahip olmalı, sanat, edebiyat, politika, spor, ekonomi ve daha birçok konuda fikir üretebilmelidir.

Hal böyle iken, bir geyşanın gençliği ve güzelliği ikinci plandadır. Eh, hepsinin üstüne bir de güzel olursa tabii ki en gözde geyşa olur; ama bütün bu nitelikler yıllar boyunca kazanılacağından, makbul bir geyşa en azından orta yaşın üzerindedir.

Geyşa evleri, genelde çoook üst düzey, paralı, makam mevki sahibi müşterilerin ziyaret edegeldiği mekânlar olmuştur. Bu gibi evlerin müdavimleri, Edo döneminde güçlü samuraylar ve *daimyo*lar, daha ileriki dönemlerde ticaretten eli para görmüş tüccar kesim ve sonrasında da politikacılar, üst düzey bürokratlar, büyük şirketlerin yöneticileri olmuştur. Ortalama bir Japon, geyşaları ancak televizyonda, kitaplarda ve bazen de yerel festivallerde görebilir.

Geyşa evlerine gelen müşterilerin ortak özelliği, kalantor insanlar olmaları, mesailerinin güç oyunları ile geçmesi, haliyle bolca sinir ve stres yüklü olarak mekâna akın etmeleridir. Genelde her müşteri veya müşteri grubunun müdavimi olduğu geyşaları vardır. Geyşa, müşterisini iyi tanır, gözüne bakınca ne istediğini bilir ve onu usulünce eğlendirir.

Geyşa evlerinde verilen hizmetin bedeli yüksektir. Kişilerin bu bedeli kendi ceplerinden ödemeleri kolay değildir ve genelde şirket veya

kuruluşların “eğlence gideri bütçesi”nden karşılanır. Geyşa evlerinin belirgin bir tarifesi yoktur. Hizmet, “çubuk” üzerinden fiyatlandırılır. Çubuktan kasıt, odalarda yakılan tütsü çubuklarıdır; geyşanın kaldığı süre içinde kaç çubuk tütsü yakılırsa, onunla orantılı bir adisyon kesilir.

Hizmet bedeli bazen kıyafet, mücevher veya benzeri hibelerle ödenir, bazen de evin giderleri bir şekilde karşılanır. Geyşalık giyimi, kuşamı, bakımı, makyajı ile gayet masraflı bir meslektir; bu yüzden müşterileri olabildiğince yolarlar. Eğer bir geyşa evine umduklarının altında bir “bağış”ta bulunursanız veya istenen hesabı ödemezseniz itiraz etmezler. Ne verirseniz gülümseyerek alırlar, siz de eğlenceyi ucuza kapattığınızı düşünebilirsiniz; ancak geyşalar-arası-bilgi-ağı devreye girer ve bir daha hiçbir geyşa evine kabul edilmeyebilirsiniz.

Geyşalık ilk ortaya çıktığında, Edo’da bulunan *bakufu* yönetimi mesleğin sınırlarını kesin çizgilerle çizmişti; geyşalar, kesinlikle para karşılığı cinsel ilişkiye girmeyecekti. Tabii ki eğlence semtlerinde bu işi yapan kadınlar vardı; hatta onlar da geyşalar gibi kimono giyer, süslenirler ve güzel görünürlerdi.

Geyşalar ve diğerleri arasında dış görünüşte de çok önemli bir ayrıntı vardı: kimono ve *obi* giyiş tarzı. Malumunuz, kimono giyilmesi çok zor bir kıyafettir. Bir geyşanın esaslı bir kimonoyu yardımcı eşliğinde giymesi bir saati bile geçebilir. Tabii bir de *obi* denilen gösterişli kuşağın bağlanması vardır. Geyşalar bu kuşağı arkadan ve oldukça karmaşık bir şekilde bağlarlar. Fahişeler (estağfurullah) ise, *obi*lerini gün boyunca (doğal olarak) defalarca çıkarıp takacakları için basit bir şekilde önlerinden bağlarlar. Yani, uçkur bağına bakarak bir kadın hakkında üç aşağı beş yukarı bir fikir edinilebilir.

Tabii ki geyşalar da aseksüel insanlar değildir; onların da bir özel hayatı vardır. Daimi müşterileri ile ilişkileri sanıldığı kadar ileri gitmez; ama müşterileri arasından birisi ile “farklı” bir ilişki kurduğu da vakidir. *Danna* denilen bu hatırlı müşteri, bir anlamda söz konusu geyşanın hamisidir; onun masraflarının çoğunu karşılar ve birlikte karı koca hayatı da yaşayabilirler. Geyşaların bazen evlenerek âlemden ayrıldıkları da görülebilir.

Geyşaların alamet-i farikaları, ekmek fırınında çalışıyormuşçasına yüzlerini bembeyaza bulayan özel makyajlarıdır. Bembeyaz yüzlerinin

ortasında kıpkırmızı boyanmış dudakları manzarayı tamamlar. Eski zamanlarda bu beyaz katmanın yapılışında kurşun da kullanılırmış. Zamanla kurşunun zehirli etkisi anlaşılınca, pirinç tozundan bir madde geliştirmişler.

Gerçeği soyutlayarak idealize etmeyi seven Japon kültüründe geyşa, Konfüçyüs öğretisi ışığında ideal kadını simgelemektedir aslında: güzel, akıllı, yetenekli ve sanatçı ruhlu. Geyşaların görev tanımının “eğlendirmek” ile sınırlandırılmasının ve işin içine cinsellik katılmamasının da benzer bir sebebi olduğu söylenir: Japon kültürü kendince ideal dişiyi canlandırmıştır ve onu hayalinde yaşatmaktadır. Cinselliğin getireceği heves, şehvet, kıskançlık ve belki düş kırıklığı gibi duygularla bu fantezilerine gölge düşürmeyi, tatlı bir büyüyü bozmayı istemezler. Cinsellik başka bir grup kadına ihale edilmiştir. Yeri ve zamanı ayrıdır.

Yaklaşık 300 yıllık bir tarihi olan geyşalıkta eğitim çocukluktan başlarmış. Daha doğrusu, açlık ve kıtlığın her zaman hüküm sürdüğü köylerde doğan kız çocuklarının tek hayatta kalma çaresi eğlence dünyasına adım atmakmış. Sürekli köyleri dolaşan geyşa avcıları, belli bir yaşa gelmiş kız çocuklarından beğendiklerini ailelerinden satın alırmış. Kızını satabilen aileler çok sevinirmiş; çünkü en azından kızlarının karnının doyabileceğini, anne babasıyla beraber evde açlıktan sürünmeyeceğini düşünürlermiş.

Geyşa avcıları tarafından keşfedilen kızlar, Edo ve Kyoto gibi büyük merkezlerdeki geyşa evlerine getirilirlermiş. Burada kızlardan gelecek vaat edenleri, yani güzel olduğu kadar akıllı, sesi güzel, sanata yatkın olanları geyşa eğitimine başlarmış. Güzel ama yeteneksiz olanlar da genelevlere gönderilir, farklı bir meslekte uzmanlaşmaları sağlanırmış.

Maiko denen stajyer geyşalar yıllarca şan, dans, *shamisen* (geleneksel bir Japon telli çalgısı), çay seremonisi ve bilumum sanat dersleri alırlar ve zorlu bir eğitimden sonra geyşalık diplomasını kazanabilirlermiş. *Maiko* eğitimi o yıllarda çocuk yaşlarda başlarken, halen Kyoto’da faaliyet gösteren geyşa okulları artık liseden sonra öğrenci kabul ediyorlar.

Bu konuda detay isteyenler, Arthur Golden’in filme de çekilen *Bir Geyşanın Anıları* kitabını okuyabilir. Yayımlandığında büyük yankı uyandıran ve gerçek bir geyşanın hayat hikâyesinden esinlenen romanın geyşa dünyasını çok iyi yansıttığı Japonlarca da kabul ediliyor. Hatta bir

Japon kadın bana, kitaptaki birçok ifade ve ayrıntıya hayran kaldığını, böyle bir kitabın bir erkek, hem de bir batılı tarafından yazılmış olmasına inanamadığını söylemişti.

İkinci Dünya Savaşına kadar sayıları 100.000 civarında olan geyşaların bugün 2000-3000 tane kaldığı tahmin ediliyor. Geyşalık müessesesi, “hostes bar” diye anılan rakip kuruluşların yoğun rekabeti altında. Hostes barlar, bizim pavyonlar gibi kadınlarla karşılıklı içki içip, dertleşip sohbet edebileceğiniz yerler. Geyşa evleri kadar olmasa da pahalılar ve iyi kulüpler üyeler dışındakileri içeri almıyorlar. Geyşa makyajı ve kimono ile uğraşmak yerine, dekolte gece kıyafetleri herkesin kolayına geliyor. Hostes kızlardan da dans etmeleri, çalgı çalmaları, sanattan anlamaları beklenmiyor; sarhoş müşterinin her dediğine kafa sallayıp bol bol içmeye ikna edebilmeleri yeterli bir nitelik.

Kısacası, modernleşen ve pratikleşen günümüz hayatına geyşalık da ayak uyduramadı. Ne de olsa, soyluların, samurayların ve güçlü zenginlerin zamanında kalan bir kurumdu geyşalık. Artık Tokyo’nun eğlence sektöründe yetmiş iki milletten insan çalışıyor, ya da canı isteyen Japon erkek istediği ülkeye gidebiliyor. Böyle bir ortamda geyşalığın eski şaşaasını sürdürmesini beklemek de gerçekçi olmaz tabii ki.

Şu anda geyşalık kurumu, çok az sayıdaki eski müşterilere hitap ettiği gibi, daha ziyade turistik bir unsur olarak sürdürülüyor. Kyoto başta olmak üzere, çeşitli şehirlerdeki geyşa evleri biletli izleyicilere sahnede belli bir program dahilindeki gösterilerini icra ediyorlar. Tabii ki bu gösteri, geleneksel bir geyşa evinin programından ziyade, bir tiyatro oyunu şeklinde gerçekleşiyor.

Tokyo’da kaldığımız süre içinde diplomat ahalisine de böyle bir gösteri izleme fırsatı tanınmıştı. Bir hafta sonu Japon Dışişleri Bakanlığı, İzu yarımadasına gezi düzenlemiş, bir gece *ryokan*da (geleneksel Japon otelinde) kalmamızı, *onsen* (kaplıca) tecrübesi yaşamamızı ve Japonya’nın en meşhur sayfiye yerlerinden Atami’deki geyşa evinde bir gösteri izlememizi sağlamıştı.

Bu gezi, unutulmaz turistik aktivitelerimden birisidir. Japon Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden birkaç kişilik bir grup ile otuz-otuz beş diplomat hep birlikte bir otobüse doluşup yola çıktık. Muhteşem bir doğa harikası

olan Izu yarımadasının dar ve virajlı yollarında *onsen* ziyaretinde bulunup gevşedik. Onsen kuralları gereği, diplomatik zevatın birbirlerini anadan üryan görme fırsatı ve ülkelerarası karşılaştırma yapma şansı bulduğu bu aktivitelerden sonra *ryokan*ımıza yerleştik ve Atagawa şehrinin bol kükürtlü sıcak sularında tekrar kaslarımızı gevşettik.

Geziyi organize edenler Japon, üstüne üstlük de diplomat olunca, müthiş titiz ve dakik bir programın canlandırmasını üstlendik. Japon ekibin, bizler için düzenlediği bu gezinin belgeseli ile Oskar ödüllerine aday olmayı düşündüğünü bilmiyorduk. An be an videoya çekiliyorduk; öyle ki, ışığa ve kompozisyona bile büyük önem veriliyordu. Ziyaret ettiğimiz bir müzeden ayrılırken, müze görevlileri ile el sıkışarak otobüse bindik, camdan hüzünlü hüzünlü el sallaştık ve otobüs yola çıktı. Japon görevliler, aralarında hararetli bir tartışma yaptıktan sonra, otobüs geri vitese taktı ve tekrar müzenin önünde durduk. Tur liderimiz, müzeden ayrılış sahnemizin tatmin edici şekilde videoya çekilemediğini, mümkünse otobüsten inip müze görevlileri ile tekrar vedalaşmamızı istedi. Şaşkın bir şekilde aşağı indik, kameralar uygun açı ve kompozisyonu ayarladıktan sonra yeniden insanlarla el sıkıştık, gözlerimiz yaşlı müzeden ayrıldık. “Bir diplomat gezisi, sahne beş, çekim döööört” diye bağıran yönetmenimiz eksikti sadece! Sanki Kurosawa üstat başyapıtını çekiyor da kaprisleri ile oyuncuları çıldırtıyor... İşte bu şartlar altında geyşa evinin önünde otobüsümüz durdu ve kameraların yoğun takibinde evin yolunu tuttuk.

Atami geyşa evi, halen Japonya’da en çok geyşayı barındıran evmiş. Ama sadece Atami’ye gelen yerli-yabancı turistlere gösteri yapıyorlar; yani bilinen anlamda bir geyşalık hizmeti sunulmuyor. Sonunda beklenen an geldi, geyşaların gösterileri başladı ve hayran hayran izlemeye koyulduk. Gerçekten de sahne, dekor, kostüm, müzik, koreografi ve dans figürleri bizi bambaşka bir dünyaya götürdü. Allah için yetenekli kadınlarmış.

Gösterinin ardından bizi masalara alıp bir geyşanın yaptığı gibi içki ve meze sundular, bardaklarımızı doldurup sohbet ettiler. Gayet kültürlü ve aklı başında kadınlar, bazıları çok iyi İngilizce konuşuyor. Yaptıkları, tiyatro ya da dans gibi bir sahne sanatı, daha ötesi değil. Ama geyşa olmaktan gururlu ve memnunlar. Daha sonra, geleneksel bir geyşa eğlencesinde olduğu gibi, bizleri aralarına aldılar ve birlikte çeşitli oyunlar oynadık. Örneğin, gözümüz bağlı olarak yerdeki çakıl taşlarını elimizdeki çubuklarla

en kısa sürede toplama yarışması yaptık! Bu gerçekten de eski zamanlarda geyşa evlerinde popüler bir oyunmuş... Gözümün önüne, arkadaşlarının kahkahaları arasında, elinde çubukla taş toplamaya çalışan iri kıyım bir samuray geldi. Bana pek inandırıcı gözükmedi ama, iddialara göre böyle eğlenirlermiş. Daha sonra bize sahnede "işeyen kurbağa" dansı yarışması yaptırdılar. İyi yarışarak kazandığına mı üzülürsün, kötü yarışarak kaybettiğine mi?

Türkiye'ye döndüğümde geyşalarla müşerref olup olmadığımı soranlar oldu:

"Abim, geyşa olayına girdin mi?"

"Ayıpsın koçum, Japonya'nın en büyük geyşa evine gittim."

"Eee, anlat anlat..."

"Sonra geyşalar sahneye çıkıp dans ettiler."

"Eee, anlat!"

"Sonra masalara geçip içki içtik."

"Çabuk, sadede gel..."

"Ardından yere diz çöküp 'çubukla taş toplamaca' oynadık."

"Ne diyosun yaa, asıl sonunda ne oldu, onu anlat!"

"En sonunda da 'işeyen kurbağa dansı' ile olayı noktaladık."

"Hö? Abicim, sen ya şifreli konuşuyorsun, aganigi bir olayı ima ediyorsun ya da beni makaraya sarıyorsun!"

"Vallaha doğru söylüyorum, ima falan yok, işeyen kurbağa dansı..."

"De git işine, sana soranda kabahat! Adam gibi 'Anlatmayacağım' desene, biz de sormayız..."

Japonsal Sanatlar

Japonya'da bulunduğum süre içinde, Japonya'ya özgü ne kadar çok sanat ve hobi dalı bulunduğuna hayret etmiştim. Japonlar çay içmekten çiçek düzenlemeye kadar birçok alanda kendi ekollerini geliştirmişler ve tüm dünyada hayranlık uyandırmayı başarmışlar. El attıkları her alanda akılalmaz detaylarla bezenmiş estetik ve felsefi ritüeller yaratsalar da tüm Japon sanatlarının ortak paydası sade ve mütevazi bir zerafet olmuş.

Bu bölümde kısaca değineceğim, hatta değinemeye fırsat bulamayacağım tüm Japon işi sanatların, hobilerin ve yaşam tarzlarının ana prensibi *wabi-sabi* olarak bilinen bir düsturdur. Bu kelimelerin bire bir tercüme ve karşılıkları yoktur. *Wabi* için kısaca mütevazi, oturaklı, dingin, doğal, makul bir incelik; *sabi* içinse seçkin bir zerafet, şık bir yalınlık gibi tanımlar kullanılabilir. Yine Budizmin temel prensiplerinden her şeyin geçici olduğu, mükemmel olmadığı, doğal ve sade olanın benimsenmesi gerektiği fikirleri de *wabi-sabi* prensibi ile paraleldir.

Dolayısıyla Japon sanatlarında asimetri simetriye, doğallık mükemmelliğe, her şeyin geçici olduğu hissi ölümsüzlüğe, alçakgönüllü bir sadelik şımarık bir gösterişe tercih edilir. Bir nesne veya kavram, sizi ihtişamıyla büyülemekten ziyade ruhunuzda tevazu, huzur ve melankoli duyguları uyandırıyorsa *wabi-sabi*ye sahiptir denebilir. Japon sanatlarının doğallık ve sadeliği, ancak bu pencereden bakılınca sizde düş kırıklığı değil, hayranlık ve saygı uyandırır.

Çay seremonisi:

Çay seremonisi birçok şey ile ilgilidir. Çayın kendisi bunların arasında en son sırada gelir. Çay seremonisi (*chado*) bir çeşit meditasyondur. Amaç, kişinin günlük yaşam kaygılarından uzaklaşarak zaman, hayat ve evren üzerine düşünmesidir. Kahve falında nasıl ki kahve ve fincan, fala bakan ile

falına bakılan arasında manevi bir köprü rolü oynuyorsa, *chado*da çay, kişi ile evren arasında bir köprü oluşturur. Çay seremonisinde çay içmek en son amaçtır; canınız harbiden çay istediyse yakındaki bir kafeye gitmek daha iyi bir fikirdir.

Çay seremonisinin kökleri Budizme dayanmaktadır. Rivayet odur ki, Çin'deki Budist rahipler uzuuun meditasyon seansları sırasında uyuyakalmamak için çay içerlermiş. Yani aslında olay, bizim üniversite yıllarında gece yarıları ders çalışırken uykusuzluğa dayanabilmek için kahveye yüklenmemiz gibi bir şeymiş. Ancak Budizm Güneş İmparatorluğuna sıçrayınca, Japonlar çay içmenin de suyunu çıkarmış ve olayı estetik ve felsefi bir ritüele çevirmeyi başarmışlar. Zaman içerisinde çay seremonisinin de birçok üstadı ve her birinin geliştirdiği farklı ekoller türemiş.

Çay seremonisi, kimono giyiminden bahçe tasarımına, çiçek düzenlemeden kaligrafiye kadar birçok başka disiplin ile iç içe olduğundan ve her ekolün değişik incelikleri bulunduğundan, eğitimi çok uzun süre ister. Çay seremonisi kurslarına katılıp yıllarca düzenli olarak derslere giden ve halen kendini bu işin acemisi olarak gören Japonlar tanıdım. Bizde nasıl ki kız istemeye gidildiğinde kızın adabınca kahve yapması beklenir, Japonya'da da makbul bir gelin adayının usulüne uygun çay sunması gerekir.

*Chado*nun bir anlamda kitabını yazan ve çay seremonisini bir sanat seviyesinde estetize eden kişi olarak 16. yüzyılda yaşayan Sen-no-Rikyu bilinir. Üstat çay seremonisini Japon *wabi-sabi* prensiplerine paralel olarak sade ve mütevazi bir zerafet içinde yorumlayarak halen geçerli olan minimum standartları belirlemiş. Sen-no-rikyu, çay seremonisi başta olmak üzere güzelliğe ve estetiğe olan yatkınlığı ve yetkinliğiyle Japon aristokrasisinin hayranlığını kazanmış. Zamanla *shogun*un da yakın danışmanlarından biri olmuş. Ancak gururlu bir sanatçı kişilik olarak tehlikeli sulara açılmış, egosuna söz geçirememiş, *shogun* ile ters düşmüş ve kibarca harakiri yapmaya davet edilerek kanlı bir şekilde bu dünyadan uğurlanmış.

Seremonide kullanılan çay, bildiğimiz kurutulmuş yaprak gibi değildir. *Matcha* denilen seremoni çayı yeşil bir toz halinde, hazırlanışı esnasında macunumsu bir kıvam alan özel bir çaydır. Çay seremonisi için mümkün

olduğunca kaliteli çay ve su kullanılması esastır. Örneğin, yüce *shogun* Hideyoshi şöyle buyurmuş: “Gerçek bir çay seremonisi için insan aklının derinliklerinden çekilmiş su kullanılmalıdır.” Eğer bunu bulamıyorsanız musluktan akan Kızılırmak suyuyla da idare edebilirsiniz.

Çay seremonisini icra etmek için öncelikle *tatami* (hasır) kaplı temiz, ferah bir oda gerekir. Odanın bir köşesinde zarif bir *ikebana* (çiçek düzenlemesi) ve duvarda asılı bir resim veya kaligrafi yeterli dekorasyonu sağlar. Duvardaki bu nesnenin mevsimle, davetli zevatla, günün anlam ve önemi ile ilişkili olması tercih edilir. Çay seremonisinde genel olarak *uyum*, *saygı*, *saflık* veya *sükunet* kelimelerinin -bu dört kavram çay seremonisinin temellerini oluşturur- *kanji* karakterlerinin yazılı olduğu kaligrafiler tercih edilir. Ya da seremoni sıcak bir yaz günü yapılıyorsa, “rüzgâr” yazılı bir eserin bulunmasının klima etkisi yaptığı varsayılır.

Seremonide kullanılacak fincan ve kaplar, bir İngiliz çay partisindeki gibi ince porselenden değildir; daha doğal görünümlü, seramikten yapılmış teçhizat kullanılır. Çay fincanlarının, daha doğrusu kaselerinin renk ve desenleri mevsimsel öğelerle bağlantılı olur. Bu ekipman seremoniye katılan konukların önünde bizzat ev sahibi tarafından temizlenir. Temizlikte kullanılacak bezlerin kumaşı, rengi, ebadı için insanı bezdirecek detaylara dikkat edilir.

Seremoninin yapıldığı mekânın özenle tasarlanmış bir Japon bahçesine bakması tercih edilir. Çünkü çay seremonisine meze olacak muhabbetin ana konusunu bahçenin güzelliği, doğanın mükemmelliği, bitkilerin, börtü böceğin uyumu oluşturacaktır. Mekâna dar bir kapıdan eğile büküle girilir ve tüm dünyevi kaygıların, sınıfsal statülerin kapıda bırakıldığı varsayılır. *Chado*, dünyanın fırtınalı temposundan kaçıp sığınılan sakin bir koydur aslında...

Çay seremonisinin yapılacağı minicik mekânı onlarca görünmeyen sınır çizgisi tasnif eder. Konukların nereye oturacağından, alet edevatın nasıl yerleştirileceğine kadar yüzlerce kural iş başındadır. Ev sahibesi *matcha*yı çay kasesinin içinde, sıcak suda eritir ve bambu bir fırça ile köpürterek karıştırır. Çayı size uzatır ve sizin kaseyi alıp saygılı bir tefekküre geçmenizi, yaşanan o anın kıymetini takdir etmenizi, odadaki *ikebana*, duvardaki resim, önünüzdeki bahçe ve elinizdeki kasenin güzelliğini

hissetmenizi bekler. Kaseyi elinize alınca HÜRRRPP diye fondiplerseniz terbiyesizliğin kralını yapmış olursunuz.

Çayınızı alıp derin düşüncelere daldıktan, kendiniz, çevreniz ve evrenin geneli üzerine bir muhasebe yapıp seremoninin hakkını verdikten sonra panelistler olarak hafif bir sohbete geçebilirsiniz. Çay seremonisi sohbetlerinde sazı elinize alıp uzun uzadıya felsefe yapmanız, “ben bilirim” havalarında ahkam kesmeniz yine edepsizlik olacaktır. Kısa ve öz ifadelerle, tevazu içinde, yaşadığınız anın güzelliğini paylaşmanız kafidir.

Çay seremonilerinin ana prensibi, *ichi-go ichi-e* diye bilinir; “sadece bu sefere özgü, hayat boyunca tek bir kez” gibi bir deyiş. Yani, o anda yaşanılan sadece o “AN”a özgüdür, geri dönüşü olmayacaktır. “Bu hengame içinde içtiğim çaydan bi halt anlamadım” demeniz mantıksızdır. Çay seremonisinde, çay içmek en son amaçtır.

İkebana:

İkebana, Japon insanına özgü bir çiçek düzenleme sanatıdır. Çay seremonisi gibi Çin ve Kore üzerinden Budizmin etkisiyle Japon adalarına girdiği varsayılır. Budist tapınaklarında sunağın üzerine çiçek bırakma adeti eskiden beri süregelirmiş. Japon inceliği işin içine girince, bazı rahipler işi çığrından çıkarmaya başlamış. Bir rahip arkadaş çiçekleri kavramsal bir yaklaşımla düzenleyip, yarattığı kompozisyonlarda insan, dünya ve cenneti tasvir ettiğini iddia edince olayın seyri değişmiş. Bir süre sonra değişik ekoller, felsefi ritüeller işin içine girmiş ve Japonlara has bir detaycılık ve sembolizm çiçekler dünyasına egemen olmuş.

İkebana eninde sonunda bir çiçek düzenleme sanatı. Yani yüzyıllardır her milletten insanın, evine gelen çiçekleri bir vazoya dizip içine su ve aspirin koymasından başlıyor, bu işe daha fazla özen gösterip çiçekleri estetik bir biçimde yerleştirmesine kadar gidiyor. Bu bitkisel hobi geliştikçe işin içine filizler, dallar, yapraklar, otlar ve kim bilir daha neler giriyor.

Batılı çiçek düzenleme teknikleri, *ikebana*ya oranla daha “üç boyutlu” ve simetrik bir sanat; düzenlenmiş çiçeklere 360 derecelik bir açıdan bakabiliyorsunuz. Yine batılılar yaptıkları düzenlemelerde *ikebana*ya göre daha çok çiçek kullanıyorlar.

İkebana ise, tasarımına göre belli bir açıdan izleyerek zevk alabileceğiniz bir ekol. Bol çiçek ve yeşillik kullanımı yerine, üçgenimsi bir çerçeveye oturtulmuş ince dalların, sürgünlerin ana hatlarını oluşturduğu bir kompozisyon şeklinde tasarlanıyor. Üçgen form, insan-dünya-cennet, veya bazı ekollere göre güneş-dünya-ay'ı temsil ediyor. *İkebana*da aralarında "beyaz boşluklar" bulunan "tasarım öğeleri" esas; böylece bu boşluklar evrendeki "akış"ın kesilmeden devam etmesini de sağlıyor.

İkebana tasarımlarında genelde iki veya üç "öğe" kullanılıyor. "Öğe"den kasıt, *ikebana*nın ana eksenleri diyebilirim. Tasarımın çatısını oluşturan dallar, budaklar, sürgünler, filizler ve otlara, "ana öğe", "ikinci öğe", "yardımcı öğe" gibi başlıklar altında görev veriliyor. Tasarımda yer alan öğelerin birbirlerine göre konumları, aralarındaki açılar, eğimler *ikebana*nın temel tasarım prensipleri tarafından belirleniyor. *İkebana*da başrolü oynayan çiçek(ler) de tasarımın gidişatına göre belirlenmiş bir "odak noktası"na yerleştiriliyor.

*İkebana*da iki temel tasarım stili var diyebiliriz: birisi, düz ve yayvan kaplara yapılan *moribana* tasarımı, diğeri de uzun ve ince vazolara yapılan *nageire* tasarımı. *Nageire*ler daha ziyade çay seremonilerinde kullanılıyor, ama yayvan kaplarda genişlik boyutunun vurgulandığı *moribana*ların daha etkileyici olduğunu söyleyebilirim, sanki anlarmış gibi... Açı ve eğimlerin tasarımdaki öneminden dolayı da *ikebana*lara belli bir açıdan bakmanın şart olduğunu hatırlatalım.

*İkebana*daki tarz ve ekoller, 19. yüzyılın sonlarından itibaren batı etkilerinin artmasıyla birlikte çeşitlenmiş. Daha modern ve avangard tasarım stilleri, klasik ekollerin tarzlarını etkileyip yeni akımlar yaratmış. Özellikle tasarımları zenginleştirmek, öğeleri değişik pozisyonlarda ayakta tutabilmek için plastik, çelik tel ve benzeri "yapay" malzemelerin kullanımı *ikebana*ya yeni boyutlar katmış.

Tabii bu dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinden gelen değişik, egzotik çiçekler de işin içine girmiş. Yüzyıllarca elit sınıfın bir hobisi olarak kalan, avam tabakanın pek bulaşmadığı *ikebana* bir miktar daha halka inmiş. Ama pahalı bir uğraş olduğunu hatırlatayım; eşim bir kez katıldığı *ikebana* sınıfında öğretmenin astronomik fiyatlı çiçekleri nasıl acımadan kesip biçtiğini, şekilden şekile soktuğunu anlatmıştı. Biz de en iyisinin kırlardan papatya toplamaya devam etmek olduğuna karar vermiştik.

Bonsai:

Bonsai hakkında herkesin az çok bir fikri vardır: ucundan kenarından kırpılmış, küçük bir saksıda yetiştirilen miniminnacık bir ağaççık. Bu ağaççığın nasıl ortaya çıktığı konusunda da hepimizin yaklaşık bir tahmini vardır: ülke küçük, bahçe küçük, ama nüfus büyük, ağaç yetiştirme hevesi büyük. Hal böyle olunca, en pratik çare olarak ağacı küçültme seçeneği tercih edilmiş.

*Bonsai*nin kelime anlamı “saksı bitkisi” gibi bir şey; ama aslında saksıda olmaması gereken bir bitkinin saksıda yetiştirilmesi eylemi olarak tanımlayabiliriz. *Bonsai*, etrafımızda gördüğümüz ağaçlardan farklı bir tür değildir. Basbayağı haşmetli bir ağacın amaca uygun bir dal veya sürgününün seçilerek, dikkatle budanarak yıllar boyunca yetiştirilmesi ve sonunda o ağacın minik bir modeli görüntüsüne kavuşmasıdır.

Yani *bonsai* küçük de olsa ciddi bir ağaçtır ve ağaç muamelesi görmek ister. Onu Afrika menekşelerinizle birlikte salona, kaloriferin dibine, pencerenin önüne falan koyarsanız çok bozulur, gururuna yediremez. Kendisi harbiden ağaç olduğu için dışarıdaki vahşi doğa koşullarına rahatlıkla uyar ve kendisini dış ortamda (balkon, teras, vb.) beslemek en doğru tercihtir.

Bonsai hemen hemen her ağaç türünden yetiştirilebilir. Ancak her ağacın kendi meşrebince tercihleri vardır ve mutlaka ağacın özelliklerine göre teknikler uygulanması gerekir. Birçok ağaç kış mevsiminde bir uyku dönemi geçirir ve bu dönemde kök veya yaprak üretmez. Bu yüzden budamanın ilkbaharda, ağacın faaliyete geçtiği dönemde yapılması gerekir. Eğer *bonsai*nizi evin içinde yetiştirmeye kalkarsanız (birkaç uygun çeşit dışında) ağaççık uykuya dalamaz ve feleğini şaşırır.

Bonsai yetiştirmenin çok ince teknik detayları var; yine de birçok insan “Bu ağaç nasıl olmuş böyle?” diye sormadan edemiyor. Kardeşim, seni de küçücük bir saksıya dikip kolunu bacağını kesseler sen de minicik kalırdın. Ama önemli olan usulünce budamak; özellikle ağaç köklerinin dikkatli budanması *bonsai*nizin başarısı için şarttır. Tabii uygun toprak, sulama teknikleri, hava koşulları, dalların dolanması gereken teller, gerekirse gübre kullanımı gibi dikkat edilmesi gereken birçok değişken de mevcuttur.

*Bonsai*yi herhangi bir ağaçtan alacağınız dal veya çelikten yetiştirebileceğiniz gibi, olaya tohumdan girmek de mümkündür. *Bonsai* yetiştirmek gayet meşakkatli bir işlem olup Japon sabrı gerektirir; elle tutulur bir sonuca ulaşana kadar yıllarca, elinizde minicik makaslar, spatulalar, kancalar, kürekçiklerle şaşı olana kadar debelenirsiniz. Hatta en makbul *bonsai*ler, ilk sahibinin mevlütünü okutmuş, yüz yıl civarında yaşı olan *bonsai*ler olarak bilinir ve fiyatları 50.000 doların üstüne çıkabilir.

*Bonsai*de önemli olan detay, gövdenin kalın, sert ve oturaklı olmasıdır. Bunu sağlamak için ince dalların ana büyük dal ile kaynaşarak ağaç gövdesi gibi sertleşmesine çalışılır. Ağacın, içinde bulunduğu saksı veya kap ile uyumu da mühim bir ayrıntıdır. *Bonsai*yi kesip budarken çalılık gibi değil, belirgin dalları ile ağaç gibi görünmesine dikkat edilir. Dalların arasında açıklık bulunması hem bu görüntünün oluşmasını hem de *ikebana*da olduğu gibi evrendeki doğal "akış"ın kesilmemesini sağlar.

Akış gibi laflar etmişken *bonsai*nin felsefesine değinmemek olmaz. Birçok Japon uğraşı gibi *bonsai* de Şinto felsefesi ve Zen Budizmi öğretisi ile iç içedir. *Bonsai*nin en temel kuralı ağacın ruhunu yansıtmasıdır. Bu yüzden ağaç, doğal görünüme sahip olmalı ve üzerine insan elinin değdiğini hissettirmemelidir. Ama öte yandan birçok estetik kurala uyma zorunluluğu da mevcuttur; örneğin ağacın arkaya doğru yaslanmaması, kibar bir selam veriyormuşcasına hafif öne eğilmesi... Bütün bunlar el değmeden nasıl olacak peki? Japon kültüründeki keskin çelişkiler *bonsai* yetiştirmede de kendini gösterir.

Bence *bonsai*, Japonların idealize etme merakını, herhangi bir olgunun doğal olanı yerine yarattıkları idealini tercih etmelerine güzel bir örnektir. Ellerine aldıkları herhangi bir kavram veya nesneyi özenle, dikkatle kırpmak, budamak, yeniden şekillendirmek; ama bu arada özüne, ruhuna saygıyı elden bırakmamak çok ince bir denge gerektirir. Zannedersem bu dengeyi sağlayabilmiş olmak Japon işi sanat ve hobilerin tüm dünyada büyük saygı ve takipçi bulmasını sağlamıştır.

Gerçeği varken tadil edilmişine gösterilen bu ilgiye Osaka' da şahit olmuştum. Osaka Kalesi'nin yanında çok büyük bir erik-kayısı ağacı bahçesi var. Şubat ve mart aylarında bu bahçede bulunan değişik cinsteki onlarca ağaç beyazdan pembeye ve kırmızıya değişen renklerde çiçek açar ve bahçe muhteşem bir renk cümbüşü içinde misafirlerini ağırlar. Ilık bir

mart günü bu bahçede hayran hayran dolaşırken büyükçe bir kalabalığın bahçedeki ufak bir kulübeye tıkıştığını görüp o yöne seğirttim. İte kaka içeriye girdiğimde, kalabalığın üç tane çiçek açmış erik ağacı *bonsai*sini görebilmek için birbirini ezdiğine şahit oldum. “Yahu, dışarıda çiçeklere bezenmiş yüzlercesi mevcut” diyecektim, Japoncam kafi gelmediği için diyemedim... İdeali varken gerçeğine kim bakar? Japon bakmaz.

Origami:

İlkokuldayken elimize geçen kağıt parçalarını katlayıp uçak yapardık. Bu hava kuvvetleri düşkünlüğü nereden gelirdi bilmiyorum ama fazla yaratıcı da değildik. Aynı tarihlerde Japon yaşıtlarımızın kağıt katlayarak binlerce değişik nesne ortaya çıkarabildiğini bilsek herhalde kıskanırdık. Aslında *origami* (Japon kağıt katlama sanatı) çocuk işi değil, büyük küçük herkesin uğraştığı bir sanat.

Kağıt yüzyıllar önce Çin’de icat edilmiş. Hatta bu yeni buluşlarını o kadar çeşitlendirmişler ki 6. yüzyılda Çin’de tuvalet kağıdı bile kullanıldığını okuduğumu hatırlıyorum. Kağıdın kullanımı konusunda Çin’den 1500 yıl fark yediğimiz gerçeğini bir kenara bırakıp konuya dönelim. Kağıdı keşfettikleri gibi, ilk katlayanlar da Çinliler olmuş.

Çinlilerin büyük buluşu kağıt kısa bir süre sonra Japonya’ya ulaşmış. Kağıdın katlanabildiğini Çinlilerden gören Japonlar, her zaman yaptıkları gibi, işin suyunu çıkarmış ve kağıt katlama sanatını zaman içinde akılalmaz bir seviyeye çıkarmış. Heian döneminin keyifli günlerinde (8-9. yüzyıllar) kendilerine meşgale arayan soylular kağıt katlamaya başlamış. Ne de olsa o günlerde kağıt yeni ve pahalı bir icatmış; ancak elit kesim eline kağıt alabiliyormuş. Düğün törenlerinde kullanılan katlanmış kağıttan aksesuarlar veya soyluların birbirine hediye gönderirken hediyelere iliştirdiği *origami* eserleri çok gözdeymiş. Edo dönemi ile birlikte *origami* halka inmiş ve Japon milletinin önde gelen hobilerinden biri olmuş. Yavaş yavaş *origami*nin de standartları belirmeye başlamış.

Origami genellikle kare şeklinde bir kağıt parçası kullanılarak yapılır. Bazı istisnalar olsa da kağıda makas ve uhu değmesi kabul edilmez; yani kesme ve yapıştırma işlemi olmadan, sadece kağıdı katlayarak hedefe ulaşılır. *Origami*de birkaç temel katlama tekniği vardır; ama bu az sayıdaki

katlama tekniklerinin sınırsız kombinasyonları ile inanılmaz sayıda şekil üretilebilir.

En bilindik *origami* mamullerinin başında Japon turna kuşu gelir. İyi şans, barış, mutluluk, sağlık gibi amaçlarla katlanan turnaların yapımını zannedersem tüm Japon vatandaşları bilmektedir. Bazen bir kafede oturup çay içerken, yan masalarda sohbet eden Japonların farkında olmadan önlerindeki peçeteyi bile turna kuşu şeklinde katladıklarına şahit olmuştum.

Shodo:

Çince ve Japonca, yani *kanji* alfabesinin kullanıldığı diller, herhalde Arapça ile birlikte kaligrafiye en uygun alfabeyi sağlar. Latin dilleri kaligrafi sanatı için yirmi küsur harf arasında dönüp dolaşırken, Japonca size on binlerce seçenek sunar. Japon sanatlarının ve felsefesinin sadeliği ön plana çıkarması da Japon kaligrafisinin, yani *shodo*nun oldukça makbul bir sanat olmasını sağlar.

Shodo mamulleri genelde tek bir *kanji*nin, kelimenin veya en fazla üç mısralık bir *haiku* şiirinin kağıda döküldüğü dar ve uzun parşömenler şeklindedir. Laf fazla dolandırılmaz, bir kağıda “uyum” yazılıp duvara asılır. Gerisi size kalmıştır; “Kimin uyumu, neye uyum” diye saatlerce düşünerek nirvanaya erersiniz. Seyirci, *shodo* eserini seyrede seyrede, “Tabii ya, uyum... evren, canlılar... hatta cansızlar... uyum içinde, barış, kardeşlik, diğerlerine saygı” diye sayıklarken *shodo* amacına ulaşır.

Shodo, Japon “AN”sallığına da iyi bir örnektir. *Shodo* eserleri saatlerce nakış gibi işlenerek yaratılmaz, “AN”lık, sert fırça darbeleri ile ortaya çıkar. Ama yine de bir *shodo* eseri yaratmak uzun soluklu bir mesai gerektirebilir. Sanatçı dakikalarca kağıda konsantre olur, kafasında karakteri nasıl çizeceğini şekillendirir ve bir anda birkaç fırça darbesi ile eserini yaratır. Siz henüz “Arabanın plakasını alabildiniz mi” derken, *shodo* mamulü gözlerinizin önünde hazırdır.

Bu özelliği ile *shodo* eserleri ince ve zarif olmaktan ziyade, doğal ve (tabiri caizse) kaba görünümlüdür. “Sadelikteki zerafet, şık bir yalınlık” şeklinde tercüme edebileceğimiz *wabi-sabi* ilkeleri ile uyum sağlar.

Shodo için kullanılan dört temel malzeme vardır: kağıt, fırça, mürekkep ve mürekkep taşı (sanıyorum çok da sürpriz olmayan bir malzeme listesi).

Bu malzemeler sanatçılar arasında “dört hazine” olarak bilinir. Fırçalar genelde değişik hayvanların kıllarından yapılır, hatta bazen bambu bile kullanılır. Fırçalar kalınlığına, ne kadar mürekkep emebildiğine ve daha birçok değişkene göre çeşitlenir.

Kağıt tabii ki önemli bir girdidir. Yüzyıllar önce kağıt pahalı ve az bulunan bir nesne iken önemi çok daha büyükmüş. Özellikle *washi* denilen geleneksel Japon kağıtları ancak büyük sanatçıların kullanımı içinmiş. *Washi*, ağaç veya pirinç liflerinden yapılıyor ve modern yöntemlere göre daha az kimyasal kullanılıyor. Yani bir çeşit organik kağıt diyebiliriz... Standart kağıda göre daha sert ve kaba. Kullanım alanları da *shodo*dan *origami*ye, şemsiye yapımından hediye paketlemeye kadar değişebiliyor.

Bir diğer önemli gereç ise *sumi* denilen mürekkep kalıpları. Bir *shodo* üstadı hazır sıvı mürekkebe tenezzül etmez; bambu veya çam kömüründen yapılmış mürekkep çıraları kullanır. Mürekkep çırasından ihtiyacı kadarını içinde biraz su olan mürekkep taşına rendeler, istediği kıvam ve koyuluğa gelene kadar karıştırarak mürekkebini hazırlar. Mürekkep çıraları da şarap gibi yıllandırılır ve belli bir süreden sonra olgunluğa ulaşır.

Mürekkep taşı malzemeler arasında en kritik olanlarındandır. Basit bir “taş” ya da mürekkep ve suyun karıştırıldığı bir kap olarak görülmez. Malzeme veya tasarım olarak farklı stilleri vardır ve her biri bir “ruh”a sahiptir. Belli bir taşta elde edilebilen mürekkep kıvamının bir başka taşta sağlanamayacağına inanılır. Mürekkep taşı bir bakıma sanatçı ile eseri arasında duygunun aktarılmasını sağlayan bir aracıdır; sanatçı eserini çiziktirmeden önce taş üzerinden meditasyon yaparak eserine yoğunlaşır.

Fırçanın, mürekkebin ve hatta mürekkep taşının ruhu olduğuna göre, *shodo* sanatıyla kelimelerin, nesnelerin, kavramların ruhu yansıtılmaya çalışılır. *Kanji* karakterleri, karşılık geldikleri kelimeleri soyut bir görsellik katarak gözünüzde canlandırmaya çalışır. *Shodo* ise, kelimelere görselliğe ek olarak ruh da katar. “Ruh katmak ne demek?” derseniz, ben de bilmiyorum, ama gizemli olsun diye yazıyorum işte...

Shodo dünyasına girmek isteyen zavallılar, uzun süre *kanji* karakterleri oluşturan temel öğelerin çizimi üzerine alıştırma yapar. *Kanji*lerin çoğu 24 adet (sayı üzerine değişik görüşler olsa da) temel şeklin üzerine inşa edilir.

Çizimi basit gibi görünen bu 24 şekilde ustalaşmak bile Japonlara özgü detaycılık ve illallah dedirten bir sebat gerektirir.

Çok basit bir yatay çizginin çiziminde bile, fırçanın kağıdın üzerine önce hafifçe değdirilmesi, sonra basıncın artırılılıp tekrar azaltılarak şeklin sonlarında ucunun hafifçe kıvrılması, çizilen yatay çizginin çok da yatay olmaması, kelimenin ruhuna göre hafif bir eğim verilerek *kanji*ye hayat katılması gibi onlarca soyut faktör devreye girer.

*Kanji*lerin çizimini de katı kurallar belirler. En basitinden, öncelikle yukarıdan aşağıya, sonra soldan sağa olan öğeler çizilir; öğelerin kesiştiği yerlerde yatay kesişimlere öncelik verilir, vs... Bir keresinde Japon arkadaşlarımla otururken, onlara yirmi otuz tane *kanji*yi ezberlediğimi, isterlerse çizebileceğimi söyledim. Görelim maharetini dediler... Aldım elime kalemi ve başladım yazmaya, ya da çizmeye... Ortalığı öyle bir kahkaha tufanı aldı ki benim her kalem vuruşumda birkaç Japon gülmekten yerlerde yuvarlanmaya başladı. Bunun üzerine Japon milletinin duygularını saklama becerisini bile alt üst eden Japonca yazma girişimim yarıda kesildi ve arkadaşlardan biri kalemi elimden alıp da hangi *kanji*nin nasıl çizileceğini gösterdikten sonra kör cehaletimle büyük okyanuslara yelken açtığımı fark ettim.

*Shodo*yu bildiğimiz kaligrafiden ayıran en önemli özellik ise, daha önce de değindiğim gibi, *kanji*lerin sembolik olması. Birçok *kanji*nin, karşılık geldikleri nesne ya da kavramın soyutlamasından ibaret oldukları için, simgesel bir özelliği var. Böylece, yazıya “ruh katmak” boyutu bu aşamada devreye giriyor. Örneğin kapı kelimesi kapıya, tapınak kelimesi tapınağa, dallama kelimesi dallamaya benziyor... Ya da bir süre sonra tırlatıp benzetmeye başlıyorsunuz. Ama Japon alfabesi, gerçekten de Latin alfabesinin can sıkıcı monotonluğundan uzak ve kesinlikle ruhu olan bir alfabe.

Shodo ile ilgili bir kitapta okuduğuma göre, çiçek anlamına gelen “*hana*” *kanji*sini ana bileşenlerine ayırdığınızda “bitki” ve “değişim” karakterlerine rastlıyorsunuz. Yani “çiçek” kelimesi Türkçede harf veya seslerden oluşurken, Japoncada kavramlardan ve bu kavramların soyut şekillerinden oluşuyor. Dolayısıyla “çiçek” yazmak isterken bir bitkideki değişimi (ve tabii ki Japonların her fırsatta vurgulamayı sevdiği “geçici güzelliği”) yazınıza aktarmak zorundasınız.

Ağaç *kanji*si de ağaca benzediği için, kelimeyi yazarken içeriğe göre ruh katmak durumundasınız. Baharı anlatan, neşeli bir metinde ağacın *kanji*sinde bulunan "dal"lar rüzgârda hafifçe sallanırken, hüzünlü bir metinde yere doğru boynunu bükebilirler. Yani, Türkçedeki gibi sadece a, ğ ve ç harflerini kullanmak yetmez. Verilmek istenen anlama göre fırça darbelerinin sert, yumuşak, yuvarlak veya köşeli olması, yoğun veya ince mürekkep tercih edilmesi gibi onlarca değişkenle oynayarak eserinize ruh katarsınız.

Ruh katmak deyince, Japon samuray kılıçlarına (*katana*lara) meraklı bir Macar diplomat arkadaşın hikâyesi aklıma geldi. Bizim arkadaş muhtemelen *Kill Bill*'i izledikten sonra, *katana* yapıp satan yaşlıca bir kılıç ustasının izini bulmuş. Tıpatıp aynı görünen iki kılıçtan birinin üzerinde 250 dolar, diğerinde 30.000 dolar etiket görünce aralarındaki farkı sormuş. Gizemli üstat şöyle yanıtlamış: "İlki sadece basit bir kılıç. İkincisini yaparken ona ruhumdan kattım"

Yersen tabii... Belki de üstadın tek amacı, hikâyedeki gizeme tav olan saftorik müşterinin "Vay beee!" diyerek kılıcın ruhuna 30.000 dolar bayılması. Hikâyedeki mantığı anlamak için tek yapmanız gereken, "ruh" yazılı bir *shodo* eseri bulup altı saat boyunca "ruh"un anlamını düşünerek seyretmek. Tabii önce, "ruh"u olan bir "ruh" *shodo*suna binlerce dolar bayılmanız gerekiyor!

Ve Diğerleri:

Japon kültürünün sadelik, doğallık, zerafet ve dinginlik ile şekillendirilmiş olması, günlük hayatın içinde yer alan birçok "zanaat"in de "sanat" seviyesine ulaşmasını ve tüm dünyada hayranlık ve itibar kazanmasını sağlamıştır. Özellikle seramik ve porselen işleri, lake, kimono başta olmak üzere kumaş ve tekstil ürünleri, ağaç ve bambu mamulleri gibi birçok dalda "Japon yapmış!" damgasını dünyaya vurmuşlardır. Şimdi anlatmaya kalksam... Tamam, sustum!

Haiku: Üç Mısraya Hayatı Sığdırmak

Haiku kelimesi kulağa İstanbul tavernalarından fırlamış bir sahne ismi gibi gelse de aslen 500 yıllık bir Japon edebiyat sanatıdır. *Haiku*, en basit tanımı ile üç mısralık kısa bir şiirdir; ancak bu üç mısranın yazılışı Japonlara yaraşır bir teferruat ve bürokrasi gerektirir. Örneğin, *haiku* üç mısra ve on yedi *kanji*den (Japon karakteri veya hecesinden) oluşmalı, bu on yedi hecenin mısralara dağılımı 5-7-5 şeklinde olmalıdır; çünkü bu hece ölçüsü sayesinde *haiku*, dinleyicisi ile en etkin tınıyı yakalar. Ancak zamanla bu 5-7-5 kuralı esnetilmiş, 4-4-2, 3-5-2 ve hatta toplu hücum, toplu defans, ön libero sistemleri de benimsenmiştir. Ayrıca *haiku*da mutlaka mevsimsel bir öğeye, tabiattan bir parçaya veya anlık bir duygunun betimlenmesine yer verilmelidir.

Haiku, *renga* adı verilen bir şiir biçiminin başında yer alan, yarı-bağımsız nitelikteki üç mısranın giderek özerkliğini ilan etmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu üç mısranın anlamsal bütünlüğü sağlayabilmesi için de mevsimsel öğelerin (*kigo*ların) büyük önemi vardır. Şiirde metafor görevi yapan *kigo*lar *haiku*nun omurgasını oluşturur. Açan çiçekler ilkbaharı, parlak bir dolunay sonbaharı temsil eder; ay her mevsimde dolunay halini alsa da dolunay artık sonbaharın kadrolu elemanı olmuştur. Ancak bazı *kigo*ları şiirde fark etmek çok zordur. Örneğin, “uyuyan dağlar” kış mevsimi için, “gülümseyen dağlar” ilkbahar için kullanılır. Salıncak ilkbahardır, guguk kuşu yaz, geyikler sonbahardır. *Haiku*larda betimlenen an, duygu ve nesne güçlü bir şekilde vurgulanır; şair ise arka plandadır. Altı üstü on yedi hece için bu kadar kural çok diyorsanız anlamsal olarak birlikte kullanılabilecek veya kullanılamayacak motifler konusuna hiç girmeyeyim.

*Haiku*dan beklenen, çok kısa bir an içinde, ki zaten altı üstü üç mısra, size hayatı, doğayı, çevrenizi “fark ettirmek”tir. Bunu yaparken, mümkün olduğunca sade bir dil, semboller, paradokslar kullanılır. *Haiku*nun amacı, çok kısa bir “an”ı yakalamaktır; okuyucuyu, şairin o “an”daki dünyasını,

duygularını paylaşmaya davettir. Daha önce de bahsettiğim gibi, “an” Japon kültüründe, sanat ve sporunda esastır ve *haiku* da bir “an”ın betimlenmesi üzerine kuruludur. Benim zavallı çevirimle birkaç meşhur Japon *haiku* örneği vereyim:

Bir karga
Çıplak dalın üzerine kondu
Sonbahar akşamında

Yaz çimenleri
Tek geriye kalan
Savaşçının düşlerinden

Eski bir havuz
Bir kurbağa atlıyor içine
Suyun sesi

Mezarlığın etrafında
Pirinç hasadı yapılıyor
Hiçbir ses çıkarmadan

Ağustosböceğinin çığlığında
Hiçbir işaret göstermez ki
Ne kadar yakında öleceğini

Öldürdükten sonra
Bir örümceği, ne kadar yalnız olduğumu
Hissediyorum gecenin soğuğunda

İlkbahar yağmuru
Kumsaldaki bir denizkabuğunu
Islatacak kadar sadece

Kafanızda biraz daha canlanması için, Türkçede *haiku*yu andırabilecek örnekler var mı diye soracak olursanız aklıma gelen iki tanesini sizinle paylaşabilirim:

dam üstünde saksağan
vur beline kazmayı
bahçelerde maydanoz

yağdı yağmur
çaktı şimşek
sen de nereden çıktın (be adam?)

Güzel *haiku* yazabilmek, Japon soyluları ve samuraylar arasında büyük bir meziyet olarak kabul edilmiş. Feodal derebeyleri (*daimyo*lar), tebaları arasında saygınlık kazanabilmek için iyi kılıç kullanmak kadar iyi *haiku* da yazmak zorundalarmış. Gün boyu savaşıp kelleler uçuran samuraylar, geceleri malikânelerine çekildiklerinde Japon bahçelerine bakan çay evlerine oturur, bahçeyi seyrederek akan suyun şırıltısı, ayışığı, gökyüzü, yağmur, ağustosböceği, kurt, kuş sesleri, vs. eşliğinde transa geçer, sabahleyin ise o gece esinlendikleri üç mısrayı fısıldarlarmış.

Kimse de korkusundan ve saygısından, “Bütün gece ıkındın, sıkındın, çıka çıka bu mu çıktı?” demezmiş. Serdar Ortaç’ın sekiz albüm dolusu güfte yazabileceği sürede on yedi hece üretebilen bu soyluların *haiku*ları halk arasında yayılır ve gerçek saygınlık sadece kılıç gücü ile değil, sanatın gücü ile de sağlanırmış.

Özellikle önemli bir savaş öncesinde, hatta harakiri yapmadan önce esaslı bir *haiku* yumurtlamak yiğitliğin şanındanmış. Gece meditasyona dalıp doğa ile uyum ve barış içinde kardeşçe yaşamak, hayatın yüceliği, insanların kardeşliği gibi konularda kafa patlattıktan sonra, sabah kalkıp domates doğrar gibi insan doğramak nasıl oluyor diye bir Japon arkadaşa sormuştum. Bunu bana kolay kolay açıklayamayacağını söyleyip işin içinden sıyrılmıştı. Çelişkiler toplumu! Sonuçta, birçok doğu toplumunda savaşlar ile edebiyat ve felsefe, vahşet ile hümanizm kol kola gitmemiş miydi?

Haiku Japonya'da halen çok popüler ve tahminlere göre halkın % 10'u aktif *haiku* şairi. Japonya kökenli birçok kültür, sanat, mutfak, yaşam tarzı öğesi gibi, *haiku*nun da dünyada koyu fanatikleri ve "Bu da ne yahu?" diye alaya alan karşıtları var. Halen internette ABD, Avrupa ve Latin Amerika kökenli yüzlerce *haiku* dergisi ve sitesi bulunuyor. Bir taraftan da, *haiku*yu gırgıra alan "*haiku* motoru" web siteleri var; *haiku*larda kullanılan *kigo*ları, motifleri, popüler öğeleri bir veritabanına yerleştirmişler, basit birkaç kural ile çalışan bir "rastgele üreteci" ile takır takır *haiku* yazıyorlar. Artık hangisini beğenirseniz...

Ukiyo-E: Mazrufa Değil Zarfa Bak!

Ukiyo-e, kelime anlamı olarak "yüzen (suyun üstündeki) dünyadan resimler" anlamına geliyor. Edo döneminde ortaya çıkan ve dönemin *bakufu* askeri yönetimi altında, özellikle orta sınıfın kendini kaptırdığı hazcı yaşam tarzını (vur patlasın, çal oynasın) resmeden bir sanat olarak gelişen *ukiyo*, *kabuki* tiyatrosu aktörlerinin, dönemin meşhur manken ve fotomodel tayfasının, günlük hayattan enstantanelerin resmedilmeleri ile başlamış.

Ukiyo-e eserlerinin seri üretimi, tahta baskı tekniği kullanılarak sağlanıyor. Kentleşmenin artması ve metropol kültürünün oluşması ile Edo'da hızla gelişen ortadireğin orijinal resim almaya gücü yetmediği için yetenekli sanatçıların eserlerinin baskı tekniğiyle çoğaltılması akla geliyor. *Ukiyo-e*'nin doğuşu, kitaplarda yer alacak resimlerin basılması şeklinde olsa da zamanla poster biçiminde, tek yapraklı *ukiyo-e*'ler ağırlık kazanıyor.

17. yüzyılda *ukiyo-e*'ler tek renk mürekkep ile basılırken, 1700'lerden itibaren çok renkli basım tekniklerine geçiliyor. Bunun için öncelikle sanatçı abimiz basılacak resmi güzeelcene çiziyor. Asistan(lar)ı, resmin üstünden geçerek kopyalarını tahta blokların üzerine çıkarıyor. Tahta bloklar oyularak baskı kalıplar hazırlanıyor. Her kalıp ile resimde kullanılan bir (veya birkaç) renk sırayla kağıtlara basılarak resim çoğaltılıyor. Yani, bizim ilkokuldayken yaptığımız patates baskısının (Ne çok patates mundar etmiştim!) biraz daha gelişmiş olanı...

Ukiyo-e'ler, Edo dönemi popüler kültürünün en önemli öğelerinden olmuş. O dönem ile ilgili bir müzeyi gezerken, Edo'da ne kadar çok sayıda kitapçı ve *ukiyo* satan dükkân olduğunu öğrenip şaşırmıştım. *Ukiyo-e*'lerin konuları zamanla, bizim "star" dediğimiz, ünlü erkek ve kadınların resimlerinden sokaktaki hayata, daha sonra da manzara ve doğa betimlemelerine kaymış.

Bu sanatın en meşhur icracılarından Hokusai, *ukiyo*larda doğa ve manzara kompozisyonlarının doruğuna çıkmış. En önemli eseri “Fuji Dağının 36 Görünümü” olan Hokusai’nin, “Fuji Dağının 100 Görünümü”, “Fuji Dağının 46 Görünümü”, “Fuji Dağının Bilmemkaç Tane Daha Görünümü” isimli eserleri de mevcut olup, bir tanecik dağdan çıkardığı malzeme ile haklı bir şöhret kazanmış.

Şimdi diyeceksiniz ki Hokusai Fuji Dağıyla kafayı bozmuş. Doğrudur; Fuji Dağı ve simgelediği yüzlerce kavram Hokusai’yi derinden etkilemiştir. Hatta Hokusai’nin çizdiği “Fuji Dağının Kanagawa sahillerindeki dalgalar arasından görünümü”, dünyanın en çok tanınan *ukiyo* eseridir. Ancaaak, Fuji Dağının dönemin tüm sanatçıları tarafından *ukiyo*da kullanılmasının bir amacı daha vardır.

Edo döneminin baskıcı *bakufu* rejimi, *ukiyo-e*’lerde günlük hayatın betimlenmesine gıcık kapmış. Çünkü bu eserlerde halkın fakirliğine, yönetici sınıfın kokuşmuşluğuna ve benzeri sosyal çarpıklıklara göndermeler yer almaya başlamış. Bunun üzerine *bakufu*, sanatçılara kibarca, “Gidin de biraz dağ taş, börtü böcek, ağaç orman falan çizin” demiş. Bunun üzerine *ukiyo*cular Fuji Dağı başta olmak üzere (O dönemde henüz gökdelenler yapılmadığından Tokyo’nun hemen her yerinden görülebiliyordu) manzara resmi çizmeye başlamışlar. Ancak bir süre sonra kanı bitlenen çizerler, arka planda Fuji Dağı gözükecek şekilde, ön planda şehir hayatından enstantaneler çizmeye devam etmişler. İşte, “Fuji Dağının 36 Görünümü” gibi eserlerin arka planında tüm haşmeti ile Fuji görünse de ön plana dikkatlice bakıldığında gündelik hayat ile ilgili birçok detaya rastlanmaktadır. Yani Fuji Dağı, sosyal içerikli resimlerin koruyucu abisi olmuştur:

> *“Gel buraya ressam bozuntusu, bizim komiseri rüşvet alırken çizmişsin.”*
>
> *“Ekmek Buda çarpsın ki ben Fuji Dağını çizdim abi.”*
>
> *“Sus yalancı, Fuji arkada miniminnacık zor gözüküyor, önde komserim esnaftan haracını toplarken resmin dörtte üçünü kaplıyor.”*
>
> *“Abi ne yapayım, perspektif diye bir şey var, doğanın kanunu... Ben tam Fuji’yi çizerken o da kareye girmeseymiş.”*

*Bakufu*nun hoş görmediği konulardan birisi de erotik çizimler olmuş ve bu çizimler zamanla yasaklanmış. Tabii ki her yasağın başına gelen bu yasağa da gelmiş, piyasayı erotik çizimler sarmış ve *shunga* denilen bir erotik-*ukiyo* akımı ortaya çıkmış. Hokusai gibi Fuji takıntılı saygın sanatçılar bile *shunga* çizmişler. Örneğin, Hokusai'nin "Balıkçının Karısının Rüyası" diye bir eseri var ki, ne siz sorun ne ben anlatayım... Günümüzde bile yanına yaklaşabilecek fantezi tanımıyorum.

Hokusai kadar meşhur bir başka *ukiyo-e* sanatçısı da hemen hemen aynı zamanlarda yaşamış olan Hiroshige. Hokusai kafayı Fuji Dağı ile bozunca, Hiroshige de "Hit the Road Jack" diyerek (Ray Charles'ın "Düş Yollara Jack" şarkısındaki gibi) kendini yollara vurmuş. "Biwa Gölünün 8 Görünümü", "Kyoto'nun Bilmemkaç Görünümü" gibi ilk dönem çalışmalarından sonra, Tokyo ile Osaka'yı bağlayan Tokaido Yolu boyunca yer alan mola yerlerinde çizdiği "Tokaido Yolundan 53 Görünüm" adlı eseriyle şöhreti yakalamış. Bir diğer kervan yolunda çizdiği "Kaido'dan 69 Görünüm" ve "Edo'dan 100 Güzel Görünüm" çalışmalarıyla da cukkayı sağlama almış.

Hiroshige'nin eserlerinde de, arka planda yer alan muhteşem manzara ile birlikte, ön planda tüccarların, köylülerin, balıkçıların hayatlarından ilginç kesitler görülebiliyor. Daha o yıllarda Japonya'da iç turizmin patlamış olması ve *ukiyo* sanatının bu patlamaya etkisi ilginç bir detay olarak not edilebilir. Hiroshige de çizimlerindeki olağanüstü kompozisyon ve perspektif anlayışı, canlı renkler ve mevsimsel öğelerle halkı gezip görmeye teşvik etmiş.

1700-1800'lerde *ukiyo-e* Japonya'da en çok rağbet gören sanat akımlarından birisi iken, Japonya henüz dış dünyaya kapalı imiş. Meiji dönemi ile birlikte Japonya'nın Avrupa ile ilişkileri başlayınca, özellikle Fransa, Hollanda ve İngiltere ile ticareti gelişmiş. Bu ülkeler, Japonya'dan seramik ürünleri, tabak, çanak, vs. ithal etmeye başlamışlar. Japon ihracatçılar, uzun gemi yolculuklarında seramik ürünler kırılmasın diye mallarını sıkıca kağıtlara sarıp sarmalamak istemişler. Etrafta kağıt kalmayınca, eski ve kullanılmayan *ukiyo-e*'leri de ambalaj amaçlı kullanmışlar.

İhraç malları Hollanda ve Fransa'ya ulaştığında, seramikleri ambalajından çıkaran Avrupalıların gözüne bir süre sonra bu eserler ilişmiş. Resimsever

Avrupalı tüccarlar, ambalaj kağıdı olarak kullanılan eserleri görünce dumura uğramış, *ukiyo* uğruna seramik ticaretini sürdürmüşler. Halbuki bize sık sık tekrarlanan bir öğüt vardı: “Zarfa değil mazrufa bakacaksın” diye... Demek ki neymiş, mazrufa bakarken zarfı da unutmayacaksın. Hele ki işin içinde Japonlar varsa... Kaderin ilginç bir tesadüfüdür ki kültürlerinde herhangi bir unsurun kendisinden çok sunumunu öne çıkaran bir milletin sanatı, Avrupa’ya ambalaj malzemesi olarak girmiş.

Nitekim, bir süre sonra Avrupalı sanatseverler Japonya’dan *ukiyo* getirtmeye başlamış. Van Gogh, Antwerp’de yaşadığı dönemde limana gider ve *ukiyo* toplarmış. Van Gogh ve Monet başta olmak üzere, dönemin Avrupalı empresyonist ressamları *ukiyo-e* tarzından çok etkilenmişler ve bu etkiyi eserlerine yansıtmışlar.

Ukiyo sanatı, Meiji döneminden sonra eski popülerliğini yitirmiş... şeklinde bir yorum yaparsam, tam da doğruyu yansıtmış olmam aslında. Birçok sanat dalının modern çağda tarz değiştirmesi veya yeni nesil sanat akımlarına ilham kaynağı olması gibi, *ukiyo* da değişime uğrayarak *manga* ve *anime* diye bilinen Japon çizgi roman ve animasyon çılgınlığının temellerini oluşturmuş.

Manga ve Japanimasyon

Çocukluğumuzda çizgi film dünyasına Pembe Panter, Tom ve Jerry, Miki Fare gibi şirin karakterlerle girmiştik. Her şey tozpembe giderken, sevimli karakterlerimiz üzerlerine piyano düşse bile yaşayabiliyorken, ortaya yeni bir çizgi film akımı çıktı. Japonların yarattığı kocaman yuvarlak gözlü kahramanlar aşk acısı yaşıyor, ağlayıp sızlıyor, aldatıyor ve aldatılıyordu. Hepimiz Şeker Kız Candy'nin Anthony'e duyduğu aşkı pembe dizi tadında takip ediyorduk. Jenerikte Japonca karakterleri görünce, tüm sohbetlerimizi aynı geyik muhabbeti süslüyordu: "Yahu, adamların kendi gözleri minicik, tutmuşlar karakterlere kocaman yuvarlak gözler çizmişler. Kendilerinde yok ya, kıskanıyor tabii herifler."

Japon animasyonları ya da tüm dünyada bilinen adıyla *anime*ler, ilk başta Japon arabaları veya elektronik eşyaları gibi küçümsenerek karşılandı; Amerikan ürünlerinin daha ucuz, basit ve düşük kalite kopyaları oldukları düşünüldü. Ancak Japon animasyonu, kısa sürede kendi tarzını ve kimliğini kabul ettirerek dünya çapında bir fenomen haline geldi.

Bugünlerde dünya piyasasına çıkan animasyonların % 60'ı Japonya'da üretiliyor. Japon Dış Ticaret Örgütünün tahminlerine göre, ABD'deki Japon çizgi filmlerinin ve çizgi film karakterleri ile bağlantılı ürün ve hizmetlerin 2005 yılındaki toplam pazar büyüklüğü 4,5 milyar ABD doları civarında. Bu rakam, Japonya'nın ABD'ye ihraç ettiği demir-çelik ürünleri hacminin üç katının üzerinde. Yani animasyon endüstrisi, Japonya için konvansiyonel sanayi ürünlerinden çok daha kazançlı bir ihraç ürünü olma yolunda hızla ilerliyor.

*Anime*nin bu büyük başarısının ardında, yarattığı kendine özgü kimlik ve hayal gücü yatıyor. Japon milleti zaten bir yerlere bir şeyler çiziktirmek konusunda hayli meraklı ve başarılı... 18. ve 19. yüzyıllardan gelen *ukiyo-e* sanatının örnekleri incelendiğinde bugünkü *anime* kültürünün izleri

görülebilir. Ve yine Japon kültürünün soyutlama ve idealize etme, bir şeyi gerçeğinden daha üstün resmetme alışkanlığı, çizgilere de belli bir hayal gücünü, abartıyı ve sevimliliği doğal olarak kazandırıyor.

Japon *anime* tarihinin, bu nitelikleri doruğa çıkaracak bir kahramana ihtiyacı vardı ve Tezuka Osamu sahneye çıkarak Güneş İmparatorluğunda animasyonun bayraktarlığını yaptı. Japonya'da "*manga* (çizgi roman) tanrısı" olarak bilinen Osamu, 1963'te televizyon için üretilmiş ilk Japon çizgi filmi *Astro Boy*'u yarattığında yeni bir devir başladı.

Bir bakıma Japonya'nın Walt Disney'i diyebileceğimiz Osamu, ilk çizgi filmlerinde Japon stilinin farklarını hissettirdi. İşin ilginci, bu farklar belli bir stil yaratma kaygısından değil, olanaksızlıklar yüzünden ortaya çıkmıştı. *Anime* çizimi için yeterli bütçe olmaması, kağıt ve çizer sıkıntısı yaşanmasının da etkisiyle çizim sayısı minimuma indirildi. O dönemlerde otuz dakikalık bir Disney animasyonu 17.000 çizimden oluşurken, Osamu aynı süreyi 1200 çizimle tamamladı.

Yani Osamu, Japon otomotiv endüstrisinin ileride yapacağı atılımı *anime* alanında gerçekleştirdi: az yakıtla çalışan, ekonomik çizgi filmler... Rakipleri Disney'e göre kilometre başına çok daha az çizim yakan animasyonlar... Osamu, yakın planlarda mümkün olduğunca az sayıda sabit ifadeli yüz çizimi kullanırken, hareketli sahnelerde de arka planı çok yavaş kaydırarak gerekli çizim sayısını minimuma indirdi. Yine mecburiyetten doğan kamera açıları, perspektife odaklanma gibi teknikler de *anime*ye özgün bir lezzet kattı.

Böylece, zorunluluktan da olsa, ortaya Japon çizgi filmlerinin karakteristik özellikleri çıktı: uzun süre sabitlenen yüz ifadeleri, karakterin hareket etmesinden ziyade arka planın kayması gibi... İleride *anime* endüstrisinin eli para gördükten, kağıt ve çizer sıkıntısı ortadan kalktıktan sonra bile bu karakteristik detaylar çizgi filmlerde kullanılmaya devam etti.

Tabii günümüzde Japon *anime* sanatını tek bir stil ile tanımlamaya çalışmak mümkün değil. Bu sanat yıllar içinde hızla geliştikçe, ortaya çok değişik yaklaşımlar ve teknikler de çıktı. Günümüzde, Osamu'dan bayrağı devralan, çizginin büyük üstadı Hayao Miyazaki ile *anime* çok değişik bir noktaya geldi ve Oskar kazanan eserleri ile dünyada izlenme rekorları kırdı.

Anime, uzun yıllar Japon kamuoyunda "Sanat mıdır, değil midir" ve "Desteklenmeli mi, desteklenmemeli mi" tartışmaları arasında savruldu. Resmi görüş ve daha muhafazakar kesim, *anime*nin Japonya'yı temsil eden geleneksel bir sanat olmadığını, *kabuki*, *bunraku*, *ukiyo* gibi sanat kollarıyla bir tutulamayacağını ileri sürdü. İşin ilginci, adı geçen bütün bu "geleneksel" sanat dalları halkın gündelik eğlence ürünleri olarak ortaya çıkmışlardı; soylu kesim tarafından aşağılanıyor, popüler ve geçici akımlar olarak görülüyorlardı. Bugün ise hepsi, Japonya'nın geleneksel sanatları olarak saygıdeğer bir konuma yerleştiler.

Anime sevdalıları da bu sanatın desteklenmesi gerektiğini ileri süregeldiler. Bazı özel üniversiteler, çizgi roman ve animasyon bölümleri açtılar. Daha oturaklı devlet üniversiteleri ise, animasyonu akademik bir dal olarak görmeyi reddettiler. Ancak zaman içinde animasyon ve *manga* (Japon işi çizgi roman) Japonya'nın en önemli kültürel ihraç ürünü oldu.

Bu arada, Japonya'da *anime*den ekmek yiyen şirket sayısı da 450'ye çıktı. Bu şirketler, kendi çizer kadrolarını da yetiştirmeye başladılar. Bugün Tokyo'nun belli bir bölgesi (Nerima ve Suginami semtleri) Japonya'nın *anime* merkezi haline dönüşmüş durumda. İş hacmi milyarlarca doların üzerine çıkınca, artık devlet de sektörün önemini kavradı. *Anime* ile *manga*yı da kapsayan "içerik sektörü", Japonya'nın gelecek vaat eden yedi ana endüstrisinden birisi olarak seçildi ve desteklenmesine yönelik stratejiler geliştirildi.

Tabii şirket sayısı 450'ye, sanatçı sayısı da binlere yükselince, *anime* sanatı çok geniş bir yelpazede gelişti. Gerek teknikler gerekse de konu açısından çok zengin bir çeşitlenme yaşandı. Ama Japon *anime*leri, daha ziyade robotlar, hayal gücünü zorlayan yaratıklar ve iyi ile kötünün sürekli mücadelesine odaklanan yapımlarla tanınır oldu.

"Ghost in the Shell" gibi başyapıtlar, "Robot nerede biter, insan nerede başlar?" ya da "Hayat dediğin nedir ki?" gibi kışkırtıcı ve felsefi sorularla dimağları alt üst etti. Birtakım başka *anime*lerde, Japonya'nın samuray ve *bushido* kültüründen gelen geleneksel değer ve prensipler fütüristik bilimkurgularla harmanlandı. Sonuçta, farklı tarzını ortaya koyan Japon *anime* sanatı, tüm dünyada fanatik bir hayran kitlesi edindi.

Bu noktada küçük bir parantez açıp *manga*dan da bahsetmekte fayda var. *Manga*, yine Japonlara özgü, kendi tarzı, kimliği olan bir çizgi roman sanatı. Çizgi roman dünyasına Teksas-Tommiks ile girmiş, en fazlasından Tenten ve Asterix ile tanışmış bir kişilik olarak, *manga*ları görünce yine kendimi tutamamış, “Vay beee... Japon yapmış!” demiştim.

Manga tarihi de *anime*ler ile paralel gelişmiş. *Manga*nın da en büyük üstadı yine Tezuka Osamu olup, *manga*ya sinematografik bir lezzet kazandırmış. Çiziktirilmiş yayınlara büyük ilgi duyan Japon halkı sayesinde, kısa zamanda birçok *manga* sanatçısı türemiş, yüzlerce değişik konuda binlerce *manga* yayını raflarda yerini almış. Bugünlerde Japonya’daki manga pazarının yaklaşık 5 milyar dolar hacminde olduğu tahmin ediliyor.

Akla gelebilecek her konuda *manga* üretilen Japonya’da, bu çizgi roman eserleri iki ana başlıkta sınıflandırılıyor: *shonen* (erkekler için) ve *shojo* (kızlar için). Doğal olarak *shonen manga*lar robot, *cyborg*, yaratık, vurdu, kırdı odaklı giderken, *shojo manga*larda aşk, meşk, romantizm temaları ağır basıyor. Yine de ana sınıflandırmanın cinsiyet üzerinden olması tuhaf ve Japonlara özgü bir durum.

Bir diğer popüler *manga* türü de erotik-*manga*lar... Erotizm ve fantezi dünyasının derinliklerine çizgi roman tadında dalmayı seven Japonlar, Türkiye’de olsa değil poşette, ancak çuvalda satılabilecek dergileri peynir ekmek gibi satın alıyorlar. Satın almakla kalmıyorlar, metroda, trende gözünüze soka soka okuyorlar.

Manga parantezini kapatalım ve Japon animasyonu ile ilgili bir diğer noktayı açıklığa kavuşturalım. Bizdeki yaygın kanı, çizgi filmin çoluk çocuk işi olduğu şeklindedir. *Anime*de ise tam tersi bir durum söz konusudur: Japon animasyonunun belki de küçük bir yüzdesi çocuklara hitap eder. *Anime* her yaş için olabilir; erotik ve pornografik *anime*ler de Japonya’da önemli bir iş koludur. Halen birçok televizyoncunun anlayamadığı husus budur. Çizgi film formatındaki herhangi bir ürünü görünce, çocuk kanallarında yayımlamaya başlarlar. Anne babalar da “Tüüüü! Bu ne biçim çocuk programı” diye celallenir.

Ama Japonlar ilginç bir millet; çocukları korkutmaktan zevk alan (ya da sakınca görmeyen) bir anlayışları var. Üç yaşında bir çocuğu ürkünç bir

karakterle yerinden hoplatmak bile normal bir durum onlar için. Bu yüzden, çocuklar için olan *anime*lerde de her şeye hazırlıklı olmak lazım. Meşhur *Pokemon* hikâyeleri halen zihinlerdedir; 1997 yılında *Pokemon*'un belli bir bölümünün Japonya'da yayını sırasında yaklaşık 700 çocuk oradan buradan atlayarak hastanelik olmuş. *Pikachu*'nun Türkiye'de de can aldığı vakidir.

*Anime*ler bildiğiniz gibi sadece TV ve film dünyasına özgü değil; *anime* karakterlerin ticarileşmesi üzerine Japonya'da ve dünyada oluşan pazarın büyüklüğü herkesin bizzat yaşadığı bir olgu. Karakterlerin oyuncakları, bibloları, çizgi karakter süslü ev ve giyim eşyaları, mobilyalar ve daha neler neler, milyarlarca dolarlık bir pazar oluşturuyor. Örneğin, Japonya'nın sevimli karakterlerinden Hello Kitty'nin kullanıldığı ürün sayısı, çeşitliliği akıllara zarar verecek boyutlarda.

Bu arada, Japonya sokaklarında animasyon karakterlerin sadece televizyon yıldızı olanları ile müşerref olmuyorsunuz. Günlük hayatın her köşesinde karşınıza *anime* karakterler çıkıyor. Japonya'da birçok kamu kurumu ve özel şirketin ürün veya hizmetlerini tanıtmak için kullandığı çizgi karakterleri var ve bunların tasarımı bile büyük bir iş kolu. Örneğin, elektrik idaresinin, belediye otobüsü şirketinin, havayollarının, polisin, vergi dairelerinin sembolleri olan karakterler günün her anında karşınıza çıkabiliyor. İlk başlarda bu durumu yadırgamıştım doğrusu. Üniforma giymiş, höt höt bakışlı polisleri temsilen, ismi Pi-Po-Chan olan, turuncu renkli şirin bir fareciği karşınızda görünce bünye kabul etmiyor. Ama Japon kültürü, her olguyu idealize etme, sevimlileştirme konusunda sınırları zorluyor ve bir süre sonra doğrusunun bu olduğuna sizi ikna ediyor.

Türkiye'ye döndüğümde Enerji Verimliliği ve Tasarrufu konusu ile ilgili olarak başlatılan kampanya için "En-ver" isimli bir çizgi karakter tasarlandığını görünce çok sevinmiştim. Japonya'daki bu sevimli adet bizlere de bulaşacak, Enver kardeşimizi başkaları da izleyecek mi acaba? Enver'in küçük peluş oyuncakları çocuklara dağıtılacak, çıkartmaları okul defterlerini süsleyecek mi? Vergi memurları şirket denetimine giderken pembe tavşan kostümü giyecekler mi? Hadi hayırlısı...

Kabuki, Noh ve Gagaku

Geçtiğimiz yüzyıllarda gelişen sahne sanatlarında, hangi ülkede olursa olsun, sahneyi erkeklere bırakma eğilimi ağır basmış. İngiltere'de de, Osmanlı'da da, Japonya'da da bu böyle. Nasıl bir dönemmiş ki sahnede bir kadın görünüverse ortalık birbirine girecek, ahlaki çöküntü yaşanacak diye düşünülmüş. Tabii kadın rolleri de hep erkeklere kalmış ve ortalıkta etek giyip kırıtan erkekler türemiş.

Japonya'da olayın gelişimi ilginç. Japon sahne sanatlarının, veya tiyatrosunun diyelim, en renkli ve popüler örneği olan *kabuki* bir kadının elinden doğmuş. 17. yüzyılda Diyanet İşleri kadrosunda bir tapınak görevlisi olan Bayan Okuni, daha entel-dantel bir sahne sanatı olan yavaş tempolu *noh* tiyatrosundan da esinlenerek, reyting kaygısı güden, eğlenceli ve popüler bir tiyatro geliştirmiş; ismi de *kabuki* kalmış. *Ka-bu-ki kanji*leri, sırayla şarkı-dans-beceri anlamına gelse de kelimenin "değişik, avangard" kökünden türediği de söylenir.

Okuni'nin gündelik hayata dair konuları dans ağırlıklı bir tarzda sahneye taşıması oldukça ilgi çekmiş ve gösteri yapmak için saraya bile davet edilmiş. Başlarda *kabuki* oyunları tamamen kadınlardan oluşan ekiplerce sahnelenirmiş. Ancak oyuncu hanımefendilerin çoğunluğu, aynı zamanda dünyanın en eski mesleğini icra eden zanaatkârlarmış. Bunun üzerine halk galeyana gelmiş, erkek seyirciler oyunla gerçek hayatı karıştırmaya başlamış ve yeşil sahalarda görmek istemediğimiz hareketlere rastlanır olmuş.

Seyircinin oyunlara interaktif katılım isteği *bakufu*nun (*shogun* yönetiminin) canını sıkmış. *Kabuki*, avam tabakayı eğlendirmek, kafasını meşgul ederek basıncını almak açısından faydalı olsa da ahlak masasının mesaisinde artış olmuş. Hemen bir anayasa değişikliği yapılarak *kabuki*

oyunlarında kadınların yer alması yasaklanmış ve kadın rollerinin de erkekler tarafından oynanmasına karar verilmiş.

Bu sefer sahneye birbirinden güzel, parlak, endamlı delikanlılar çıkar olmuş. Burada bir parantez açıp iki hususu açıklığa kavuşturmakta fayda var. Birincisi, Asyalıların anatomik bir özellikleri olarak, erkekleri "yakışıklı"dan ziyade "güzel" oluyor. Kılsız, kaymak gibi bir ten, minyon vücut yapısı derken, iyi bir makyaj ve kostümle erkek oyuncular kadınlardan daha "güzel" görünmeyi başarabiliyorlar.

İkincisi, Japonya'daki erkek egemen anlayışın uzantılarından biri, erkeklerin her konuda kadınlardan üstün olduğu ve her işi daha iyi yapabilecekleri şeklinde. Her işi derken, cidden her işi kastediyorum. Zaten bu yüzden Japon soyluları, samuraylar vb. arasında erkek sevgili edinmek gayet olağan ve hiç de utanılmayacak bir durummuş. Buna çok da şaşırmamak gerek; o devirlerde oğlancılığın yaygın olmadığı bir kültür zaten yoktu. Nitekim Japonlar arasında da "Kadın olunacaksa dahi, erkek kadından daha iyi kadın olur" şeklinde bir anlayış hâkimmiş.

Kitap poşete girmeden tekrar *kabuki*ye dönelim. Birbirinden endamlı genç oğlanlar *kabuki* sahnesini doldurunca, tiyatrolarda yaşanan izdiham ve nümayiş azalmamış, tam tersine artmış. Oyuncular için birbirini öldüren seyirciler artınca *bakufu* tekrar devreye girmiş ve *kabuki* eserlerinin sadece yaşlı erkekler tarafından oynanmasına karar vermiş. Bir süre sonra sadece kadın rolleri üzerine uzmanlaşmış oyuncular, hatta "aileler" ortaya çıkmış ve kadın rolüne girmek, tabiri caizse, "babadan oğula" (bir diğer bakış açısıyla anadan kıza) geçer olmuş.

Bu "düzenlemeler"den sonra *kabuki*nin sanatsal yönü gelişmeye başlamış. Sapına kadar erkek *kabuki* döneminde danstan ziyade dramatik kurgu daha ağır basmış. *Kabuki*, Japonların geleneksel komedi tiyatrosu *kyogen*den ve kukla sanatı olan *bunraku*dan oldukça etkilenmiş. *Bunraku* için yazılan pek çok eser *kabuki*ye uyarlanmış; belki de *kabuki* oyuncularının gösterişli bir kukla gibi giyinip abartılı hareketlerde bulunması bu etkiden kaynaklanıyordu.

Kabuki, toplumun avam tabakalarının, özellikle tüccar-esnaf kesimin yaşamını ve zevklerini yansıtır olmuş. Alabildiğine görkemli kostümler, abartılı makyajlar ve halkın özlemini çektiği, hayal ürünü süper

kahramanlar *kabuki* oyunlarının en belirgin unsurları imiş. Bölgelere göre *kabuki*nin kendine has akımları gelişmeye başlamış. Edo civarında *aragoto* (maço üslup) sert ve abartılı vurgularla, mimiklerle öne çıkarken, Kyoto'da *wagoto* (yumuşacık üslup) daha gerçekçi ve sakin tarzıyla kendini göstermiş.

Teknolojiye meraklı Japon milleti, aklına gelen cin fikirleri hemen tiyatro sahnesine uyarlamış. Örneğin yarım daire şeklinde dönen sahneler, oyuncuların aniden belirebileceği ve kaybolabileceği gizli giriş-çıkış kapıları, yükselen ve alçalan platformlar, oyuncunun "uçabilmesi" için kıyafetine bağlanmış teller ve çeşitli efektleri uygulayabilecek tasarımlar geliştirilmiş.

Yine hatırlatmak lazım ki Japon halkı hayalet öykülerine, cinli perili hikâyelere çok meraklıdır. Bu yüzden en popüler *kabuki* oyunları, ortasından hayalet geçen, zombilerin hortladığı, seyirciyi yerinden zıplatan oyunlar olmuş. Böylece Japon tiyatrocular 18. yüzyıldan başlayarak sahne teknolojileri konusunda ilerlemişler ve müşteriyi ürkütmek için Houdini'yi kıskandıracak icatlar türetmişler.

Hayalet öyküleri dışında kalan *kabuki* oyunlarının konusu az çok tahmin edilebilir. Erkek rollerinde onurlu kahramanlar, acımasız samuraylar, yakışıklı zamparalar; kadın rollerindeyse soylu leydiler, saf ve güzel kızlar, şeytani cadılar ve benzeri. Hikâyeler daha çok tarihi olaylara ve gerçek hayat öykülerine dayanırmış. Tarihi olaylara dayanan oyunlara *jidaimono*, güncel hikâyelere ise *sewamono* denirmiş. Aslında tarihi oyunlar da tamamen güncel skandalların tarihe yakıştırılmasından ibaretmiş.

Askeri istibdat altında bunalan halk, soyluları makaraya sarmak ve ipliklerini pazara çıkarmak için *kabuki*yi kullanır olmuş. Resmi, kuralcı ve sıkıcı bir hayatı olan soyluların gitmemeleri gereken "eğlence" yerlerine gitmelerinden ve alkol etkisiyle ötmelerinden dolayı yüksek makamların bütün kirli çamaşırları ortaya dökülüyormuş. *Kabuki* oyunlarında soylular hakkındaki dedikoduların halk arasında yayılması *bakufu* yönetimini kızdırmış ve sakıncalı oyunlar yasaklanmış. Ama *kabuki* yazarları, *jidaimono* görüntüsü altında, yani tarihi bir efsaneyi anlatırmış gibi, güncel skandalları üç yüz sene öncesinin dekorunda kaleme alınca yöneticiler pes etmişler. Yazarlar benzer isimler, metaforlar kullanarak dönemin VIP'lerini makaraya sarmışlar ve hiçbir rezalet gizli kalamamış.

Geleneksel *kabuki*de oyunlar bütün bir gün sürebilirmiş. Tüm *kabuki* tiyatroları belli bir mahallede toplanmış ve her tiyatro kapısına oyun programlarını, aktörlerin isimlerini vb. asarak kıyasıya rekabete girişirmiş. Son derece renkli ve eğlenceli bir mekân olan *kabuki* mahallesine aileler nevaleleri ile gelir, bütün günlerini tiyatroda geçirebilirmiş. Oyunların yapısı genelde beş kademeli bir "giriş-gelişme-sonuç" biçiminde gelişirmiş: çok yavaş tempolu, karakterlerin tanıtıldığı bir giriş; üç bölümlük, olayların hızlandığı bir gelişme ve çok hızlı tempolu bir sonuç.

*Kabuki*nin en kayda değer özelliklerinden birisi de tabii ki makyaj ve kostümler. Gayet renkli ve gösterişli kostümleri görmek bile bir *kabuki* oyununa gitmek için yeterli sebeptir. Oyuncular ağır bir makyaj sürecinden geçerler; tenlerine bembeyaz bir "astar" atıldıktan sonra rollerine uygun bir makyaja bürünürler. Makyajda kırmızı renk kahramanlık, adalet, ihtiras gibi değerleri, mavi ve siyah renkler ihanet, kıskançlık, zalimlik gibi kötülükleri, yeşil doğaüstü yetenekleri, mor da soyluluğu simgeler; yani, oyuncuların rengine ve kıyafetine bakarak oyunun konusu hakkında az çok bir tahminde bulunabilirsiniz.

Bu derece görkemli bir görsel malzeme, oyunun akışında yitip gitmeye bırakılmaz tabii ki... JapANya bölümünde de vurguladığım gibi, gösteri esnasında oyuncunun karizmatik bir "duruş"ta asılı kalarak ihtişamını sergilemeye fırsat bulduğu "an"lar vardır. Temponun yükseldiği bölümlerde oyuncunun hareketleri hızlanır ve *mie* diye adlandırılan bir anda oyuncu belli bir pozisyonda donakalır. İşte bu AN, tiyatronun görselliğini içinize sindireceğiniz ANdır.

*Kabuki*den önce Japonya'da tiyatro yok muydu? Yoktu diyenlere cevabım, nah yoktu, *noh* vardı şeklinde olabilir. Avam tabaka 17. yüzyıldan itibaren tiyatro ile müşerref olsa da can sıkıcı bir şey seyretmeden duramayan aristokrasi için *noh* tiyatrosu 14. yüzyıldan itibaren vizyona girmiş. O günden bugüne de kare bulmaca meraklılarını "Japon lirik dramı" sorusuyla sürekli terletiyor.

Noh tiyatrosunu zirveye çıkaran en önemli isim olan Zeami 1363 yılında doğmuş. Babası gibi bir *noh* sanatçısı olacağı kaderinde yazılı olan Zeami'nin yeteneği zamanın *shogun*u tarafından keşfedilmiş. Zeami, *shogun*un isteğiyle sarayda sanat eğitimi almaya başlamış, ama *shogun* Zeami'yi saraya sadece sanat eğitimi için davet etmemiş. Güzel bir çocuk

olan Zeami'ye göz koyan *shogun*, perde aralarında arkadaşı odasına davet edermiş.

*Shogun*un her anlamda "himayesinde" bulunan Zeami, Japonsal kavramları Zen Budizmi felsefesiyle harmanlayarak sadece *noh* tiyatrosunu olgunlaştırmakla kalmamış, devrinin en önemli yazarı ve oyucusu da olmuş. Kimilerince "Japonya'nın Shakespeare"i diye nitelenen arkadaş, 13. ve 14. yüzyılların Japon sanatındaki en önemli akımı olan *yugen*i estetik anlayışının merkezine oturtmuş. *Yugen*in ne olduğunu tanımlamak hem çok kolay hem de çok zor: "Görünenin arkasında yer alan, her zaman saklı ama var olan; sahip olduğunu bir gün kaybedecek olmanın ve faniliğin hüzünlü güzelliği" denebilir.

Yani kısacası, hastalıklı bir düşünce tarzı. Ama kitabı buraya kadar okuma sabrı gösterenler, Japonların faniliğe, geçiciliğe, görünenin arkasındaki gerçeğe; ama aynı zamanda gerçeğe tercihen onun idealize edilmiş izdüşümüne ne kadar takılmış olduklarını anlamışlardır. Zeami'nin edebiyatı ve *noh* tiyatrosu, ortaçağda Japon aristokrasisinin beynini sulandıran tüm soyut kavramları ve metaforları bünyesinde eritmiş, işin içine dans, müzik, maske, mimik ve ilahiler de katılmış. Tüm bunları bir kelimeyle nasıl özetleriz? Sıkıcı. Tamam, ilkel beynimle acımasız bir yorum yapıyor olabilirim, ama *noh* tiyatrosunu başka türlü tanımlamak da ağırıma gidiyor; hatta Japon halkı tarafından da benzer sıfatlarla tanımlanıyor.

Noh, Japon tiyatrosu kadar Japon operası olarak da tanımlanabilir. Sahnede canlı olarak icra edilen düşük tempolu bir beste ve ilahi tonlarında bir güfte sürekli olarak oyuna eşlik eder ve kısa süre sonra beyninizi uyuşturur. *Noh*ta kalabalık bir oyuncu kadrosundan ziyade, başrolde bir esas adam ve az sayıda yardımcı oyuncu bulunur. Oyunlar *kabuki*deki gibi hayalet öyküleri, doğaüstü yaratıklar, şeytanlar, kahramanlar ve benzeri öğeler ağırlıklıdır. Bu repertuarda tabii ki Şintoizmin büyük etkisi inkar edilemez.

Noh da *kabuki* gibi çok ihtişamlı kostümlerin geçit törenidir; ama *noh*un en önemli özelliği kesinlikle maskelerdir. *Noh*da kullanılan maskeler insan yüzü, veya oyuna göre canavar, şeytan, öcü, umacı ve benzeri mahlukatın sureti şeklindedir. *Noh* maskeleri, sade görünüşlerinin altında son derece etkileyici ve güçlü bir duyguyu sergileyen ifadelere sahiptir. *Noh* maskeleri aynı zamanda Japonya'da önemli koleksiyon nesnelerinden birisidir.

Yüzünde bir maskeyle rol yapmak ilginç bir durum olmalı; bir aktörün en önemli yeteneği olan mimiklerle ve ifadeyle rolü destekleme durumu maskelerle kısıtlanır. Örneğin, oyunun yirmi dakikalık bir bölümü boyunca yüzünüzde bir pişmiş kelle sırıtışı ile oynamak, ama değişik duygu ve ifadeleri yansıtmak zorundasınız.

Noh maskelerinin girintili çıkıntılı topoğrafyalarından kaynaklanan üstünlükleri vardır. Sahnedeki ışığa ve oyuncunun açısına bağlı olarak gölge değişimleri sayesinde farklı ifadeleri sergileyebilirler. Japon sahne sanatlarının temel prensibini unutmayın: Önemli olan AN'lık duruşlardır.

Noh oyunlarının bir diğer önemli özelliği de, oyuncuların birlikte prova yapmaması ve rollerini ayrı ayrı çalışmalarıdır. Oyuncuların sahnedeki uyumu doğaçlama gelişir; *Zen* felsefesinden bir hayli etkilenen *noh*ta bu durum *ichi-go ichi-e* düsturu ile açıklanır: "Bir şans, bir defa, tekrarı yok". Yani her oyun diğerinden az biraz farklıdır; ezbere bir provanın tekrarı değildir.

Düdüklü tencere frekansında bir flüt sesi, düzensiz aralıklarla aniden gümbürdeyen (belli ki seyirciyi uyandırmak için) bir davul ve ayakta uyuyakaldığını düşündüğünüz oyuncunun birden zıplayarak büyük bir adım atması şeklinde ilerleyen bir *noh* oyununu seyretmenin en iyi yolu, bir tapınak bahçesinde tesadüfen denk gelmektir. Böylece bilet parası ödemez, on beş dakika sonra sıkıldığınızda rahatça sıvışabilirsiniz...

Bu arada, *noh*un üstadı Zeami'den bahsediyordum... Sanatının zirvesindeyken kendisini kollayan *shogun* ölür. Yeni bir *shogun* iktidara gelir; ancak yeni *shogun* ya kadınlardan hoşlanmaktadır ya da Zeami'den daha genç oğlanlar bulmuştur. "Şöhretin yolu yönetmenin yatağından geçer" prensibini uygulayan Zeami, zaten kıskançlık oklarının hedefidir; yeni yönetim tarafından Sado Adasına sürgüne yollanır ve ölümüne kadar sürünür.

Noh ne kadar felsefi ve aristokratsa, *kabuki* de o denli avam ve günlük hayatın içindendi. Sonuçta *noh* anlaşılmaz, sıkıcı, ukala muamelesi gördü ve Japonya'nın geleneksel tiyatrosu olarak *kabuki* UNESCO tarafından dünya kültür mirasına tescil edildi. Bu duruma popüler kültürün derin sanat karşısında zaferi diyebilir miyiz? Bence demeyelim, bu görüşe inanırsak

dört yüz sene sonra "popstar" yarışmaları dünya kültür mirası listesine girebilir.

Noh sanatının Japon halkının kültür ve yaşantısı ile güçlü metaforlar oluşturduğunu da unutmamak lazım. Gerçek duygular, ifadeler, mimikler yerine idealize edilmiş maskeler; gerçek insanlar yerine doğaüstü varlıklardan medet ummalar; son derece sakin seyreden oyun temposunun içine serpiştirilmiş ani patlamalar ve abartılı hareketler... Sonuçta, derin bir felsefe ve dünya algısının, gündelik hayattan aristokrat sanata kadar toplumun her katmanına eşit derecede nüfuz ettiğini hissediyorsunuz.

Bir de *noh* ve *kabuki*nin kökeninde yatan, altyapısını oluşturan *gagaku* var ki değinmeden geçemeyeceğim. Zaten tınısal olarak *gagaku* kelimesi kulakta karga konçertosu gibi bir izlenim bırakıyor. Kökeni 1200 yıl kadar gerilere giden bu müzik, su katılmamış bir saray ve aristokrasi sahne sanatı.

Benim de bir *gagaku* performansını, hem de imparatorluk sarayında seyretme şansım oldu. Heyecanla ve olanca ciddiyetimle olay yerine intikal ettim ve yerimi aldım. *Gagaku*, bildiğimiz anlamda bir sahnede değil de boks ringi gibi bir platformda icra ediliyor. Çalgıcılar yerini aldı, ben de konseri takip etmek üzere elimdeki programa odaklandım.

Gagaku performanslarında, ilk parça genellikle enstrümanların akort edilme çabalarından oluşuyor. Aslında bir çeşit peşreve maruz kalıyorsunuz ve zamandan tasarruf etmek için akort sırasında size bir şeyler tıngırdatıyorlar. Neyse, parça başladı, uzadıkça uzadı... Bana kalırsa enstrümanlar ızdırap çekiyor ve çıkardıkları gıcırtılar sanatsal bir bütünlük içermeden havada uçuşuyordu. Ben akort ne zaman bitecek diye beklerken konserin ilk yarısının sona erdiği ve on beş dakika ara verildiği anons edildi.

Yani akort bitmiş ve üstüne dört parça daha icra edilmiş, ama ben bu dört eseri akort tımbırtılarından ayırt edememişim. Demek ki, zurnada peşrev olmayacağı gibi, *gagaku*da da peşrev olmuyormuş; oluyorsa da benim gibi bir cahile olmuyormuş.

İşte o gün Japon sahne sanatları ile ilişkimi kestim ve Türkiye'ye dönüş biletimi aldım...